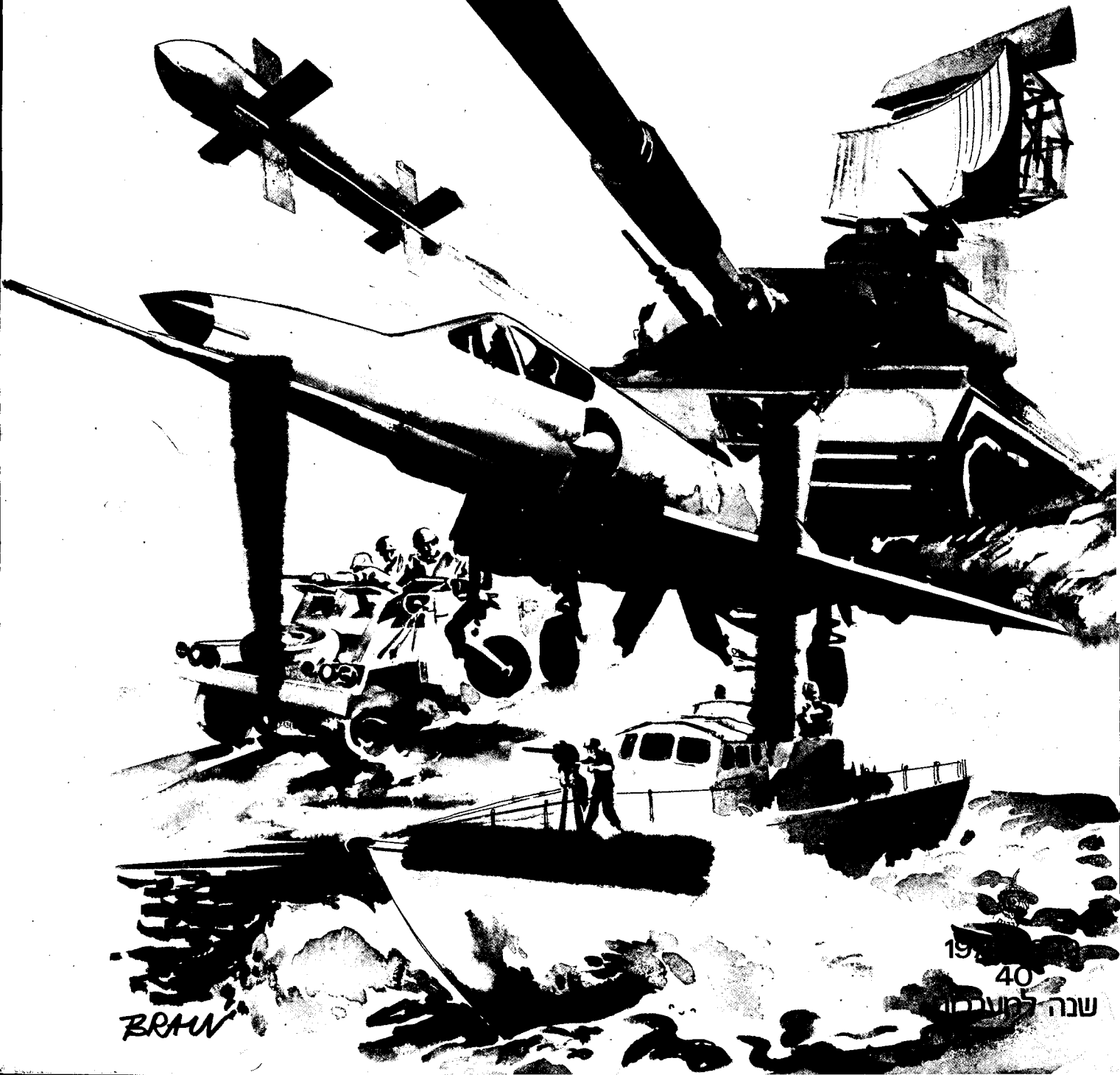

102

מעביר כותת

267

ינואר 1979

BRUN

1979
40
שנה למערכת

איכותו של הצבא / תא"ל דב תמרי

רבים נוטים להשתמש בסיסמאות כמו "מעטים מול רבים", "איכות מול כמות", "צה"ל צבא העם" ואחרות. לעומד מאחורי סיסמאות אלה מתכוון המאמר.

חינוך צבאי והשקפת עולם / סא"ל (מיל') ד"ר יואב גלבר

האם יכול הצבא להיות גורם מחנך להשקפת עולם כלשהי, האם הוא צריך ורוצה לעסוק בכך? במאמר — דיון בשאלות החינוך בצה"ל בעבר ובהווה.

נוער השוליים — אתגר לקציני צה"ל

כתוספת לשורת הפעילויות של צה"ל לקידום נוער השוליים וכהשלמתן, מוצעת בזה תכנית להפעלת קציני צה"ל כחונכים לבני נוער אלה.

העימות האלים בין סוריה למיליציות הנוצריות בלבנון / סא"ל ראובן אבירן

בשנה האחרונה מתנהל בלבנון מאבק בין סוריה לבין המיליציות הנוצריות. במאמר ניסיון לבחון את שורשי של העימות, את אופיו ומגמותיו.

FM-100-5 — שלבי ההתפתחות הטקטית / גנרל דון א. סטארי

ביולי 1976 התפרסמה בארה"ב מהדורה חדשה של תקנון השדה של צבא היבשה האמריקני. במאמר — תיאור ההתפתחות הטקטית שהביאה לפרסום התקנון, ודיון בהשלכותיה על שדה הקרב בעתיד.

הפרדת רשויות במודיעין הקרבי / אל"מ יהושע

היכול קצין המודיעין הקרבי לעסוק גם בצד המנהלתי והמבצעי של יחידות המודיעין וגם באיסוף, בעיבוד ובהפצה של המודיעין, או שאלה רשויות שיש להפרידן.

על הסגולות הדרושות לגנרלים / פרידריך, "הגדול" מלך פרוסיה

פרק מהספר "הוראות למצביאים" שראה אור במחצית המאה ה-18.

חידושים טכניים

סקירה ונתונים על מטוס הקרב הצרפתי החדש מיראז' 2000, על דגמי הטנק הגרמני לאופרד 2 ו-3 ועל מטוסי ביון ובקרה בעולם.

מלחמת ביתר ומרד בר-כוכבא / ד"ר אהרן אופנהיימר

המאמר מבהיר מדוע נבחרה דווקא ביתר לשמש מעוזם של המורדים, ואילו מוחות ואמצעים נטלו חלק במצור על העיר ובכיבושה.

מכירת נשק מערבי למדינות ערב / רס"נ (מיל') יצחק אורן

לאחר מלחמת יום הכיפורים חל גידול תלול ברכישות הנשק שמבצעות מדינות ערב. במאמר סקירת הצטיידותן של מדינות ערב בנשק מערבי ודיון במשמעויותיה של הצטיידות זו.

המהפכה הלוגיסטית / ד"ר מ' ואן קרפלד

מסיבות שונות הוזנח מאוד נושא הלוגיסטיקה על ידי חוקרי ההיסטוריה, למרות חשיבותו הרבה. במאמר — סקירת התפתחות הלוגיסטיקה למן המאה ה-17 עד לתקופה שאחרי מלחמת העולם השנייה.

"הטובים לצה"ל" — כיצד? / רס"נ ניסן לוין

בעיית איכות כוח האדם בצבא הקבע היא נושא המטריד רבים בצה"ל. במאמר הרהורים והצעות בנושא.

על שיטת המינויים / עמרם ש' בלום

המחבר מצדד באימוץ שיטת המכרזים במינוי קצינים.

עורך ראשי: סא"ל יעקב זיסקינד

העורך: סא"ל דני אשר

עורכי משנה: סרן רחל רוז'נסקי
סרן שמואל אבנרי

עוזר מחקר: עמוס רגב

עיצוב גרפי: ערן שמגר

איורים: אבנר כץ

מערכות בית ההוצאה של צבא ההגנה לישראל

צוות המערכת: סא"ל מיכאל הירשפלד
סגן דן אופיר
יצחק טמיר
דן דולב

"מערכות חימוש": ק. עריכה רס"ל ג. נפתלי
"קשר ואלקטרוניקה": קצינת עריכה ל. גרי

איכות של הצבא

תא"ל דב תמרי

ראשיתו של צה"ל בצבא מחתרתי שנוצר בזמן המלחמה, ודמותו עוצבה במהלך המלחמה ומיידי לאחריה. שלושה מאורעות היסטוריים מכריעים — השואה, הכרזת מדינת ישראל ומלחמת העצמאות — השפיעו על דמותו של צה"ל ועל מקומו במדינת ישראל הצעירה. מאורעות אלה שהביאו את עם ישראל מחורבן ואבדון של קהילות שלמות באירופה עד להקמת מדינת ישראל עצמאית הלוחמת על קיומה, הם שהפכו את ביטחון ישראל לערך בהבטחת קיומו של עם ישראל. הראייה המפוכחת המכירה בצה"ל כמחיצה היחידה בין קיומה של מדינת ישראל לבין היעלמותה, הביאה לתפיסה השונה מהמקובל בארצות רבות, הרואות בצבא אמצעי לביטחון. הצבא הופקד על הבטחת הקיום הפיזי והרוחני. בן גוריון היה מודע למושג מדינה ולנשיאה בעול ובאחריות, עוד בטרם בשלו העם והחברה לחיים מדיניים. משום כך ראה צורך לצקת בדפוסי הצבא קביעות בעלות השלכות מעבר לצרכי צה"ל כצבא, המיועדות לצרכי מדינת ישראל, לחברתה ולמשטרה הדמוקרטית. בשלהי מלחמת השחרור, בטרם נחתמו כל הסכמי שביתת הנשק טען בן גוריון כי גם לאחר שייכתבו חוזה השלום וייחתמו, יעמוד עניין הביטחון בראש דאגותינו, כל עוד קיימת אפשרות של מלחמה בין עם לעם.

בנאומיו ובכתביו מסוף מלחמת השחרור ובשנים הראשונות לגיבושו של צה"ל כצבא, קבע בן גוריון מספר עיקרים. הוא קבע כי הצבא יהיה כפוף לחלוטין וללא

העוסקים באיכותו של צה"ל מרבים להשתמש בסיס מאות כמו "מעטים מול רבים", "איכות מול כמות", "פני צה"ל כפני העם", "צה"ל צבא העם", "ערכי לחימה", "האדם כמניע מערכות נשק" ואחרות. אין רע בסיסמאות לעצמן, אם אך נשכיל להתבונן בעומד מאחוריהן — למסתתר מאחורי הסיסמאות והכותרות מכוונים הדברים הבאים.

לעמים רבים יש צבא. בחלקם קדמה הקמת הצבא להקמת המדינה ובחלקם קמו הצבאות תוך כדי המאבק להקמת המדינה או למציאת צורתה בין העמים השרים והמדינות השונות. גם תפקידו של הצבא אינו אחיד בכל המדינות. בחלקן מהווה הצבא ערובה לקיומה של המדינה ובאחרות הוא ביטוי לעצמאות וריבונות או משמש לצרכי טקס וסמל בלבד. מקובל בין העמים כי הצבא הוא אמצעי, להגשמת מטרות לאומיות או ערובה לביטחונה של המדינה. מעטים העמים הרואים בצבא ערך לעצמו או אמצעי להגשמת ערכים. העולם החופשי נוטה לראות את הצבא בבחינת רע הכרחי, ואף הגענו למצב שמדינות, להן היו בעבר צבאות גדולים שהתבססו על שירות חובה, עברו לצבא אות קטנים יחסית המורכבים ממתנדבים בלבד. מדינות טוטליטריות רואות בדרך כלל בצבא מכשיר שלטוני ומפלגתי.

דברים מתוך סימפוזיון שנערך במכללה הבינורועית לפיקוד ומטה במאי 1978.

כצבא הממונה על הביטחון ועל מעשה המלחמה. קשה להצביע על הסיבות שהביאו לצמצום תפקידי הצבא בעם ובחברה. ייתכן שהדבר נובע מריבוי מטלות הביטחון הישירות, מגידולו של הצבא ומהיקף המלחמות וייתכן גם כי הכלים הממלכתיים האחרים, שלא עוצבו עדיין בשנותיה הראשונות של המדינה, לקחו במשך הזמן על עצמם את המשימות ה"בלתי-צבאיות" מידי הצבא. יש מקום לשאול האם לא מוטלת על הצבא החובה לעסוק ביעדים לאומיים וחברתיים שהם מעבר לתפיסה המקובלת של צבא בגלל תרומתו האפשרית ומקומו במבנה החברתי.

בכל שנאמר עד כאן על "פני צה"ל כפני העם" לא די. לא אחת אנו מדברים ושומעים על ליקויים בצבא, אותם אנו מייחסים לתופעות ולליקויים בחברה הישראלית. המסקנה המתבקשת, לכאורה היא כי לא ניתן לעשות הרבה במסגרת הצבאית בכל הקשור לתיקון ליקויים, להקניית ערכים ולחינוך, אשר נמנעו מהצעירים טרם גיוסם או במקרים בהם דרישות הצבא עומדות בניגוד גמור למציאות ברחוב ובבית. על הצבא הוטל באופן ברור ומוגדר לעשות לחינוכם של החייל והקצין ולהקנייתם של ערכים: בדברנו על חינוך אין הכוונה לחינוך במובנו הערטילאי, אלא לאימונם, חינוכם ותירגולם של הצעירים לדברים היסודיים הדרושים לחברה הישראלית: סדר ציבורי, משמעת, מסירות, דבקות במטרה, גישה מקצועית לעשייה, נשיאה באחריות ושימוש נכון בסמכות.

התלכדות סביב מטרה

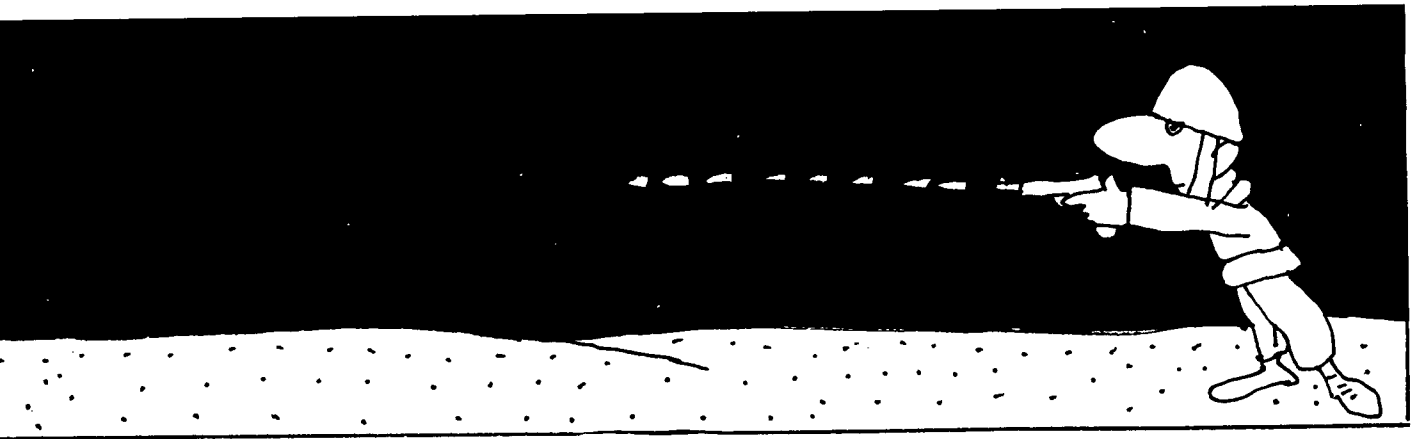
לביטוי "פני צה"ל כפני העם" קיים מובן נוסף. בין המניעים ציבור להילחם גדולה חשיבותה של האחדות, וההתלכדות סביב מטרה אחת. פירוש הדבר, כי רוב האנשים שואפים להשגת מטרה לאומית וחברתית, אשר חשיבותה כה רבה עד כי אף מלחמה, איומה ככל שתהיה, אינה סיבה לוותר עליה. בחברה דמוקרטית יקרה לא אחת כי הדרכים והאמצעים להשגת המטרה יהיו שנויים במחלוקת, אך על המטרה גופא מעטים החולקים. הדבר איננו מחייב בהכרח מטרה צודקת או אנושית במושגים כלל אנושיים. כבר ראינו עמים אשר התאחדו כאיש אחד מאחורי מטרה שטנית, וגרמניה הנאצית או האימפריה היפנית במחצית המאה ה-20 הן הוכחה לכך. הנכונות לצאת למלחמה מותנית לא במעט באותה אחדות. לא היכולת הצבאית בשדה הקרב היא שהכריעה את המלחמה לחובתם של האמריקנים בויאט-נאם, אלא חוסר הליכוד בחברה האמריקנית. בשנת 1972 כתב גנרל האוזה, קצין בצבא ארה"ב, כי מקרים של הפרת המשמעת והשתמטות ממילוי החובה אירעו גם במלחמת העולם השנייה ובמלחמת קוריאה, אך במלחמת ויאט-נאם לא נהנה החייל האמריקני מתמיכתו המאוחדת של העם האמריקני. המאיסה במלחמה הפכה למאיסה בשירות הצבאי, וזו תחושה רווחת בין הצעירים בגיל הגיוס אשר בקרבם תופחת רוח המרד נגד החברה בכלל. חיילים צעירים

סייג לרשויות האזרחיות, לא יקבע על דעת עצמו אפילו את מבנהו, סדריו וקווי פעולתו ולא יחליט על שלום ומלחמה. הצבא יהיה בנוי על משמעת שאינה יודעת גבולות, בו כל אחד יפעל על פי סמכותו בלבד. בצבא לא יהיו הבחנות ומחיצות מפלגתיות ואיש לא יגזור על השקפות החיילים. ועוד קבע כי הצבא יוקם על יסוד השוויון הפנימי גם אם מגוייסו באו משכבות שונות. אין זה נעשה מאהבת השוויון אלא מתוך ההכרח הנובע מטבע הדבר שנקרא צבא. חינוך המוני הערלי, סדר ממלכתי ציבורי, יצירת חברה דינמית ומתפתחת, יישוב הארץ ובעיקר יישוב גבולותיה, היו בין האתגרים אותם ראה בן גוריון כחיוניים ביותר. את צה"ל ראה כשותף להגשמתם בראייה רחבה וכוללת של עם וחברה ולא רק כצורך ישיר למעשה המלחמה. הוא טען כי ביטחון המדינה אינו תפקידו היחיד של הצבא. עליו לשמש גם כמרכז חינוך חלוצי לנוער בישראל, ועל כן נקבע עקרון ההשכלה הנחוצה לחייל, שתוענק לכל מי שלא רכש אותה לפני השירות הצבאי. הצבא נתפס ככור היתוך בו תקובצנה ותמוזגנה גלריות, תוך כדי שמירה קפדנית על עקרונות שוויון, היררכיה פיקודית חסרת משוא פנים והפעלת הסמכות והמשמעת. צבא כזה מסוגל להקנות ערכים ולהגרישם.

את החינוך הצבאי ראה בן גוריון מחד גיסא כחינוך טכני, המלמד להשתמש בכלי מגן והתקפה, ומאידך גיסא כחינוך אישי: חינוך החייל לסדר, לניקיון, לדייקנות, לסבילות, לאחריות, לחיסכון, להתמצאות, למשמעת, לחברות, לפעולה מתואמת, לאומץ לב ולא ירתיעה מפני סכנה. בן גוריון סבר כי לא ניתן להבין את מלחמת קיומו של העם היהודי ללא הבנת הייחוד האידאי של האומה. לא רק מאבק פיסי, כלכלי, מדיני וצבאי — אלא גם מאבק רוחני ורעיוני שבו עמד ועומד העם היהודי כל הימים. מסקנתו ראתה במאבק המשיכיות היסטורית. הוא טען כי העם היהודי בארץ ישראל, לא היה היחיד מבין העמים השמיים שעמד תחת לחץ כפול של שכניו. כנענים, פניקים ואחרים נעלמו משום שלא יכלו לעמוד תחת הלחץ הפיסי והתרבותי של שכניהם הגדולים.

עיקרים אלה מדברי בן גוריון לא הובאו אלא כדי להדגיש כי צה"ל נועד לא רק למלחמה. הסיסמא "צה"ל צבא העם" לא באה להעיד על ההערכה, האמונה והחיבה שרוכש העם לצבאו, אלא על המבנה החברתי, הלאומי והמדיני בו נועד לצבא תפקיד של מחנך ומגשים הערכים. לא פלא איפוא, כי השפעות הגומלין בין צה"ל לציבור ולחברה עמוקות בהרבה מאשר בארצות אחרות, בהן מעורב הצבא בחיי החברה במידה מזערית.

שלושים שנים עברו מאז הנחת יסודותיו של צה"ל. ראוי לבחון את מקומו של צה"ל מבעד לשנים, למלחמות ולתהפוכות אשר עברו על המדינה והחברה. המתבונן כיום יבחין, כי צה"ל ממעט לעסוק בנושאים לאומיים או חברתיים ומצטמצם בתפקידו הישיר

הלחימה, מכושרה של הממשלה להחליט נכון ובזמן ומגורמים נוספים רבים. חלק מגורמים אלה ניתנים למדידה מדויקת וחלק ניתנים להערכה ולניתוח בלבד. יחסי הכוחות, לכן, אינם באים לכלל ביטוי. נכון ומקיף במילים "מעטים מול רבים", גם אם זו עובדה אותה חייבים אנו תמיד להביא בחשבון. אפשר להסתכן ולהסיק כי עובדת היותנו מעטים בחלק זה של העולם, תוך עימות עם הסובבים אותנו, איננה הגורם הדומיננטי המשפיע על מצבנו הצבאי. מספרנו הקטן משפיע עמוקות על יכולתנו להגשים מטרות לאומיות ולבסס כאן את נוכחותנו. ההשפעה מורגשת על מעשינו שלנו ולא על הימנעותם של הערבים מללחום בנו.

איכות מול כמות

מרבית להעמיד שני מונחים אלה זה מול זה כאילו היו סותרים. גם אם קיים ניגוד, הרי צה"ל אימץ זה שנים רבות גישה האומרת כי בשני התחומים יש לעשות את המירב: גודלו של הצבא חייב להיות המירבי אותו יכולה המדינה להעמיד ואילו איכותו הגבוהה היא מטרה אליה חתרנו כל הזמן. במלחמת השחרור, בחדר האוכל ההרוס של נגבה, נכתב על גבי שלט תלוי על מסמר אחד: "לא הטנק ינצח אלא האדם". סיסמה זו היתה יפה לשעתה כאשר לאויבים היו טנקים ולנו לא היו. האדם נלחם ישירות בטנק. שנים מעטות לאחר מלחמת השחרור הפכה סיסמה זו למיושנת, משום שצה"ל אימץ לו את הגישה "האנשים הטובים ביותר בכלי המלחמה המעולים ביותר". שילוב האדם וכלי הנשק הוא הביטוי הנכון לעוצמה. בצה"ל משרתים כל אזרחי ישראל המסוגלים לכך הן בשירות חובה והן במילואים. צה"ל צויד בנשק מודרני בכמות המתאפשרת על-ידי משאבי מדינת ישראל. היוכוח הרלוונטי טי היחיד בנושא זה מתייחס להערכת המשאבים בעזרתם ניתן להגדיל את היקף הצבא ואת חימושו.

איכות מהי? איכות לחימה היא מיצוי כל שמסר גל האדם להפיק מתוכו כבודד וכחלק מקבוצה לוחמת בתחומי הנפש והגוף, בהפעלת עצמו וצידו ובהפעלת קבוצת אנשים על כלי נשקם.

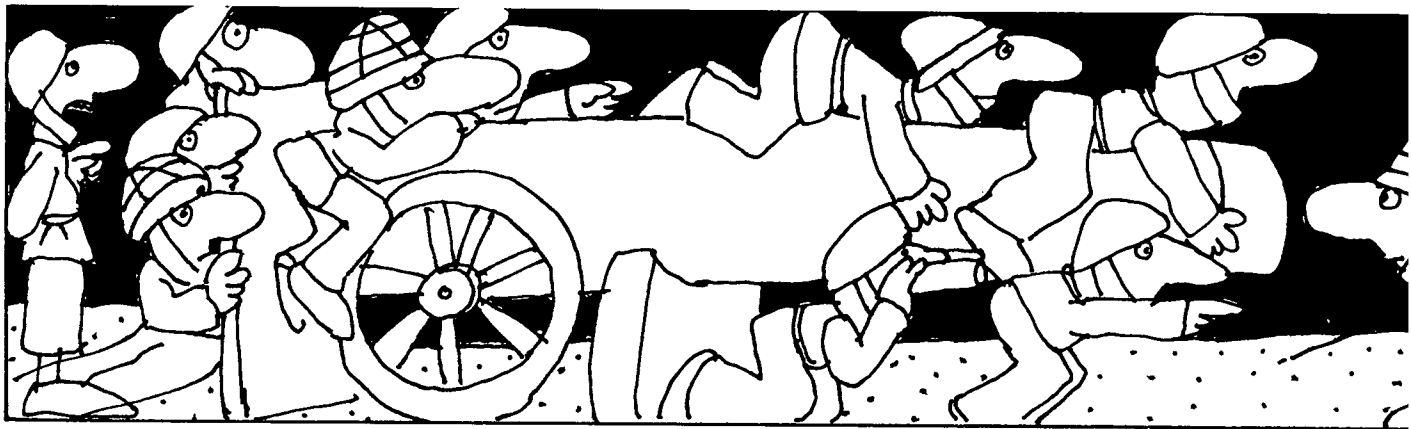
רבים בתוכנו טענו כי איכות הלוחם מותנית ברמתו

תעבו את המדים ובמקום לשרת את הצבא, ניסו להכשילו. ממשלה אשר אינה חשה את מרבית העם מאחור ריה אינה יכולה לנקוט צעדים הכרחיים לחיזוק יכולת צבאה במלחמה. מפקדים שאינם חשים בגיבוי הנחוץ של החברה והממשלה אינם מסוגלים לעשות את הדרוש לא רק כנגד האויב, אלא אף את הנדרש בתוך הצבא פנימה. במשך שנים ארוכות לא הוטל ספק במטרה של הישראלים, אך השאלה הנוקבת היא האם לא נתגלו לאחרונה בקיעים באחדות זו? והאם אין בקיעים אלה מסכנים את הבסיס ליכולת המלחמה שלנו?

מעטים מול רבים

יתרונם הכמותי של צבאות ערב על צה"ל היא עובדה ידועה לכל. אוכלוסייתם הגדולה, אוצרות הטבע שלהם ומרחבי ארצותיהם, מקנים להם יתרון עלינו. אולם למרות זאת, לא השתנו כמעט יחסי הכוחות המספריים בין צה"ל לבין צבאות ערב מאז תחילת שנות החמישים.

שתי הערות יש להעיר ליחסים מספריים אלה; ה' אחת: גם אם לא חלו שינויים גדולים ביחסים המספריים, הרי חלו שינויים בעצמת הצבאות המערביים בסכסוך, ובעיקר בעצמת האש וביכולת התמרון. התוצאה הישירה היא כי כל מלחמה קשה מקודמתה והיקף האבדות בנפש וברכוש עולה ועולה. השאלה העומדת הן בפני מדינות ערב והן בפני ישראל היא עד כמה גבוהה הנכונות לשאת באבדות ובהרס? הנכונות לנשיאה בתוצאות המלחמה אינה פרי יחסי כוחות מספריים, אלא נעוצה בגורמים שמקורם במטרות לאומיות, במוטיווציה לאומית, באיכות החברה ומנהיגותה. השניה: יחסי הכוחות המספריים הם רק גורם אחד במסכת המורכבת ממנה נגזרים יחסי הכוחות. אלה מושפעים ממספרי החיילים וכלי הנשק, מהכושר הטכנולוגי של הפרט והחברה, מאחזות המטרה, ממוטיווציה אישית ולאומית, מכושר נפשי של הפרט והחברה להתאושש לאחר מפלה או כישלון, מחינוך היוצר אישיות אינדיבידואלית המששת בסיס לחייל טוב, מבניין הצבא ומאיזונו, מתורת

המשמעת, היא הבסיס עליו נשען המוסד הצבאי. היא משמשת סכר, המתעל את מאמצי הפרט והכלל לתכ" לית מוגדרת אחת, כיוון שבסערות מלחמה, שעה שה- חייל והמפקד נתונים ללחצים העלולים להקפיא את כושר המחשבה וכושר המעש, משמשת המשמעת מש- ענת ומנוף עיקריים בהחלטתו של הלוחם להמשיך ויהי מה. חובה עמוקה ויסודית היא, לכן, לבצע את פקודות הצבא כרוחן וכלשונו בכל השטחים וגם את אלה אשר אינן לרוחנו. מי שרואה את המשמעת כמג- בילה את החופש, החיוני ליזמה ולאילתור בקרב, באימונים ובבניין הצבא, אינו מבין את רוח הישראלי. רוח החופש והרצון להיות אדם ועם חפשי נושבת ב- צורה של יזמה ואילתור ונותנת למפקדים ולחיילים מתת שלא תסולא בפז. כל עוד לא תיבלם יזמה זו על ידי תקנות מרובות מדי ופורמליזם מופרז, מובטח לנו כי נוכל לקיים בהדדיות ברוכה משמעת ויזמה כאחת. כל המנסה לחלק את המשמעת לחלוקות, קבר- צות, קדימויות ועדיפויות בהכרח פוגע במשמעת משום שהחלוקה וההתייחסות אינן יכולות שלא להיות טוב- ייקטיביות ובתור שכאלה אין הן עולות בקנה אחד עם המשמעת שהיא כוללת, ואין לעשות בה כל חלוקות.

המניעים להילחם

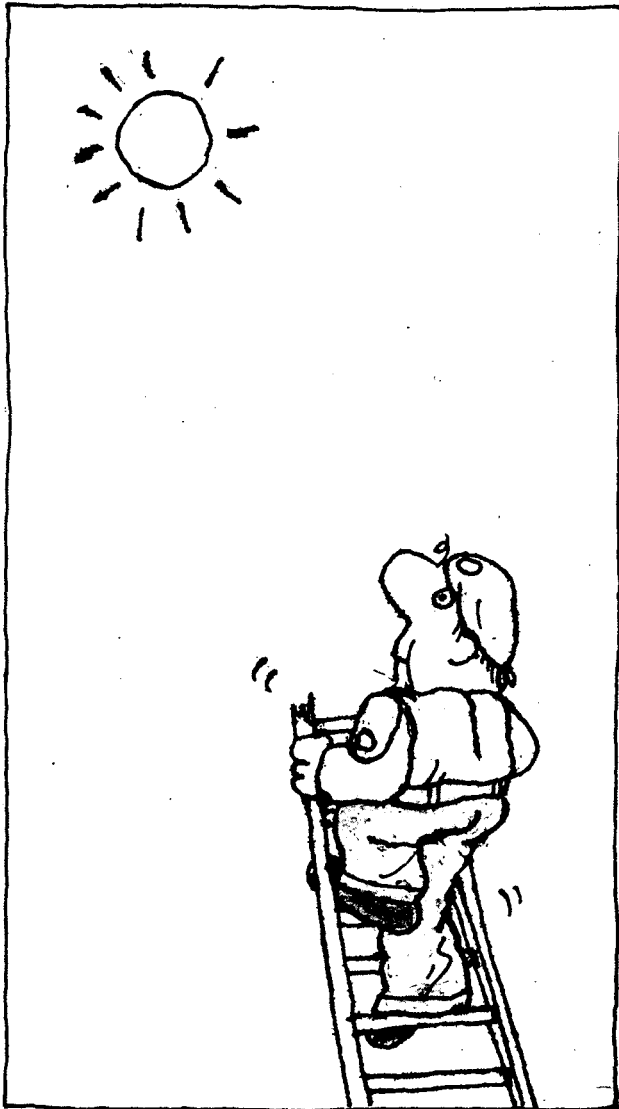
יש להפריד בין המניעים הפועלים עלינו בעת רגיעה, כאשר אנו בוחנים את נכונותנו לצאת למלחמה ובין אלה המניעים אותנו להילחם בשדה הקרב נוכח האר- יב, שעה שסיכון החיים הינו פיסי ומוחשי וכאשר הגוף והרוח נמצאים תחת לחצים כבדים. כבר אמרנו כי הסכמה כללית ואחדות המטרה, חינוך והכשרה מסודרים, מוטיבציה לאומית ומורל, מביאים פרטים וציבור לנכונות להיקלע למלחמה ולהתמודד בה על מנת לנצח. בשדה הקרב אל מול אש, פועלים גורמים שונים לחלוטין, כיוון שהאדם נתון במצבים החורגים מהשגרה. הגורמים אשר מנינו לעיל עיקר כוחם, לכן, בחיי השגרה ואילו בשדה הקרב מפנים הם את מקומם לגורמים אחרים. נכונות להילחם מותנית בראש וב- ראשונה באמונתו של החייל כי לרשותו עומדים נשק

המוסרית ובצדק שמאחורי המלחמה. קשה לקבל קביעה זו כפשוטה אם מוסר וצדק מתקבלים אצלנו במשמעותם הכלל אנושית כמקובל בחברה המערבית. כל עם מתוקן וכל חברה מתוקנת הצליחו לגדל חי- לים מעולים. עובדה היסטורית היא כי לגבי היכולת להעמיד חיילים ומפקדים טובים לא קיים הבדל עק- רוני בין חברה שכיוונה עצמה למלחמה לבין חברה שנמנעה מכך. לוחמים טובים היו לכל חברה ולכל תרבות בהן ניתן חינוך הראוי לשמו. לוחמים טובים בשדה הקרב עמדו לרשות רומא ויהודה, ספרטה ואתר- נה, אנגליה וגרמניה הנאצית, משטרים קומוניסטים ופשיסטים. כל חינוך היוצר אישיות מכשיר ממילא את האדם להיות חייל טוב בשעת הצורך.

אפשר לטעון, כי מלחמה צריכה להיות "צודקת ומוס- רית". אלא שאין בכך תנאי לאיכותו של הלוחם ול- טיבו. מסתבר כי חינוך מתוקן ואחדות מטרה, גם אם מטרה זו אינה אנושית ואפילו שטנית, גדול כוחם ביצירת לוחמים בעלי כושר ואיכות בלחימה. יתכן והפער בינינו לבין שכנינו בתחום זה נעוץ במוגבלותם החינוכית הכללית, בעוד שרמתנו מותנית ותותנה לא במעט בחינוך התקין הניתן לישראלי בחברה ובצבא כאחד.

המשמעת — מקובלת כיסוד מוסד במעשה הצבאי. המשמעת בצה"ל אינה צבאית דוקטרינרית כמקובל בצבאות אחרים, וזמן רב נטוש ויכוח בדבר המשמעת הנחוצה בצה"ל ובדבר הדרכים להשגתה.

בן-גוריון קבע כי "הצבא בנוי על משמעת שאינה יודעת גבולות". צה"ל הצעיר, חסר מסורת צבאית מסודרת, אימץ בתחילת דרכו את דפוסי המשמעת שהיו נהוגים בצבא הבריטי. אלא שהדרכים והאמצעים שהיו נהר- גים בצבא הבריטי להשגת משמעת נאותה, זרים היו לאופי היהודי והישראלי ולמנטליות שהתפתחה במחתרות ובצה"ל, שלאחר מלחמת השחרור. תופעות כגון "משמעת מבצעית/קרבית" לעומת הרפיית "המש- מעת המנהלתית", "יזמה ואילתור בניגוד למשמעת הכפויה והנוקשה", "משמעת פנימית למול חוסר גינוני משמעת חיצוניים", היוו מקור לא אכזב לעיון ולדיון ולצערנו, גם למעשים.

ציאל המצוי בקרב המתגייסים לצבא. השלישית — קצב גידול הצבא בכל התקופות עלה על קצב הכשרת הפיקוד בצבא הקבע לצרכי יחידות המילואים. מפקדי דים וקציני מטה רבים ביחידות מילואים מקודמים בתפקיד ובמקצוע. משך שירות המילואים הקצר, שרק חלק מתוכו מוקדש לאימונים ולהכשרה, איננו מאפשר להקנות ידע וניסיון. התוצאה היא כי במערך המילואים גדלים קצינים, אשר הידע, ההכשרה והניסיון שלהם אינם מספיקים.

הפתרון לבעיית גידול דור של מפקדים טובים ומקצועיים עיים צריך להיות בחיוב החייל לקצונה ובחשיבה המסדירה את שירות הקבע מעבר לבחירה החופשית ולהתנדבות. חוק שירות הביטחון שישודו בשנת 1949, ראה את הצורך בגיוס מוחלט של כל הנוער ובחיוב האזרח לשירות מילואים עד גיל מבוגר. אך צרכי הפיקוד וצרכי המקצוע הצבאי נראו כבאים על פתרונם בעזרת קאדר מתנדב לצבא הקבע שרמתו גבוהה דיה. אולם כיום, אין סיכוי למלא את צרכי הצבא לא במספר ולא ברמה, מתוך אלה שבחרו לשרת מרצונם

טוב ומפקדים טובים. זהו בסיס טוב ופשוט, אשר עצם קיומו מבטיח נכונות לצאת למלחמה. בקרב עצמו יש למשמעת, לאימון ולמעשי המפקד השפעה מכרעת. לא אחת שמענו מפקדים וחיילים, בסכמם את ניסיונם הראשון בשדה הקרב, אומרים כי טיב האימון בו זכו, הוא אשר איפשר להם לפעול כהלכה תחת אש ובלחץ הקרבות. הביטחון במפקד וביכולתו להוביל את היחידה לביצוע פעולת קרב, נותנים ללוחם הרגשת ביטחון ואמונה בסיכויי היחידה ובסיכוייו שלו. בעת הקרב משווע הלוחם למפקדו, שכן בו תלויים במידה רבה סיכוייו. בעת כזו בטלים בשישים מולדת, ארץ, בית וטוהר הנשק מול רצון הלוחם לפגוע ולהרוג לפני שייפגע.

כאמור האמון במפקד הוא אחד המרכיבים החשובים בנכונותו של החייל הלוחם. לא תיבחן כאן השאלה מיהו המפקד הטוב, אולם חיוני לבחון מה עושה צה"ל כדי להגדיל את מספר המפקדים הטובים. בכל הקשור להיקף הצבא ולחימושו, להיקף אימוניו ול- צידודו, עקבנו תמיד אחרי הכלל האומר כי התעצמות צה"ל משוחררת מהערכת המצב השוטפת ומותנית בראש ובראשונה בפוטנציאל הלאומי. פירוש הדבר כי גידול הצבא, איכות מערכות הנשק ומספרן יהיה המירבי אותו תוכל המדינה להעמיד תוך ויתור בתחור מים חיוניים אחרים. חוק שירות הביטחון הוא חלק ממכלול זה. החוק מחייב כל אחד ואחד בישראל לשרת שירות צבאי: חובה או מילואים. משך שירות החובה, שלוש שנים תמימות, מהארוכים שבמשכי השירות הקיימים במדינות מתקונות, רק מעיד על הכלל של ניצול מירב הפוטנציאל הלאומי לצרכי הביטחון והצבא. אולם מוזר להיווכח כי בכל הקשור להכשרת מפקדים ולניצול איכות הפיקוד הטמונה באנשינו, אנו מפגרים יחסית לרכישת נשק, ייצורו ופיתוחו והקמת מסגרות לחימה. צה"ל גדול בהיקפו גם במושגים מוחלטים בעוד מסורת הכשרת המפקדים ובחירתם אשר יפה הייתה בדור קודם מפגרת ביחס לזמננו.

חייל בצה"ל נעשה קצין מרצונו, הווה אומר, הוא מתנדב להיות קצין והצבא מכשיר אותו לכך. מצב זה מעורר תמיהות: האחת — אם רק חייל אשר התנדב לכך יכול להיות קצין? מדוע ממלאים חיילים תפקידי מפקד כיתת לוחמים, מפקדי טנקים ומפקדי צוותים ארטילריים מכוח פקודה? קשה לראות את הגבול הדק שבין מפקד כיתה למפקד מחלקה, כגבול שבין החובה להיות מפקד לבין ההתנדבות לכך. השניה — רבים וטובים אינם מגיעים מסיבות שונות לשורות הפיקוד. זאת ועוד, גם אלה שהתנדבו והגיעו לתפקידי קצונה זוטרים, לא נשארים בצבא למשך זמן רב. עד היום לא נמצאה דרך להשאירם בצבא לתקופות ממוך שכות יותר ולהכשירם כמפקדים מעולים ומקצועיים. התוצאה המיידית היא קצינים הנושאים בתפקידי פיקוד ובתפקידי מטה מבלי שכישוריהם יענו על צרכי צה"ל. אלה בודאי אינם משקפים נאמנה את הפוטנצי

החפשי. חוק שירות הביטחון צריך לסתום פירצה זו תוך חיוב הקצין לפרקי שירות קבע מוגבלים במשכם, החל מהיותו קצין ועד למועד צאתו ממערך המילואים. פרקי שירות אלו יוקדשו בעיקרם להכשרה, לאימון ולצבירת ניסיון תוך מילוי ייעודו של הקצין במילואים ובצבא הקבע. דבר זה, אם ייעשה, יביא ברכה רבה גם לקצונת הקבע המשרתת שירות ממושך: יותר ויותר קצינים שכמעט כל תלמודם בא להם מהתנסות תוך כדי מילוי תפקיד, יתפנו ללימוד ולהכשרה מקצועית.

מערכת הנשק והשפעתה על האיכות

כלי המלחמה מתפתחים ללא הרף, השכלול ויכולת ההרג עולים בטור הנדסי, המיומנות הנדרשת להפעלת כלי נשק מודרניים נחשבת, ובצדק, לגורם המשפיע על איכות הצבא. לא אחת אמרנו כי רמתו של הלוחם הישראלי הפיקה מכלי הנשק, או ממערכות הנשק, יותר מאשר התכוון לכך היצרן עצמו, בעוד יריבינו לא תמיד השכילו להפיק את המירב ממערכות מודרניות אשר עמדו לרשותם.

חידושי הטכנולוגיה בעשור האחרון הביאו לכך כי הפעולות אותן נדרש האדם לעשות כדי למצות את יכולת נשקו הוחלפו במערכות חכמות, המהוות חלק אינטגרלי מכלי הנשק והחוסכות מהמפעיל את הסיבוך שבהפעלה. המחשב הזעיר מחליף את מוחו ואת ידו של האדם בפעולות מסוימות ולמפעיל לא נותר אלא "ללחוץ על הכפתור" כדי שמערכת הנשק תעשה את השאר. מכך מסיקים רבים כי יתרון איכותי בהפעלת מערכות הנשק יצטמצם או יתבטל היות שהמיומנות, החכמה וכושר ההחלטה טמונים מלכתחילה במערכת הנשק. אולם נראה כי טעות בידי הסוברים כך "ובל-חיצת הכפתור" לא סגי. אמנם פותחו מערכות נשק שהאדם אינו יכול להשתלט עליהן ואינו יכול להפעילן כהלכה ללא "חכמה פנימית" של הנשק, אך אם נת-עמק במערכות אלה נבחין, כי הכושר הדרוש להשיג תוצאה והרג נשאר בידי האדם ונתון לשיקול דעתו ולמיומנותו. התחכים מבוסס על ההנחה, כי קיימות פעולות אותן חיוני להסיר מעל המפעיל בכדי שיתרכז בעיקר — "העיקר" נשאר באופן בלעדי בידי המפעיל. מכל האמור משתמע כי אלמלא "חכמת הנשק" לא יכולנו להפעילו בהצלחה למילוי ייעודו הקטלני, אך התחכם לא פטר אותנו מדרישה לרמת הפעלה גבוהה, נהפוך הוא: הוא הציב בפנינו אתגרים חדשים. הפער בין האנשים מפעילי הנשק לא קטן כתוצאה מתחכמו, אלא גדל.

ישנם הגורסים כי פיתוח כלי נשק פשוטים יחסית, אשר פגיעתם קטלנית, וצורת הפעלתם ההמונית מהווה תשובה נאותה לכוח המחץ של מערכות נשק בעלות כושר תימרון ואש כטנק או כמטוס. המצדדים בגישה זו מביאים כסיוע את הטילים נ"ט כפי שהובאו לביטוי במלחמת יום-הכיפורים. בסוגיה זו יש לדון בפרפור-ציה נכונה: הקביעה האומרת כי הטילים נ"ט, אשר הופעלו באופן מסיבי, השיגו הצלחה רבתי איננה

מדויקת כל צרכה. ניתוח מספר הטילים אשר הופעלו לעומת מספר הפגיעות היעילות יראה כי המאמץ אשר הושקע בתחום זה על-ידי האויב לא היה כה יעיל. כך שאין לראות בגישה האמורה צורת הפעלת נשק יעילה במיוחד. אמת כי הטילים נ"ט היוו עבורנו מטרד חמור וניתן לומר כי לגבי המצרים או הסורים יש בגישה זו מהמועיל. עם זאת עלינו לזכור כי תכונתו של סוג נשק כזה היא חד-תכליתית: לטיל נ"ט ייעוד אחד ויחיד בלבד.

צה"ל אינו יכול להרשות לעצמו גישה כזו שכן מעצם מטרותיו, משימותיו ומבנהו הוא רב תכליתי. כמעט כל סוגי הנשק אשר ברשותנו מופעלים לייעודים אחדים ולמטרות רבות. הטנק שברשותנו מיועד להילחם ביום ובלילה נגד טנקי אויב וחי"ר, ולהגן על עצמו בפני מטוסים. הטנק יילחם בכל סוגי השטח וכנגד כל אויב אפשרי למרות מגבלותיו. המטוס החדיש יירט ויפציץ, החייל הרגלי שלנו יילחם בכל שטח ובכל צורת קרב. אין אנו יכולים בהיקף הצבא והמשימות הצפויות להקדיש לוחמים רבים לנשק חד-תכליתי. אל נעתיק, לכן, גישות אשר גם אם הרשימו אותנו כאשר הופעלו נגדנו אינן, בהכרח, ישימות לגבינו.

אחריות וסמכות

יקצר המצע מלדון בארגון, במבנה הצבא ובאיזונו. רק בנקודה חשובה אחת חובה לדון: **האחריות וה-סמכות**. האחריות היא הנטל שהוטל על המפקד או על קצין המטה, המגדיר את מידת אחריותו לנושא, לאנשים, לציוד לחימה ולקרב. הסמכות ניתנה כדי לתת בידי המפקד את היכולת ואת הכלים לשאת באחריות. מתן אחריות ללא הענקת סמכות מתאימה איננו מאפשר לשאת באחריות זו. אין רע מאשר תופעה בצבא בה מוטלת אחריות בעוד הסמכות נשללת, כולה או חלקה. כולנו מודעים לתופעה בה קובע דרג גבוה סייג לסמכותם של אלה אשר תחתיו, על-ידי נטילת זכות ההחלטה או האישור הסופי לעצמו, באשר למר-בית הפעולות של הדרגים הכפופים לו. הריכוזיות בצה"ל האופיינית לצבא קטן יחסית המעוניין לחסוך באנשים ובאמצעים ולהימנע משגיאות, מביאה לא אחת לנטילת הסמכות מאלה עליהם הוטלה האחריות. לא נותר אלא להיזכר בדבריו של דה-גול: "אלה הרוצים להכשיר עצמם להיות מפקדים במלחמה — חובתם הראשונה היא לעשות מאמץ כדי להיות בני אדם הראויים והמסוגלים, בנסיבות שאין כלל לשערך-מראש, לעמוד כיאות במבחנה של התרחשות דרמטית אשר תבוא עליהם ושהם יצטרכו הם לשאת איש-איש בדרגו ובדרגתו".

בצה"ל מקובל להטיל משימות קשות ואחריות כבדה על מפקדים ויחידות. זוהי הדרך הנכונה אשר ברכה רבה בצידה, אך מבנה הצבא, ריכוזיותו הרבה וייתכן אף לעיתים חוסר מודעותם של גורמים להטלת אחר-יות ללא הסמכות הנדרשת, עלולים להקשות על ה-מפקד או על המפקדה לממש את אחריותם. ■

חינוך צבאי והשקפת עולם

סא"ל (מיל) ד"ר יואב גלבר

• מתוך רב"שיח במסגרת "פתחים", ניסן תשל"ו.

האם יכול צבא להיות גורם המחנך להשקפת עולם כלשהי? אין כמעט ספק כי התשובה היא חיובית. די לנו בדוגמות של הצבאות האדומים למיניהם — בברית המועצות, סין העממית, יוגוסלביה וארצות אחרות במזרח אירופה — ובתפקיד שמילאו בהפצתה ובהשרשתה של האידיאולוגיה הקומוניסטית בקרב עמי אותן הארצות, בדרך של חינוך המפקדים והחיילים מן השורה. הטוטאליות שבמסגרת הצבאית, ההירארכיה והמשמעת המאפיינות אותה, ומשך הזמן הממושך יחסית שהצעיר נמצא בה, יוצרות אפשרויות חינוך רחבות, אשר לפחות מאזנות את המגבלות שבחינוך אנשים בגיל מבוגר יחסית, אשר אישיותם עוצבה במידה לא מעטה בשלבי חינוך קודמים.

שאלה מורכבת יותר היא האם צבא, ככזה, צריך לחנך להשקפת עולם מסוימת. במדינה טוטאלטרית, בה מותרת באופן רשמי השקפת עולם אחת, התשובה פשוטה יחסית, והצבא משתלב באידיאולוגיה השלטת, משרתה ומטפח אותה. מסובך הדבר יותר בצבאות של חברות פתוחות ופלורליסטיות; שם כמובן טבעית השאלה מה זכות לצבא, הנועד לשרת את כולן, לבחור או להעדיף אחת מהן. אף-על-פי כן נחאה לי שגם במדינה דמוקרטית, ובמיוחד בזאת הנאבקת על קיומה, צריך הצבא לאתר את המינימום המשותף למרבית ההשקפות הקיימות בחברה אותה הוא משרת, ולגבש את אותו מינימום שלגביו קיים קונסנסוס בחברה או במרכיביה העיקריים, לכלל פרוגרמה המחייבת את הצבא, ומכוונת את האוירה החינוכית והפעילות החינוכית הקיימת בו. אין זה כמובן סוף פסוק; וויכוח גדול, שאינני מתכוון להיכנס אליו, עוד יתנהל בשאלת הגדרתו של "המינימום" המשותף, או הגדרתם של "המרכיבים העיקריים" בחברה השותפים לו ואלה המורחקים ממנו. יחד עם זאת אין להימנע בסופו של דבר מהכרעה ברורה בשאלות אלו, שכן אם מקבלים את ההנחה שצבא צריך לחנך להשקפת עולם מסוימת, ממילא הוא צריך בפעילותו החינוכית להתמודד ולהיאבק עם השקפות עולם סותרות ומנוגדות, והתחומים כאן חייבים להיות ברורים.

אם געבור עכשיו מן המופשט והכללי לבעיה הקונקרטית שלנו, השאלה המרכזית אינה אם צה"ל יכול או צריך לחנך, אלא האם הוא רוצה בחינוך בשורותיו. התשובה לשאלה זו אינה ברורה כלל וכלל. מעבר למס שפתיים המשולם בעניין זה בנדיבות רבה, מוצגות סביב בעיה זאת קושיות קשות ביותר:

א) האם חינוך רעיוני אינו עשוי לסבך את הצבא בפוליטיקה?
ב) עד כמה רשאי וצריך צה"ל להתמודד עם ערכים המאפיינים את החברה ומקובלים עליה, גם כשאינם בעלי משמעות פוליטית?

ג) האם מאמץ חינוכי-אידיאלי אינו בא על חשבון דברים שהם, יותר ממנו, מהווים עניין ישיר לצבא ולפעילותו?

מתוך התלבטות בקושיות אלה ואחרות, הלכה והצטמצמה הפעילות החינוכית-אידיאית של הצבא כגוף, ושל המפקדים כיחידים, ופינתה את מקומה להקניית שפע של אינפורמציה באמצעות מומחים מן החוץ לנושאים שונים, אך ללא כיוון ברור באשר למטען הערכי שמבקשים להקנותו בעזרת המטען האינפורמטיבי, אם בכלל.

הסיבה העיקרית להתרחקות הצבא מחינוך כזה קשורה בהערכה גמוכה את המידה בה הוא משרת את צרכיו של הצבא עצמו (להבדיל מצרכיה של החברה).

צה"ל, שהיה גאה בשנותיו הראשונות על התפקידים הכללי-חברתיים שמילא, ובראש וראשונה אולי בתחום חינוכה של

החברה כולה, הסתגר בשנים האחרונות בתחומו שלו, והסתפק בכמה חלונות ראויה, כמו מיכסה של מורות-חיילות בישובי פיתוח, מסלול טירונות מיוחד לקבוצה מצומצמת יחסית של נוער בעייתי וכיוצא באלו — פעולות שמנקודת מבטו של הצבא נחשבו, ובצדק, שוליות למאמץ העיקרי, ושגם על קיומן ישנם המערערים ותובעים את חיסולן.

השאלה החשובה היא: מה מקומה של הפעילות החינוכית בקרב כלל הצבא, וכיצד היא משתלבת בפעולות האחרות שלו. באופן מפורש יותר: עד כמה רואה צה"ל את החינוך כחלק ממערכת הכשרת הלוחם בלוחם, באיזו מידה הוא רואה את החינוך, את השקפת העולם ואת המטען הערכי של האדם, כמרכיב חשוב בהיותו מפקד, חייל ולוחם טוב יותר, ולא כדברים משלימים, ולכן שוליים לכיוון העיקרי של ההכשרה והפעילות בצבא. רק אם תיתפס נכונה חשיבותו של החינוך כמרכיב בהכשרה צבאית כזאת, ניתן לצפות לפעילות חינוכית רצינית בצבא, שתמצה את יכולתו לשמש מסגרת חינוכית, ותענה על הצרכים המתעוררים מהסיטואציה הנוכחית שאנו חיים בה.

נראה לי שכיום, למרות שמתנהלת בצבא פעילות חינוכית מרובה, באופן מוחלט ובאופן יחסי לעבר, אין היא משתלבת במערכת ההכשרה הצבאית ואינה נתפסת כחלק ממנה, וזאת לא רק מן הבחינה המבנית והארגונית, אלא מבחינה מהותית של יחסו של הצבא — מפקדים, יחידות ובסיסי הדרכה — לפעילות זו ולתכניה. אין היא נתפסת כמשרתת את המאמץ העיקרי של הצבא — הכשרת לוחמים והתכוננות למלחמה, אלא כעונה על צרכים דיפוזיים של מפקדים וחיילים. בתהליך הפרגמטיזציה העובר על צה"ל (ועל המדינה כולה) מזה שנים, הושם יותר ויותר דגש על הצדדים הטכניים-פרופסיונליים של הכשרת החייל והמפקד, על כך שידע לירות היטב, לבצע היטב תרגולות, להכיר היטב את מערכות הנשק ואת הטכניקה של הפעלתן, ופחות הודגש הצד המוטיבציוני — שירצה לירות היטב, שירצה לבצע את התרגולות — והיטב — בכל מצב ותנאי לחץ וקושי. עוד פחות מכך מוחדרת הרגשת ההוהדות עם התכליות שלשמן מתבצעת כל הפעילות הזאת.

כמו במרבית התחומים בחיינו, חשפו מלחמת יום הכיפורים, והמשבר המתמשך בעקבותיה, את כשלוננו של הפרגמטיזם הבלתי מרוסן והבלתי מונחה ומכוון גם בצבא. הפרגמטיזם טיפח קרייריזם; והתברר כי פקוד, אשר המוטיבציה העיקרית שלו היא קרייריסטית, מתקשה לקיים את האמון בו בתנאים של אי הצלחה ולחצים קשים. על אף הפעלת מנגנון ההגנה של סיסמת "הניצחון הצבאי הגדול ביותר שישראל זכתה בו", ועל אף הבשורה שנתבשרנו לאחרונה בפסקנות באחד הכינוסים האקדמאיים כי "אין בעיות מוטיבציה בצבא", נוצרה וקיימת הרגשת אי-נוחות ואי-נחת בצבא ובחברה כולה, ששרשיה בתחושת אי-הצלחה. הצלחה יכולה אמנם להספיק בתנאים מסויימים ליצור מוטיבציה להמשך; אלא שמלחמה היא עניין דו-צדדי, ולמדנו שאין לנו מונופולין על הצלחה. גילינו מה שגילו רבים אחרים לפנינו — שהכושר לספוג מכות, ועל אף זאת להמשיך ולתפקד היטב, הוא מרכיב חשוב במלחמה כמו הכושר להנחית מכות, ומחייב מוטיבציה גבוהה הרבה יותר, שאינה תלויה בכריזמה של אדם מסוים או בקבוצת אנשים אלא בעניין שלשמו נלחמים. באותה מידה מחייב כושר הספיגה רמת מקצועיות, יעילות ומשמעת גבוהה יותר.

אולי יישמעו הדברים כ"כפירה בעיקר"; אך הגעתי למסקנה שונה, בניגוד ל"שטיפת המוח" שעברנו אחרי המלחמה כדי

לשכנע אותנו ושיפור נפש יקרה זו — המוטיבציה הגבוהה של הנוער שלנו — לא רק שלא נפגעה אלא אף נתגלתה במיטבה. מסקנתי, ממה שראיתי סביבי במלחמה, הייתה כי, למרות שב-אופן כללי רצון הלחימה לא נפגע, ולעיתים אף להיפך, הרי שהיו די מקרים וגילויים שיצאו מכלל זה, כדי שישמשו התרעה ואזהרה, מפני הצפוי לנו במצבים קשים יותר שאין כל ביטחון שלא ינקלע אליהם אם לא נכיר בבעיה ונתמודד איתה בעוד מועד.

* * *

מתוך תחושת אי-הנחת הזאת, נוצר דחף לחפש פתרון לחוליינו בטיפוח החינוך האידיאי דווקא, בתקווה שהוא יסייע במקום שהפרגמטיזם נכשל בו, ויעזור לתקן את כשלונותיו של זה. לפני שאגש לשאלת החינוך האידיאי בצה"ל, שהיא העומדת במרכז הדיון, אני חייב בכל זאת להזהיר מפני האשליה שזו היא תרופת פלא או תרופה יחידה. היא חלק ממערכת שיש לטפל בכל מרכיביה ולראותה ראייה כוללת. גם בתחום המוגדר יותר של בניית המוטיבציה בצבא, אין החינוך האידיאי משום תרופה יחידה ובלעדית: חשיבות עליונה הייתה ותישאר למנהיגות ולדוגמא האישית בחיי יום-יום, ליחסי האנוש בין מפקדים לבין עצמם, בין מפקדים לחיילים ובין חיילים לבין עצמם, לגיבוש המסגרות, לטיפוח גאוות היחידה והכבוד העצמי של הפרט; ולא ניתן לחשוב על צבא בעל מוטיבציה מבלי שאלה יהיו קיימים בדרגה גבוהה. יחד עם זאת, ביסודה של המוטיבציה עומדת הרגשת ההזדהות עם מטרות הצבא, ולטיפוחה של הרגשה זו צריך לכוון את החינוך האידיאי.

הזכרתי קודם, שבחברה פתוחה ופלוראליסטית, כמו החברה שלנו, נחוצ קונסנסוס מוגדר שישמש בסיס לחינוך אידיאי כזה. כשהמדובר בצה"ל, ניתן להציע את הנוסחה: — צה"ל הוא צבא יהודי, ציוני, של מדינת ישראל, העומד לפקודת ממשלת ישראל. נוסחה זאת צריכה להנחות את החינוך בצבא; וסדר הדברים אינו מקרי, אלא מכוון: צה"ל עומד לפקודת ממשלת ישראל (ולא להיפך), המשרתת את מדינת ישראל (כנ"ל), שהיא מכשירה של הציונות (כנ"ל), לפתרון שאלת קיומו של העם היהודי — שאלה שהצורך במתן תשובה לה הוא ההצדקה לקיו-מם של התנועה הציונית, מדינת ישראל, ממשלת ישראל וצה"ל. מרכיבית של הנוסחה הזאת מעוררים שאלות נוקבות שיש להג-דין נכונה; אסור לטיח עליהן, ואי-אפשר להשתמש מלהת-מודד איתן.

שאלת קיומו הפיזי, הרוחני והלאומי, של העם היהודי מעורפלת ובלתי ברורה לרבים, בעיקר ילידי הארץ וחגיכיה. היותה של הציונות בעיקרו של דבר פתרון לשאלה זו מטושטשת לא פחות, שלא לדבר על הכרה מודעת ומבוססת בצדקתו של הפתרון הציוני מול פתרונות אחרים של השאלה.

מאז השואה אשר סתמה את הגולל על הפתרון האמנסיפטורי לשאלה היהודית באירופה, והקמתה — שלוש שנים לאחר השואה — של מדינת ישראל כהתגשמות הפתרון הציוני, נטינו לקבל את צדקתו של הפתרון הציוני כמובנת מאליה, taken for granted, ולא חיפשנו לה ביסוס או הצדקה. בינתיים חלפו כבר שלושים שנה; המטען הרגשי האמיתי הכרוך בשואה ובהקמת המדינה הולך ופוחת; ובפני מי שלא חווה את התקופה ההיא, והוא מסתכל על הנעשה סביבו עתה, בהכרח עומד הניגוד שבין עובדת היותם של היהודים — בארץ הפתרון הלאומי-ציוני של שאלת קיומם — בעיה לעצמם, לשכניהם, ולעולם כולו, מול הצלחה לכאורה של הפתרון האמנסיפטורי בארצות בהן התגשם: ארצות-הברית, מערב אירופה, הדומיניונים, ואפילו ברה"מ.

עניין זה, הצורך לנמק ולהסביר דברים שזמן רב נראו כמובנים מאליהם, והצורך להתמודד שוב התמודדות אידיאית על מקומה של הציונות בעם היהודי, נראה לי כבעיה המרכזית כיום של האידיאולוגיה הציונית.

הצדקתה של המדינה בעצם קיומה מעוררת, על ידי העמדת הדגש על המסגרת, שאלות רבות לגבי התוכן, אשר למי שאינו מסתכל אל מעבר למדינה — לציונות ולעם היהודי — (וישנם רבים כאלה) הן באות וטופחות על פניו, ומביאות להרהורי "כפירה", בנוסח "האם העסק הזה כדאי" וכדומה.

ולבסוף, ה"ממשלה" או ה"מנהיגות" או ה"שלטון" — דומני שאין מקום בעולם שבו מזהים מושגים אלה עם "המדינה", "הארץ" ו"החברה", במידה כה רבה כפי שהם מזדהים אצלנו; וזיהוי זה, מלבד שאינו נכון, הוא גם תירוץ נוח להשתמטות של הפרט מאחריות לתופעות והתנהגויות רבות בחייו שלו ובחברה כולה.

אינני מתיימר לתת במסגרת זו תשובות לשאלות כה קשות, ואין לי גם ספק שתשובותי שלי לא תהווה את הקונסנסוס שניתן לראות בו בסיס לפעולה חינוכית במגבלות של המסגרת הצב-אית. למעשה אני מסופק אם בכלל ניתן כעת לגבש בשאלות אלה קונסנסוס בחברה שלנו; ולו ראיתי את החינוך האידיאי בצבא במושגים של אינדוקטרינציה, הייתי מגיע כאן למסקנה שלא ניתן לקיים אותה, אלא במחיר של הרס הפתיחות והפלו-רליזם בחברה כולה. אולם נראה לי כי עצם העמדת שאלות, ובירורן של תשובות אלטרנטיביות שונות, עשוי לתרום תרומה משמעותית לגיבוש ההכרה ולטיפוח המוטיבציה.

עוד יותר מאשר עצם בירורן של שאלות מופשטות המתעוררות לגבי המרכיבים השונים של הנוסחה הנ"ל, אני מייחס חשיבות במעשה החינוכי בצבא לעצם ההחזרה של תודעת השליחות בשירותה של החברה, לאור הערכים העומדים ביסוד קיומה, והשרשתה ככל האפשר בחיי היום-יום בצבא. אם בירורן של השאלות שהועלו אינו עניין לצבא דווקא, ולא לצבא במיוחד, הרי טיפוח הכרת השליחות והשירות, והצורך לוותר לשמן ויתורים ולהקריב למענן קרבנות — קרבנות חומריים ואף ביני גופות ממש — צריך להיות ביסודם של החינוך הצבאי והחינוך בצבא, ואין בו מקום לויתורים, לפשרות ולסובלנות. ויתור והתפשרות, או סובלנות כלפי מי שאינו עומד במבחן, ככל שייראו שוליים וטפלים בפרספקטיבה מצומצמת, מצביעים ומעידים על חולשת ההכרה בצדקתה של התביעה לויתור ול-קרבן, וממילא על אי-ביטחון וקטנות אמונה בערכים שעבורם נתבעים השירות, הזיתור והקרבן.

אבהיר את כוונתי בדוגמאות מתחום רגיש ביותר:

הרגשת אי-הנוחות, הפיקפוקים וההתלבטויות השוררים בחב-רתנו — מקורם במידה לא מעטה במחיר המצטבר שנתבענו לשלם במהלך מאבקנו הממושך, ובאופן מיוחד מאז מלחמת יום הכיפורים. ברצוני להזכיר רק, שהקיבוץ היהודי בגרמניה, אשר מנה ערב מלחמת העולם הראשונה כחצי מיליון נפש, הקריב באותה מלחמה 12 אלף קרבנות (!)¹ — לא למען ציון אלא למען ה-"Vaterland". אותם ראו כמחיר ששילמו עבור הפתרון לשאלה היהודית שלהם, עבור קבלתם הסופית והשלמה לחיק החברה והמדינה הגרמנית. ומחיר כבד זה, גדול יותר ממה ששילמנו כאן בארץ במשך כל תולדות המאבק על הפתרון הציוני לשאלה היהודית, לא הביא את יהודי גרמניה לפסק

1. A. Paucker: Der Jüdische Abwehrkampf im: Entscheidungsjahr 1932, S. 436.

בצדקת הדרך שבחרו לעצמם, ולהיפך — גם נוכח היטלר ורדי-
פותיו הם התעקשו במשך שנים ועמדו על זכותם להיות גרמנים
ולהישאר בגרמניה.

ואילו אנחנו הפכנו לגיבורים את שבויי מלחמת יום הכיפורים,
והפכנו את מעמד שיבתם לחגיגה לאומית סביב אקט הכניעה,
שחברו בה שמחה ספונטנית של העם ורגשי אשמה של השלטון.
הבל שמעמד זה נותר לנו כמעט כסמל אחרון של ליכוד לאומי.
מבלי להיכנס לשאלה הסבוכה של תופעת השבי ומשמעותה
מבחינת האתיקה הצבאית — מתי ובאיזה נסיבות היא מוצדקת
ומתי לא — ומבלי לפגוע בשמחת הפרט, שמחת המשפחות
והחברים על שוב יקריהם הביתה, אני חושש כי הסובלנות
אשר גילו, החברה והצבא בתוכה, כלפי התופעה כתופעה, מש-
קפת חוסר ביטחון בצדקתה לתבוע מהפרט את הקרבן, או,
במילים אחרות, חוסר ביטחון באמיתותם של הערכים העומדים
ביסודה.²

* * *

כדי להבהיר את עצמי עוד יותר, אתלה כאן באילן גדול, ואצטט
מדברים שאמר בן-גוריון לאחר נפילת הקרבנות והשבויים
היהודיים הארצישראלים הראשונים במלחמת העולם השנייה:
"יש הרבה מאוד דברים שבהם אנחנו עולים על כל
הגויים. אבל יש כמה דברים שבהם יש נקלות בתוכנו.
הנה בעניין כזה. נשבו — נשבו. מה יש? ואם נפלו?
חבל כמובן שנפלו. ואני יודע כי האם של הילד שנפל
אינה מתנחמת בזה שאיש צבא צריך להיהרג פעם. אבל
ציבור אינו יכול לגשת כך לעניינים. צריך לחנך את
עצמנו ואת הציבור בעניין זה".³

חוששני כי רק בעתיד נגלה, אם לא נתמודד בעוד מועד עם
הבעיה, מה גדול המרחק בין מי שהתחנך בהשראת האמרה
המיוחסת לטרומפלדור, או מעשהו של זרובבל הורביץ בקרב
שיירת נבי דניאל במלחמת הקוממיות, לבין מי שיתחנך לאורם
של אסף יגורי או אנשי מוצב המזח, שהחברה הישראלית של
השנים האחרונות הפכה אותם לגיבורים.

עלינו לתת לעצמנו דין וחשבון: האם הייעוד, התוכן והמסגרת
של קיומנו, מצדיקים את תביעת הקורבן מהיחיד; ובסיכומו
של דין וחשבון זה, לתקן את התוכן והמסגרת היכן שנדרש
אך לעמוד על התביעה במלוא התוקף וללא רגשי אשמה.

בסוף 1938, לאחר ליל הבדולח, בעת ויכוח בשאלת הצלתם של
ילדים יהודיים מגרמניה, אמר בן-גוריון:

"אם אני אדע, שאפשר להציל את כל ילדי גרמניה על-
ידי העברתם לאנגליה, ורק מחציתם על-ידי העברתם
לארץ ישראל, אני אבחר בדבר השני — כי לפנינו לא
רק חשבון הילדים האלה, אלא חשבון היסטורי של
עם ישראל".⁴

מבלי להיכנס לסבך הבעייתי של משמעות הדברים על רקע
השואה שהתרחשה אחריהם, הבאתי אותם כדי להצביע על כך,
שאנו פועלים למען חשבון שהוא מעבר למקומנו ולזמננו, שיש
לנו תפקיד בעל משמעות היסטורית עמוקה, השמה בצל את
פגעי ההווה ופגמיו, ושתפקיד חשבון זה טרם נסתיים, והוא
ממשיך לחייב את הפרט ואת הציבור. הרגשה זו צריכה להדריך
ולהנחות את מעשינו גם כיום.

2. בצורה דומה אפשר להביא גם כדוגמה את יחסה של החברה היש-
ראלית ליורדים.

3. פרטיכל ישיבת מרכז מפא"י, 14.4.1941 (ההדגשה שלי).

4. פרטיכל ישיבת מרכז מפא"י, 7.12.1938 (ההדגשה שלי).

הסתבר לנו אחרי המלחמה האחרונה, ש"חשבון ההיסטורי
של עם ישראל" — אשר לפחות מאז מלחמת ששת הימים
חיינו בהרגשה כי הוא מובטח, ואיש-איש יכול לדאוג לחשבונו
הפרטי: החומרי, הקרייריסטי, חשבון הרווחה והנוחיות —
עדיין אינו מובטח, והתנהגותנו, כפרטים וכציבור, צריכה להמ-
שיך להתכוון לאורו.

הדברים יכולים להיות מכוונים כלפי החברה כולה, אך על
אחת כמה וכמה הם מתכוונים לצבא, וצריכים להנחות אותו
כמסגרת המחנכת את הנמצאים בתוכה.

* * *

באשר לדרכי החינוך בצבא. עם כל ההערכה לחשיבותם של
סמינרים על ציונות, סימפוזיונים המציגים גישות שונות
ליהדות, סימולציות של עמדות בסכסוך הישראלי-ערבי, ודיו-
נים על בעיות החברה והכלכלה במדינת ישראל, אין אלה
מייחדים את הצבא ואת החינוך בו, וניתן לקיימם גם בכל
מיני מסגרות אחרות. עיקר כוחו של הצבא כגורם מחנך הוא
במשטר החיים הקיים בו, ובדוגמא שמשטר חיים זה מציב
בפני האנשים הנמצאים במסגרתו, ובראש וראשונה דוגמתם
האישית של מפקדים — מפקד זוטר לפקודי הישירים, ומפקד
בכיר (ולכן מפורסם) לקבוצות גדולות יותר בצבא ועד לצבא
בכללו. כאן עלינו לרדת מהספירה של שאלות אידיאולוגיות
וביוריים תיאורטיים לספירה של חיי יום-יום ושל השיגרה.

צבא, הרואה עצמו צבא יהודי, צריך שיהיה בו תוכן יהודי.
אינני מתכוון דוקא ל"שולחן ערוך", או לפקודות המטכ"ל
שהרבנות הצבאית מופקדת על ביצוען, או לאיזה שהוא תוכן
אחר המוגדר בצורה נוקשה; אבל ברור לי שללא תוכן יהודי,
המותאם למנטליות החילונית שלנו, וללא משמעות לחגים,
שבתות וכו' מעבר לחופשה או למנוחה מעבודה, יהיה הצבא
פגום ולקוי בחסר; ובצורה כלשהי, שקשה לי להגדירה או
אף להצביע עליה, יתבטא הדבר גם במוטיבציה של המשר-
תים בו.

צבא שהאויב שלו הוא ערבי, אינו יכול שלא לקבוע נורמות
של התייחסות לצד הערבי שבסכסוך, לא רק בדרך של קביעות
מופשטות או הטפה לאי-שנאה, אלא בקביעות נורמות של הת-
נהגות יום-יומית הבאות למשל לידי ביטוי בעמדה כלפי
"התיידדות" (fraternization) עם חיילים מצריים בחורשות
מנגו באפריקה או במחסום הגידי, או עם פלשתינאים בחברון
ושכם, קבלת שירותים מהם ומסחר איתם.

צבא שמתיימר "לחיות" את בעיותיה החברתיות של ישראל,
ובמיוחד את הבעיה המכונה "הפער החברתי", אינו יכול
להתעלם מקיומם של פערים בשורותיו. צבא, המגנף לחייליו
ציוד שווה, צריך לקבוע גם גבולות להכנסת הבדלים ברמת
החיים האזרחית לשורותיו בדלת האחורית, בדרך של החזקת
רכב פרטי על-ידי אנשי חובה ומילואים ואמצעים דומים; ולהי-
לחם בחדירת הפינוק המאפיין את חברת השפע לשכבותיה. אין
הוא יכול גם להרשות לעצמו, ולא רק מטעמי "פער חברתי",
הבדל גדול מדי בין תנאי קרון המפקד לתנאי אהלי החיילים,
או בין לינה במלון מפואר של קצינים בכירים, ללינה באכסניות
קציני העיר של החיילים והקצינים הוותיקים. אין הוא יכול להר-
שות לצמתות להיות מוזהה בטורי הרכילות למיניהם עם שכבת
ה"נובו-רישים" והפסיבדו-בוהמה של החברה הישראלית.

צבא הרואה עצמו ציוני אינו יכול להסתפק בהשתלבות סמי-
נרית בפסטיבל "אני ציוני", אלא צריך לחיות במשטר חיים
של שליחות מצד האנשים ותביעה מצד המסגרת — שליחות

נוער השוליים - אתגר לקציני צה"ל

כוללנית ובלתי-סלקטיבית, ותביעה כוללת, בלתי-סלקטיבית ושאינה מתפשרת.

משטר חיים כזה מחייב את הצבא להתמודד עם הערכים המקור-בלים היום בחברה האזרחית אשר אינם עולים בקנה אחד איתו. אני מתקומם נגד הטענה, כאילו הצבא הוא בכוחה של החברה, ולכן אינו יכול להתמודד עם התהליכים המאפיינים אותה. יש בצבא מסגרת ותנאים המאפשרים בהחלט להנהיג בו משטר ונורמות אחרות, אם רק חושבים שהנהגת משטר כזה חשובה להשגת מטרותיו של הצבא ושווה את המאמץ שיושקע בה; והבעיה אינה של יכולת אלא של הערכת החשיבות והנכונות למאמץ. בסופו של דבר אני חושב שהנהגת משטר חיים כזה תעשה את הצבא לצבא טוב יותר, את המפקדים והחיילים לטובים יותר, ואין הצבא צריך ורשאי להתחמק מהתמודדות כזאת! אם מרפסות תל אביב מלאות משחקי קלפים בערבים, אין זו סיבה שבצבא ישחקו בקלפים. אם "בחברה" מרמים, משקרים, גונבים — עדיין לא מתחייב מכך שדברים כאלה חייבים לקרות גם בצבא. אם בחברה האזרחית יש ראוות-תנות — אין זה הכרחי שבצבא יחכו אותה. אולי להיפך — הצבא צריך לשמש דוגמה הפוכה, דווקא מפני שמגיעים אליו אנשי החובה והמילואים, והם יכולים לראות שהדברים אינם חייבים להתנהל כפי שהם מתנהלים בחברה האזרחית.

יש לצבא סמכות וכלים לכפות את פקודותיו, ובאמצעותם את סולם הערכים שיציב לעצמו. אין זאת אומרת שהדבר פשוט; צריך לשם כך, להתמודד עם השקפות עולם מתירניות, להציב להן אלטרנטיבות ולחנך לאורן. ולחנך פרושו קודם כל להאמין בהן ולהתנהג בהתאם להן.

* * *

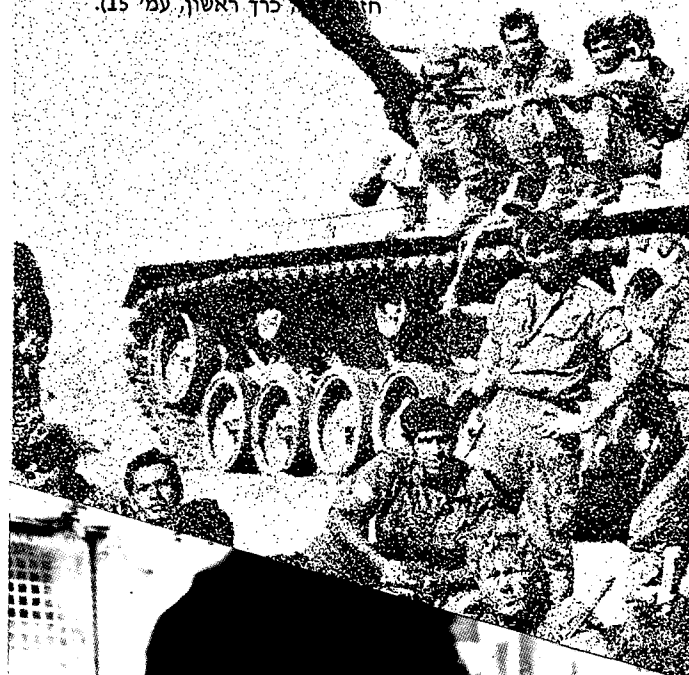
"להתנהג" מביא אותי לסיים בעניין הדוגמה האישית. אנו דנים על הדוגמה האישית בהתייחסות לשכבות הפיקוד הנמוכות דווקא. אני חושב שהבעיה שלנו אינה מתחילה בשכבות הפיקוד הנמוכות, אלא דווקא בשכבות הבכירות. אי-אפשר לבוא בטענות לדוגמה האישית שנותנים מ"כים, מ"מים ומ"פים בהיעדר דוגמה אישית של מפקדים בכירים — בין אם זה במלחמה ובין בהתנהגות יום-יומית: יחסי אנוש, קולגיאיות, יושר (integrity), צניעות, התנהגות מוסרית, ודפוסי התנהגות נוספים רבים, וכמו כן כל מה שקשור בהתנהגות לפי הדפוסיים המחייבים בצבא — פקודות קבע, נוהלי עבודה, תורנויות וכד'. הדוגמה האישית בהתנהגות כשלעצמה אינה מספיקה; צריכה להשלים אותה תביעה אישית להתנהגות כזאת מאחרים, תוך שימוש בסמכות שמקנה המעמד בהירארכיה הצבאית. נקודת הכובד היא בראש הפירמידה ההירארכית; ואם שם לא תיתפסנה נורמות כמחייבות, ואם שם לא תוכר חשיבותם של ערכים, אין לצפות שהדברים יתגשמו או ייתפסו כמחייבים מן הקודקוד ומטה.

צבא, התובע מאגשיו את הקרבן העליון במלחמה, יכול ורשאי לתבוע מהם ויתורים קלים יותר בחיי היום-יום והשגרה, כדי שישגי באופן טוב יותר את מטרותיו במלחמה. על שלושה דברים צווה אדם מישראל שיהרג ואל יעבור; אולם "בשעת השמד" — דהיינו בעיצומו של מאבק — "אפילו על ערקתא דמסאנא"*. הבה נכיר בכך, שהשעה היא "שעת שמד", ואנו עומדים ונאבקים על גורלה, עתידה ועצם קיומה של המדינה כמכשיר הבא להבטיח את המשך קיומו של העם; ועלינו לחיות ולוותר כך, שנהיה ראויים לזמנים בהם אנו חיים, ולא להסס לתבוע זאת גם מהסובבים אותנו.

* שרוד נעל — דבר פעוט, קל ערך.

"לצבא המסורתי לא ראו שום תפקיד מלבד תפקיד מלחמתי, אם כי אני בטוח שלצבאנו אנו יש יעודים חיוניים. על צבא הגנה ראל להיות אחד מהכוחות הראשיים בעזרים דמות האומה, ומהתלים אבק האדם של העולים המתכנסים מכל קצו תבל ומכל תרבויות ארות בכור הממשי של המולדת המתחדשת".

(דוד בן-גוריון, "נראת חבאות", 1949, חוברת "כרך ראשון, עמ' 15).

* המאמר מתבסס על חומר שהוגש על ידי סא"ל רוני עטר.

ידיעות אודות פעולות שוד, אונס וסמים בהן מעורבים לאח-רונה יותר ויותר בני נוער, מתקבלות זה-כבר על ידנו במידה לא מועטה של שוויון-נפש, הנובע, ככל הנראה, דווקא משכי-חותן הגדלה והולכת של תופעות אלה. יש מאתנו הפוטרים עצמם באנחה: "לאן עוד נגיע?!" ויש — המנערים חוצנם מתופעות אלה, בתלותם את הקולר ברשויות השונות, אשר להערכתם אינן עושות די לתיקון המצב. ביני לביני מחמיר המצב והולך. עניינה של כתבה זו לעורר את השאלה: האמנם לא הגיעה העת להחליף אנחה ביוזמה, וביקורת — במעשה, ולהירתם שכמ-אחד להתמודדות עם בעיית נוער השוליים מתוך תפיסתה כאתגר.

כדגם אפשרי אשר סביבו עשויים להתלכד קציני צה"ל מתוך תחושת עניין ואתגר מוצגת בזה תכנית "הפעלת קציני צה"ל כחונכים לנוער השוליים", אותה מציע אחד מקציני צה"ל, אשר בעצמו צמח משכבת המצוקה, ומתוך-כך היטיב להכיר ביסוד החיובי הרב של כוח אדם הטמון בנוער זה עבור צה"ל ומדינת ישראל, ובאפשרויות להוצאת פוטנציאל זה מהכוח אל הפועל.

"נוער השוליים"¹ הינו בעיקרו תוצר אוכלוסיית המצוקה, ומהווה חלק מבעיית הפער החברתי בישראל. קודם לכל ניסיון להצביע על דרך מוצא כלשהי לבעיה הנדונה, מן הדין לציין, ולו בעיקרי דברים, את מאפייניה של המצוקה, היקפה ותולדותיה.

קווים לאופיה של אוכלוסיית המצוקה ולהיקפה

המושג "מצוקה" לא ניתן להגדרה אוניברסלית חד-משמעית, שכן זה מקבל את משמעותו המיוחדת בהתאם לתנאים המיוחדים של כל חברה ותקופה, ובהתאם למצב המיוחד של כל קבוצה ויחידה. "ועדת ראש-הממשלה לילדים ובני נוער במצוקה"² כיוונה את תשומת ליבה לאוכלוסיית יעד של ילדים ובני נוער (ומשפחותיהם) "החיים במצב של מצוקה, משום שהם הסרי תנאים הנחשבים חיוניים לקיום הוגן לפי אמות מידה המקובלות בחברה הישראלית של שנות ה-70". הוועדה הגיעה לכלל הערכה לפיה צפיפות דיור של שלוש נפשות ומעלה לחדר, השכלת ראש משפחה שאינה עולה על שבע שנות לימוד, ורמת הכנסה של למטה מ-75 ל"י לחודש לנפש (שנת 1969) — יש בהן כדי להצביע על מצוקה משפחתית.³ המצויים במצוקה מאופיינים בשליטתם המוגבלת במשאבים חומריים ולא-חומריים בהשוואה לקבוצות אחרות בחברה, וביצוגם הגדול בתופעות שליליות כגון: עבריינות, זנות ופשע-אלים; לעומת זאת קטן יצוגם בתופעות הרצויות לחברה כגון: לימוד גבוה, קצונה בצה"ל וכיו"ב.

מספר הילדים שבמשפחות המצוקה הגיע בזמנו לכ-160,000, כשבתוכם נמנו 92—94 אחוז עם משפחות שארץ מוצאן אסיה

1. "נוער השוליים" יכוננו להלן בני נוער עד גיל 18, אשר עקב תנאי מצוקה אינם לומדים ואינם עובדים (או לפחות אינם לומדים), ואשר כתוצאה מכך רובצת לפיתחם סכנת הידרדרות לשולי החברה ולעולם הפשע.
2. ועדה זו, החלה בפעולתה באפריל 1971, וישבה על מדוכת "נוער המצוקה" משך כשנתיים ימים. ממצאי הוועדה, מסקנותיה והמלצותיה סוכמו בדו"ח אשר מתוכו מצוטטת האבחנה דלהלן.
3. "מצוקה דו-מדית" מכונה מצוקה בה חוברים יחד האינדקטורים הראשוניים, וכ"מצוקה תלת-מדית" — זו החוברים בה כל ה-שלושה גם יחד.

זמנים, וליצור בהם נכונות ומוטיבציה להמשיך לימודים במרכזי הכשרה קדם-צבאית. כיום פועל צה"ל בלמעלה מ-20 מרכזי הכשרה בעלי קשת מגוונת של מקצועות לימוד. במרכזים אלה, הפרוסים ברחבי כל הארץ, רוכשים מאות נערים מקצוע, אשר בו הם מועסקים עם גיוסם לצה"ל.⁶

כמו-כן מפעיל צה"ל במחנותיו בתי ספר תעשייתיים במקצועות: מכונאות-רכב, מבנאות-מטוסים, אפסנאות-טכנית ועוד. מאות בני גוער חובשים את ספסלי בתי ספר אלה, כשרובם נמנים עם משפחות המצוקה.

יש לציין את מקומו המיוחד של הגדנ"ע במסגרת פעילות זו. מדריכי הגדנ"ע נוטלים חלק בהכוונת גוער השוליים הנמצא בקבוצות עבודה, בבתי ספר תעשייתיים, במפעלים ובסדנאות צה"ל. הגדנ"ע מטפל אף ב"חבורות-רחוב" של נערים במצוקה המנותקים ממסגרות חברתיות ולימודיות. פעילות זו נערכת בעיירות פיתוח, ומקיפה כיום כמה עשרות חבורות המונות יחד מאות נערים. מדריכי הגדנ"ע מנסים לשלב נערים אלה במסגרות שונות של לימוד ועבודה, במטרה למנוע את הידרי-דרותם לעולם הפשע, ולהביאם לכלל גיוס בבוא העת.

כתוספת לשורת הפעילויות האמורות וכהשלמתן מוצעת בזה תכנית החונכות, לא רק בשל היותה מכשיר יעיל כשלעצמו להתמודדות עם בעיית גוער השוליים, אלא אף מהטעם שזו עשויה לשמש מגוף ואמצעי-עזר להצלחתן של כל יתר הפעילות הנעשות בנדון.

קציני צה"ל כחונכים לנוער השוליים

תכנית הפעלת קציני צה"ל כחונכים לנוער השוליים מוצגת בזה כתכנית משלימה לפרוייקט פר"ח — מפעל החונכות של סטודנטים לתלמידים טעוני טיפוח.⁷ שתי התכניות מבוססות על ההכרה בצורך הלאומי להתמודד עם בעיית התלמידים טעוני הטיפול ובני גוער השוליים, ועל ההערכה לפיה הטיפול האינדיבידואלי הינו אחד האמצעים האפקטיביים ביותר לקיי-דומם של אלה. כיוון שהחונכות האישית מבוססת על קשר של אחד לאחד (חונך-נחנך) מחייב היקף הבעיה הירתמות אלפי חוני-כים. המפעל הסטודנטיאלי שואב את כוחו מאוכלוסייה המונה מעל 50,000 סטודנטים, ומטפל בתלמידי בתי הספר בגילים 11—14. התכנית המשלימה יכולה לשאוב את כוחה מהפוטנ-ציאל של אלפי קצינים בבסיסים עורפיים, ולטפל בשכבת הגיל 15—17. מידת סיכויי הצלחתה של תכנית זו עשויים לגבור לנוכח העובדה, כי קצינים רבים משרתים בבסיסים עורפיים פרקי זמן ממושכים למדי, גורם העשוי לאפשר להם ללוות נער בפעולת חונכות משך שנה או שנתיים, בפרט כאשר תנאי השירות מאפשרים להם למצוא את הזמן המוערי הנדרש לצורך זה.

בפר"ח מבוססת החונכות על קשר אישי וממושך (כשנה-שנתיים) בין סטודנט חונך לתלמיד טעון-טיפוח אחד המאומץ על ידו. במידה שההתקשרות מצליחה מתחיל הילד לראות בחונך גורם המתעניין בו באופן אישי, גורם המוכן

6. על מודל לקליטת גוער השוליים בנח"ל ובחיל החימוש ראה מאמרו של רס"ן (מיל') גבי ויסמן ב"מערכות" 260 (ינואר 1978) עמ' 46—47.

7. "טעון-טיפוח" מוגדר בפר"ח תלמיד הסובל מפער ניכר בין יכולתו לבין הישגיו ותיפקודו בבית הספר.

או אפריקה. הפער החברתי בא לידי ביטוי משמעותי ביותר בשדה החינוך, אשר בו נמצא כי אחוז התלמידים מבני עדות המזרח בבתי הספר היסודיים הוא כ-55, בתיכון — כ-40, ואילו באוניברסיטה אין אלה מהווים אלא כ-15 אחוז מכלל הסטודנטים. במחקר שנערך זה-לא-כבר מתברר כי כ-5000 נערים עוזבים בכל שנה מסגרות כמו הכשרה מקצועית, חינוך ותע-סוקה, ואינם נקלטים שוב בכל מסגרת אלטרנטיבית. כעבור זמן מצטרפים אלה לגוער המנותק, שאינו לומד ואינו עובד, אשר היקפו נאמד כיום בין 18 ל-25 אלף.⁴

הינתקות זו ממסגרות חברתיות עלולה במקרים רבים להוות תחילתה של דרך, שהמשכה התחברות לקבוצות שוליות ועבר-ייניות, וסופה — אורח חיים של פשיעה או של אבטלה והיזקקות לשירותי סעד. מכאן אחד הגורמים המרכזיים לעלייה התלולה בהיקף עבריינות הגוער ברחבי הארץ כולה, ובפרט במחוז תל-אביב, אשר בו הגיע שיעור העלייה בשמונת החודשים הרא-שונים של שנה זו (1978) לכלל כ-25 אחוז.

על רקע מצב זה מאבד צה"ל מדי שנה בשנה רבים מבני גוער השוליים; מהם אשר אינם מגיעים כלל וכלל לכדי גיוס בגין עברם הפלילי; מהם הנפלים מהמסגרת הצבאית לאחר תקופת שירות קצרה, בעקבות אי הסתגלותם לתנאי הצבא ולמשמעת הנהוגה בו; ומהם המחלקים את נטל שנות שירותם בין יחידותיהם לבין כותלי הכלא הצבאי, ובכך יוצא שכר גיוסם בהפסד הנגרם לצה"ל, הן בשל הנזק הגלוי אותו הם גורמים למערכת הביטחון, והן בשל השפעתם המזיקה על חיילי היחידות השונות אשר עמן הם נמנים.

הפסד זה בכוח אדם, אשר כה חיוני לצה"ל, אינו משקף את מלוא חומרת הבעיה. יש לזכור כי רבים מקרב בני גוער השוליים המצליחים להשתלב במסגרת הצבאית הינם בעלי השכלה ירודה למדי וחסרי מיומנות מקצועית — גורם אשר בעטיו אין צה"ל יכול לנצלם אלא במידה מועטה.

מיצוי הפוטנציאל של גוער השוליים הינו ללא ספק מעניינו הישיר של צה"ל, בעיקר לנוכח הידלדלותה של המדינה מבחינת משאבי כוח אדם, שמקורה במיעוט העלייה ובשיעור הנמוך של הילודה. מה עושה אפוא צה"ל לפתרוגה של בעיה חמורה זו?

תרומתו של צה"ל לקידום גוער השוליים

צה"ל מעולם לא עמד מנגד לבעיית גוער השוליים וצמצום הפער החברתי בישראל. ואכן, אף כיום נוטל צה"ל חלק בקיי-דומם של בני גוער השוליים במסגרת קבוצות עבודה, בתי ספר תעשייתיים, מרכזים להכשרה מקצועית קדם-צבאית וחבורות-רחוב.

בשיתוף עם משרד העבודה מטפל כיום צה"ל במסגרת "קבוצות עבודה" במאות נערים בני 15—17 שאינם לומדים ואינם עובדים. הללו נקלטים כחניכים בסדנאות הצבא,⁵ מקומות בהם מנסה צה"ל להקנות להם הרגלי עבודה ועמידה בלוח

4. ממצאים אלה מועלים עליידי יאיר קוטלר באחת מכתבותיו אודות "עבריינים צעירים: נעורים במלכודת" ("מעריב" 17.11.78), מתוך עבודת מחקר שערך ד"ר דוד דרי מהצוות למדיניות חברתית ליד סגן ראש הממשלה.

5. בר"ח "ועדת ראש הממשלה לילדים ובני גוער במצוקה" (נספח 10 עמ' 22—23) מצויינת מסגרת תעסוקתית זו לשבח כדוגמא מאלפת למה שניתן לעשות לשיפור מצבו של גוער השוליים.

לשמוע את בעיותיו, לסייע לו בלימודים, לייעץ לו ולדרבנו להתקדם. בדרך זו עשוי קשר מיוחד זה להיות גורם מכריע בהעלאת המוטיבציה של הילד בלימודים, בהעלאת רמתו, ומי צוי יכולתו לתפקד בחברה בכלל ובע"ל בפרט. מימוש רעיון החונכות כמפעל לאומי החל בשנת 1973 בפעולת חונכות התנדבותית במכון ויצמן. כיום, לאחר שנתיים של הפעלה מקומית ושלוש שנים של הפעלה ארצית, משתתפים בפרוייקט החונכות הארצי אלפי סטודנטים⁸ משבעה מוסדות השכלה גבוהה.

ביסוד התכנית "הפעלת קציני צה"ל כחונכים לנוער שוליים" קבועה ההכרה כי שכבת הגיל של בני 15—17 מתאימה במיוחד לאימוץ על ידי צה"ל בהוותה חלק מהעתודה שלו. קשר חונכות זה עשוי להגדיל את הסיכוי להשתלבות נאותה במסגרת צה"ל שכן, השפעתו של הקצין החונך על הנער עשויה להיות משמעותית, לנוכח המעמד הגבוה של קציני צה"ל בקרב הציבור בכלל ובקרב נוער השוליים בפרט.

לפי תכנית זו תתבטא תרומתו של הקצין החונך בפעולות הבאות:

* מתן עידוד נפשי, לנוכח העובדה כי נוער השוליים סובל ממצב של כישלון מתמיד, אשר ממנו מתקשה הוא להחליץ.

* הדרכה והכוונה לבחירת דרך, שתאפשר לו רכישת השכלה ומקצוע.

* מתן סיוע בלימודים — במידה שהנער משתלב במסגרת כלשהי לרכישת השכלה ומקצוע.

* קשר החונכות לא יתבצע בצורה מחייבת ומסגרתית, אלא בפגישות אשר ייערכו אחת לשבוע (בממוצע) במועד ובמקום אשר ייראו לקצין.

במסגרת פעילות הסטודנטים מתקיימות הפגישות הראשונות בבית הילד. הפגישה בבית הילד מאפשרת לחונך היכרות עם הרקע המשפחתי והסביבתי של הנער; מצד שני בואו של הילד אל החונך תורם להיכרותו של זה עם סביבה חדשה השונה מזו בה גדל. מומלץ, לפיכך, שגם במסגרת פגישותיו של הקצין עם הנער ייעשה מאמץ לבקר בבית הנער ולהכיר את סביבתו. ניהול שיחה משותפת ויצירת מוטיבציה לקידומו של הנער יהיו את עיקר פעילותו של הקצין, אשר אופיה יהיה נתון לשיקולו האישי. עם זאת יוכל הקצין להיעזר ברכוזים שינהלו את המפעל כולו, ולהיוועץ בגורמים מקצועיים שיעמדו לרשות החונכים.

בשל הזמן המצומצם יחסית, אותו עתיד הקצין החונך להקדיש לנוער, והצורך בהפקת תועלת מקסימלית מקיום הפעולה, לא יבחרו כחניכים המקרים הקשים מקרב שכבת נוער השוליים אלא אותם נערים, השרויים על הגבול בין הידרדרות לבין אפשרות השתלבות במסגרת של עבודה ולימודים, ואשר דחיפה, עידוד וקשר אישי עם החונך עשויים להיות עבורם גורם מניע להתקדמות ממשית, ולתיפקוד בע"ל ובחברה.

פעולת החונכים תנוהל על ידי רכוזים, אשר כל אחד מהם יהיה אחראי על קבוצה בת כ-30 נערים. רצוי שרכוזים אלה יהיו מדריכים הפועלים כבר כיום בקרב נוער זה, או קצינים העוס-

קים בחינוך ובהדרכה. הרכוזים יאתרו את הנערים, שפעולת החונכות עשויה לסייע להם, וייצרו את הקשר הראשוני בין הנער לחונך. לאחר יצירת הקשר הראשוני יעסקו הרכוזים במתן סיוע שוטף לחונכים, כגון אספקת מידע ממנהלת המפעל אודות גורמים היכולים לסייע בקידומו של הנער, או יצירת קשר מחודש עם נער שהקשר עמו נותק. כמו כן יקבלו הרכוזים מהחונכים דיווח תקופתי על תוצאות פעולתם. במיוחד יפעלו הרכוזים והחונכים לדרבן את הנער להשתלבות בפעילויות קיימות של גורמים אחרים, ויפגו אותו למוסדות שיכולים לסייע בידו. הרכוזים ידווחו למנהלת המפעל על ההשפעה הכוללת של פעולת החונכות ותרומתה לקידומו של הנער, אם באופן ישיר ואם באופן עקיף, בהיותה משלימה לטיפול אחר בו זוכה הנער מנורמים שונים.

לנוכח המגמה לצמצם את הצד הארגוני של המפעל, מצד אחד, ולהפקיד את הטיפול המנהלי בידי גורמים הקרובים ככל האפשר לנושא הנדון, מן הצד האחר, נראה כי על מפקדת קצין-חינוך ראשי ליטול תחת חסותה את פרויקט החונכות. בתוקף זה מוצע כי המערכת החינוכית הצבאית תהא מופקדת על ניסוי המפעל והרצתו בשלביו הראשוניים (באופן דומה לתפקיד שמילא מכון ויצמן במפעל פר"ח) ועל ריכוז פעולותיו ותיאומן לכש-יתרחב.

להלן מספר נקודות הקשורות בתכנית הרצתו של המפעל הניסיוני:

* על מפעל החונכות לכלול בשלב ההתחלתי אוכלוסית קצינים בהיקף אשר יהיה מספיק גדול כדי לשקף את הבעיות הסבוכות הקשורות בהפעלה המונית של קצינים, ועם זאת מספיק מצומצם כדי לאפשר את הפעלתו המידית של הניסיון לצורך לימוד לקחים לקראת הפעלה כוללת.

* לאור האמור לעיל נראה כי המפעל הניסיוני יוכל להתחיל במחנה מטכ"ל, באופן שיקיף כמה מאות קצינים וכמספרם נערים מפרברי תל-אביב ומשכונות העוני שלה. לאחר שיגובשו פרטי הפעלתו של המפעל הניסיוני יעובד חוזר מקיף על מפעל החונכות, מטרותיו ושלבי הפעלתו, אשר יופץ בין כל קציני צה"ל.

* במפעל הניסיוני תתבצע פעולת דיווח נרחבת יותר מאשר במפעל הכולל, לצורך לימוד לקחים ותכנון המפעל המקיף.

מחקר הערכה על פר"ח, בו הוחל השנה, מלמד ששביעות הרצון מפרוייקט החונכות רבה מאוד מצד כל הגורמים המעורבים (הילדים, החונכים, הורים ומורים), והשפעתו מורגשת בתחומים רבים ושונים. המורים הדגישו עלייה בביטחון העצמי של הנחנך ושיפור בהישגיו בלימודים. כן מתברר כי תלמידים שיש להם חונך נוטים ליתר מעורבות בפעילות שמחוץ לשעות הלימודים (כמו חברות בתנועות נוער, השתתפות בחוגים וכיו"ב).

אין אמנם ערובה להצלחתו של מפעל זה בע"ל, אולם בשים לב להצלחה בה זכה פר"ח כפרוייקט חונכות ארצי, יש יסוד לקוות שאף בע"ל יוכתר מפעל זה בהצלחה דומה. הצטרפותם של אלפי קצינים לאלפי סטודנטים הפועלים זה-כבר בפר"ח עשויה להרחיב את המפעל המבורך הזה באורח משמעותי ול- העמידו על רבבות — גורם אשר יבטיח, כי גם הצלחה חלקית תביא לקידום של אלפי ילדים ובני נוער, לטובת צה"ל, מדינת ישראל והעם היהודי כולו.

8. סטודנט הנוטל חלק בפר"ח זוכה בתמורה למילגה המכסה חלק ניכר משכר לימודו באוניברסיטה.

העימות האלים בין סוריה למיליציות הנוצריות בלבנון

שורשיו, מאפייניו
ומגמותיו לעתיד

סא"ל ראובן אבי-רון

בתשעה החודשים האחרונים מתנהל בלבנון מאבק אלים ומר בין סוריה לבין המיליציות הנוצריות. מאבק זה המהווה שלב נוסף במעורבות הסורית במשבר הלבנוני, הלך והסלים, גרר אחריו חורבן והרס בבירות ובלבנון כולה, ומשך תשומת לב גוברת והולכת מצד ישראל, מצד העולם הערבי ומצד מדינות המערב. גירסות רבות וסותרות הוצגו לא אחת על-ידי דיפלומאטים, עיתונאים ומשקיפים בדבר שורשיו של מאבק זה ואופיו. שני הצדדים היריבים, סוריה והמיליציות הנוצריות מציגים גם הם גירסה שונה לחלוטין בדבר מהות המאבק ביניהם: הנוצרים מתארים אותו לא אחת כטבח^{עם} ברברי המתבצע על-ידי הצבא הסורי לשם השלמת כיבושה של לבנון וסיפוחה, והסורים לעומת זאת נוהגים להציג עצמם ככוח לגיטימי הפועל בשליחות הממשל הלבנוני והעולם הערבי, כנגד כמה "כנופיות מזוינות", מפרות חוק, המופעלות על-ידי ישראל.

להלן ננסה לבחון את שורשיו ואופיו של העימות שבין הסורים למיליציות הנוצריות על אף המגבלות הנובעות מן המטפול בנושא שהינו בעייתי, סבוך ונתון למחלוקת חריפה.

* המאמר נכתב בנובמבר 1978.

** על המעורבות הסורית בלבנון ראה "מערכות" 251-252, עמ' 25 ו"מערכות" 256, עמ' 7.

סוריה שכנתה הגדולה של לבנון, בעלת המשטר הבעתי והאי-דיאלוגיה הערבית ה"לאומית" מייצגת באופן ברור את הניגוד המובהק לעדה הנוצרית בלבנון, השומרת המסורתית של הייחוד והעצמאות הלבנוניים. למעשה, ניתן לקבוע, כי ביום בו דרכה כף רגלו של חייל סורי בלבנון נוצרו זרעי העימות בין שני הצדדים האלה. בשרשו של עימות זה עומדים ניגודים מהותיים בין שני הצדדים, באינטרסים ובתפיסת העולם, בכל הנוגע לשאלות המפתח של המשבר הלבנוני הכרוכות ומשולבות זו בזו:

● **אופיה של המערכת הפוליטית הפנים-לבנונית** — הנוצרים היוו את גורם המפתח בסדר הלבנוני הישן שנהרס במלחמת האזרחים, ואילו הסורים היו הגורם שסייע להריסת סדר זה. הנוצרים הם נושאי הדגל של ערכי המיוחדים של לבנון, המגודדים ניגוד מוחלט לערכים אותם מייצגת סוריה: מדינה דמוקרטית בלבנון לעומת משטר טוטאליטרי בסוריה, כלכלה פתוחה וליברלית בלבנון לעומת משטר סוציאליסטי בסוריה, עיתונות חופשית ופתוחה בלבנון, לעומת עיתונות-מטעם בסוריה; הנוצרים חותרים לשמור את ההגמוניה שלהם בלבנון, על ערכיה אלו, ואם לא בכולה אזי לפחות בשטחים שבשליטתם ואילו הסורים חותרים לכונן לבנון חדשה, ערבית "לאומית" תוך קיעוקע ההגמוניה הנוצרית בה. (גם אם תפיסתם הבסיסית הייתה, לאחר הפלישה ללבנון, שהדבר חייב להיעשות באופן הדרגתי ובטוח זמן של שנים).

● **מקומה של לבנון מול העולם הערבי** — הנוצרים בלבנון מייצגים את הגישה המבליטה את הלאומיות הלבנונית, המיוחדת, בעלת מורשת תרבותית והיסטורית משלה, בעלת אוריינות טעיה למערב ולתרבותו יותר מאשר לעולם הערבי (גם אם בתוכם קיימת מגמה פשרנית יותר ברוח השהאביזם, המיוצג כיום על-ידי הנשיא סרכיס, השואפת לקרב את לבנון לעולם הערבי). הסורים, לעומת זאת, תומכים בגישת המוסלמים/שמאל הלבנונים, הרואה בלבנון ארץ דוברת ערבית, המשולבת בתרבות ובהיסטוריה של העולם הערבי ומהווה חלק בלתי נפרד ממנו.

● **עצמאותה של לבנון מול סוריה** — המחנה הנוצרי שאף באופן מסורתי לקיים את לבנון העצמאית והריבונית אם למזל מצרים הנאצריסטית בעבר ואם למזל הסורים בהווה. הסורים לעומת זאת מאז היווסדה של לבנון לא השלימו עם עצמאותה (כשביטוי לכך ניתן למצוא, בין השאר, באי כינון נציגויות דיפלומטיות בין השתיים) והם חותרים להטיל חסותם על ארץ זו ולכונן בה משטר פרו-סורי שיסור למרותה של דמשק.

● **קשריה של לבנון עם המערב ועמדתה כלפי הסכסוך הישראלי-ערבי** — הנוצרים מצדדים בהסתמכות פוליטית על המערב, ולפחות עד המשבר הלבנוני הנוכחי, ראו בו את המגן המסורתי של העצמאות הלבנונית. הסורים בעלי האוריינות הטובייתית חותרים לנטרל את תפקידו המסורתי של המערב בארץ זו ומתנגדים בכל תוקף לכל ניסיון של "בינאום" המשבר הלבנוני. בסכסוך המזרח תיכוני — היו הנוצרים מעדיפים לראות את לבנון לפחות נטראלית (אם לא מקיימת יחסי ידידות עם ישראל) לעומת זה הסורים חותרים לצרף אותה למדינות העימות ולשלב אותה ב"חזית המזרחית" למול ישראל (חזית שתשרע מראש הנקרה ועד עקבה).

● **השאלה הפלסטינית** — הפלסטינים נתפסים ע"י הנוצרים כאויב ראשון במעלה אשר בעצם נוכחותו בלבנון זעזע והחריב את המערכת הלבנונית המסורתית, והם כמעט תמימי דעים שעל הפלסטינים לעזוב בעתיד את לבנון ועד שיעזובה — עליהם להכפיף עצמם למרות הממשל הלבנוני. הסורים, מאז ומתמיד, הזינו את הנוכחות הפלסטינית בלבנון בנשק ובתמיכה פוליטית ושמרו על חופש הפעולה של הפלסטינים למול הממשל הלבנוני והמיליציות הנוצריות, גם אם בפומבי תבעו מהם להכפיף עצמם למרות הממשל.

התפתחויות ותפניות במערכת יחסי סוריה והנוצרים במהלך המשבר הלבנוני

למרות ניגודים בסיסיים אלה הרי מערכת היחסים בין סוריה לבין המחנה הנוצרי הוא פרק מאלף במשבר הלבנוני, הרווי וגדוש פרדוקסים, הערכות מצב מוטעות ותפניות מפתיעות. סוריה, שמעולם לא השלימה עם עצמאותה של לבנון, תחלה להתעניין בענייניה של זו בצורה הולכת וגוברת מאז עלייתו של אסד לשלטון (ב-1970). מלחמת יום הכיפורים והסדר הביניים בין ישראל למצרים (ב-1975) נתנו דחיפה נוספת לשאיפה הסורית להטיל חסות מדינית אסטרטגית על לבנון, כולל כל הפלסטינים שבה, במטרה ליצור מרכז כובד בראשות דמשק בסהר הפורה, אשר יוכל להיות משקל נגד למצרים בעולם הערבי וישפר את כושר התמודדותה של סוריה מול ישראל. אולם, היגררותם של הסורים לתוך סכך המשבר הייתה איטית והססנית. מאז פרוץ המשבר, באפריל 1975 ועד תחילת שנת 1976 מילאו הסורים תפקיד של מתווך בין הצדדים הירריים בים בלבנון: הנוצרים, השמאל והפלסטינים. לנוצרים לא היו אשליות ביחס לטיבו של מתווך זה, אשר מעל לפני השטח פעל ליישוב המשבר ובד בבד תרם לליכוי על-ידי תמיכה בפלסטינים (ובעקיפין בשמאל) באמצעות אספקה בלתי פוסקת של נשק ותחמושת. בעלי בריתם ה"טבעיים" של הסורים בלבנון היו איפוא, לכאורה, הפלסטינים והשמאל אשר באופן מסורתי נתמכו על-ידי דמשק. ניתן היה לצפות כי ההתערבות הסורית הצבאית במשבר הלבנוני תבוא במטרה לסייע לקואליציה של השמאל והפלסטינים במאבקה כנגד המיליציות הנוצריות. אולם, במפתיע, התגבש במחצית הראשונה של שנת 1976 מפגש אינטרסים טקטי וזמני בין שני היריבים המובהקים: סוריה והמיליציות הנוצריות.

מפגש האינטרסים בין סוריה לנוצרים במהלך שנת 1976 וסיבותיו

בתחילת שנת 1976 נכנס המשבר הלבנוני לשלב חדש. באמצע ינואר חלה החרפה במשבר, ביוזמת הנוצרים, אשר כיוונו את מהלכיהם נגד מחנות פליטים פלסטיניים באיזור בירות. מבחינתה של סוריה חייב הדבר שינוי באופי מעורבותה במשבר, והדבר בא לידי ביטוי בניסיון מצידה לכפות, בפעם הראשונה, הסדר פוליטי מטעמה על הצדדים היריבים. הסדר זה היה "הסכם דמשק" (שנערך ב-21 בינואר 1976) שעקרונותיו מצאו ביטוי נוסף ב"מסמך הרפורמות" עליו הכריז ב-14 בפברואר פרנג'ייה, נשיא לבנון, בעקבות ביקורו בדמשק. "הסכם דמשק" ו"מסמך הרפורמות" היו הסכמי פשרה, שהעניקו למוסלמים הישגים מוגבלים, אך בו בזמן לא ביטלו את מעמדם העדיף של הנוצרים ושמרו על המסגרת המסורתית של המשטר הלבנוני.

פייר ג'מיל, ממנהיגי המיליציות הנוצריות.

הנשיא אסד ובמאמנותו. אנו אף הגענו להבנה הדדית עם קבוצת העבודה של מפלגת הבעת' והבנה זאת היא ערבות עיקרית לשיתוף הפעולה שלנו. סוריה בחרה במשטר הסוציאליסטי ואנו בחרנו במשטר אחר. הם מכבדים את בחירתנו ואנחנו מכבדים את בחירתם. זוהי נקודת המוצא שלנו לדור שיה עם מפלגת הבעת'. אם מישו מהם יפר את התחייבותו, הרי שווהי אחריותו, אך אני מפקפק בכך שמישהו מהם יעשה זאת. אני אומר כי עדיף לנו עשרת מונים להגיע להסכמה עם סוריה שהיא חברה בליגה הערבית ובאום, מאשר להישאר כפי שהיינו כבישים על-ידי הארגונים הכפופים למספר מדינות".

ראייה זאת היתה לא רק נחלתו של פייר ג'מיל, אלא הייתה מקובלת גם על כמיל שמעון יריבם המר של הסורים עוד מאז משר בר 1958. שמעון הודה בפומבי כי הסכים לפלישת הצבא הסורי ללבנון (למשל, בראיון ל-Events, 6.5.76) והביע לא אחת את ביטחונו כי הללו יצאו מלבנון כשיתבקשו לכך על-ידי הממשל הלבנוני: "אסד התחייב שכוחותיו יסוגו, כאשר ימצא הדבר לנחוץ על-ידי הממשל הלבנוני. הנוצרים בוטחים לחלוטין באסד ובממשלתו" ("סוכנות הדיעות הצרפתית", 12 יולי 1976).

על רקע זה התבצעה הפלישה הסורית ללבנון, ביוני 1976, בהסכמתם ובברכתם של הממשל הלבנוני והמנהיגות הנוצרית בעוד שהפלסטינים והשמאל, שהיוו את היעד לפלישה זאת, התייצבו אז כנגד הפולש הסורי. "מי הוא זה שיתלונן עלינו על שנכנסו ללבנון", שאל אסד באומרו המפורסם ביולי 1976 (רדיו דמשק, 20 ביולי 1976). "לא נשיא לבנון, לא שר החוץ שלה, לא ראש הממשלה ולא ראש הצבא. זהו שר החוץ של אש"פ או ראש המחלקה הפוליטית של אש"פ, או ראש הועד הפועל שלו או פלוני בשם פלסטיין". המשיך אסד: "הם (הפלסטינים) שכחו או התעלמו, או שרצו שאנו והעולם כולו ישכח או יתעלם שלבנון אינה פלסטיין ושביירות היא בירת לבנון ולא בירת פלסטיין". אותם פלסטינים נכנסו למאבק מר כנגד הסורים שציפו ל"טיול" קל ללבנון ואף הצליחו להשיג בו תוצאות מרשימות ולבלום את התקדמות הכוחות הסוריים לביירות, צידון וטריפולי.

נשיאות לבנון נשארה בידי הנוצרים המרונים, אולם למוסלמים ניתן ייצוג שווה בפרלמנט. חוזקו סמכויותיו של ראש הממשלה המוסלמי ובוטל המפתח העדתי לגבי משרות הפקידות במנגנון הממשלתי. "הסכם דמשק" לווה בהסכם נוסף בין סוריה לפלסטינים בו נקבע כי סוריה תערוב ל"הסכם קהיר" מ-1969 המסדיר יחסי פלסטינים עם הממשל הלבנוני, ותפקח עליו.

סוריה שעמדה מאחורי הסדר זה מצאה עצמה בתחילת שנת 1976 בפסגת הצלחותיה בטיפול במשבר הלבנוני. אולם, כפי שאירע לא אחת במהלך המשבר הלבנוני דווקא פסגת ההצלחה סימלה את ראשיתה של ההידרדרות הסורית ושקיעתה הגוברת של דמשק בביצה הלבנונית, שכן, יישומו של הסכם פוליטי זה הפך לגבי סוריה למכחז של יוקרה אשר אילץ אותה להפעיל את כל כובד משקלה כדי למנוע פיצוץ, על-ידי מתנגדיו בזירה הלבנונית. בעוד שהנוצרים השכילו שלא להתנגד להסדר זה התברר, עד מהרה, כי השמאל והפלסטינים אשר שאפו להישגים מרחיקי לכת, אינם מוכנים לקבלו והם שיצאו חוצץ כנגדו ומנעו יישומו הלכה למעשה. בכך נתנו את האות להסלמה נוספת במשבר הלבנוני. סגן אחמד אלח'טיב ערק מהצבא הלבנוני, הקים את "צבא לבנון הערבי" ובכך הביא להתפוררותו של צבא לבנון. התפוררותו של הצבא הלבנוני שימשה קטליזטור להסלמה חמורה ומקפת בקרבות בבירות, טריפולי והר הלבנון. התפתחויות אלה פגעו קשות במעמדה של סוריה בלבנון, והמי תישו כי למעשה נכשל ההסדר הסורי ולסורים לא נותרה ברירה: — היה עליהם לצאת נגד מפירי ההסכם ולהתערב בלבנון כנגד מי שנחשבו לבעלי בריתם הטבעיים, השמאל והפלסטינים, שעתה הפכו למכשול בפני שאיפותיה של דמשק.

לנוכח התפתחויות אלה החלה המנהיגות הנוצרית לראות באפ-שרות של מעורבות סורית צבאית בלבנון סיכוי ולא סיכון. ביסוד ראייה זאת עמדה הערכת מצב מוטעית וקצרת ראות של הנוצרים. אלה בהתאם לפתגם הערבי האומר "אויבו של אויבי הוא ידידי" קיוו להסתייע בסוריה במאבקם נגד האויב מבית: היינו השמאל והפלסטינים. אולם, הנוצרים לא השכילו להבין כי בעוד הניגודים החוצצים בינם לבין הסורים הינם יסודיים ומהותיים הרי שהשותפות בין דמשק לפלסטינים היא עמוקה ורבת שורשים וכי בטווח הארוך יותר, לאחר שהסורים "יגמרו את החשבון" עם הפלסטינים, הם לא יהססו להפנות את מלוא עוצמתם כנגד המחנה הנוצרי.

ביטוי להערכת המצב המוטעית של המנהיגים הנוצריים ולאמונתם התמימה בכנות כוונותיה של סוריה, ניתן למצוא בראיון שהעניק פייר ג'מיל לעיתונאי לבנוני (אל ציאד, לבנון, 31 מרס 1977). משנשאל פייר ג'מיל מה יקרה אם יתגלעו חילוקי דעות בין סוריה לנוצרים, השיב: "לא יהיו לנו חילוקי דעות עם סוריה. בעבר חששנו ממנה וביקשנו ייצוג דיפלומטי בינם לבינינו אך לאחר שהגענו למצב בו שוב איננו יודעים מי ישתלט על אדמותינו, הרי שיתוף פעולה עם סוריה עדיף על כל דבר אחר. זאת לאחר שהסכמנו והגענו להסכמה הדדית לגבי המצב אצלנו. כאשר החלה היוזמה הסורית קיבלנו אותה מתוך רצון להציל את המדינה, בשעה שהאחרים תיכננו את המשך ההרס בלבנון. חששנו שסוריה תשתלט על לבנון אך היא הבהירה לנו כי דעתה על הערבות היא אובייקטיבית וכי בסוריה מבינים שאי אפשר לכפות איחוד, שכן כפיית איחוד על לבנון עלולה להעביר את החידק מלבנון לסוריה. אנו מאמינים בכנותו של

סית הייתה כי עימות גלוי עם המתנה הנוצרית עלול לגרור את סוריה להסתבכות צבאית עם ישראל בעיתוי ובנסיבות בלתי נוחים לסוריה (כאשר היא שרויה בכידוד בעולם הערבי וצבאה מרותק בחלקו לזירה הלבנונית). השיקול השני היה היעדר אלטרנטיבה למחנה הנוצרי. במהלך מלחמת האזרחים הלבנונית התפוררה המנהיגות המוסלמית המסורתית בעוד שהשמאל הלבנוני נשען יותר ויותר על כוחם הצבאי של הפלסטינים. פגיעה משמעותית במחנה הנוצרי הייתה לדעת הסורים הורסת כל סיכוי לשיקום המבנה הפוליטי הפנים-לבנוני ומעמידה את סוריה בפני קונפליקט עם הנשיא סרכיס, שגם הוא נוצרי מארזוני.

כפועל יוצא ממכלול שיקולים אלו נמנעו הסורים גם לאחר ועידות קהיר וריאד מלנקוט במהלכים, אשר עלולים היו לסבך אותם בעימות צבאי עם הנוצרים. הם נמנעו בד"כ מפירוק נשקן של המיליציות הנוצריות, ממעצר או מפגיעה במנהיגיהן, ומחדירה צבאית לאזורים נוצריים "טהורים". תחת זאת הם קיוו להחיל את השפעתם על המחנה הנוצרי באמצעות חדירה "שקטה" ומתמשכת לתוכו, על-ידי רכימת קשרים אישיים עם מנהיגי הנוצרים, ומעצם היתרון שבנוכחות הצבאית המאסיבית של הצבא הסורי על אדמת לבנון.

במחנה הנוצרי היו גורמים שמלכתחילה התנגדו ל"הבלגה" כלפי הסורים וקראו לאמץ קו מיליטאנטי כלפיהם, אולם הללו היו במיעוט וגישתם לא נתקבלה. זאת לא רק בשל שרידיה של אותה אמונה בכוונותיה הטובות של סוריה, אלא גם בשל סיבות נוספות: האחת הייתה מודעותם של מנהיגי הנוצרים כי לנוכחות הכוחות הסוריים בלבנון אין תחליף וכי ברגע שהללו יצאו ממנה תתחדש מלחמת האזרחים במלוא עוזה. האחרת הייתה עליונותם הצבאית הברורה והחד משמעית של הכוחות הסוריים. זו לא הותירה סיכוי רב למיליציות הנוצריות במקרה של עימות מזוין, בהיעדר מחויבות של גורם זר מבחוח (ויש לזכור כי היסטוריית הישועה לנוצרים בלבנון באה מבחוח

— מידי הצרפתים במאה ה-19, ומידי ארה"ב במאה ה-20). לסורים ולנוצרים כאחד לא היה איפוא עניין להגיע לעימות מזוין ביניהם. התקופה שבין סוף שנת 1976 לסוף שנת 1977 מתאפיינת בהידברות בין שני הצדדים ובהיווצרות דו-קיום ביניהם. אפילו כמיל שמעון נטה בתקופה זו להמר על "האופ" ציה הסורית" ולו מתוך שיקולים טקטיים וטכסיים בעיקרם. ביטוי בולט לכך ניתן למצוא בביקורו של שמעון בדמשק בסוף טמבר 1976, לראשונה מאז שנות החמישים. בסיומו של הביקור יצא כמיל שמעון בהצהרה המשבחת את כוונותיו הטובות של אסד כלפי לבנון ("סאנא", 8.9.76).

החלטת הנוצרים על עימות מזוין כנגד הסורים
על אף מערכת זו של דו-קיום בשלום היו הסורים והנוצרים כאחד מודעים היטב לאפשרות כי הניגודים העמוקים שביניהם עלולים להבישיל לידי עימות חריף, לכשתיווצר הקונסטלציה המתאימה (כאשר לכך נוסף גם חששם של הנוצרים מפני הת-לקחות מחודשת של העימות כנגד השמאל והפלסטינים). על רקע זה ניתן היה להבחין במהלך שנת 1977 בהתכוננות צבאית בקרב המחנה הנוצרי אשר בהדרגה הלך וגבר אצלו החשש מפני מגמותיה של סוריה לטווח הארוך יותר. כשם שהעימות בין סוריה לפלסטינים עמד ביסוד הקואליציה הסורית-נוצרית,

חאפז אסד, נשיא סוריה ומפקד צבאה.

הנוצרים מצידם, ניצלו את ההזדמנות שנקרתה לידם עם הפלי-שה הסורית ליוזמות צבאיות משלהם כנגד הפלסטינים והשמאל, אשר ניתן להעריך שתואמו עם הסורים. הפלסטינים והשמאל מצאו עצמם ניצבים למרבה הפלא, בפני לחץ סורי-נוצרי משו-לב, אם לא מתואם (וכיום נשמע הדבר כמעט בלתי מתקבל על הדעת...). יוזמות צבאיות אלה הגחילו הישגים צבאיים לנוצרים אשר הצליחו ליצור לעצמם טריטוריה "עצמאית" שכללה את מזרח ביירות, מרכזו וצפונו של הר הלבנון ורצועת החוף שמביירות ועד לאזור טריפולי. באזורים אלה הנהיגו הנוצרים ממשל עצמי משלהם ושמרו מאז על מידה רבה של אוטונומיה פנימית (חינוך, שירותים, תחבורה, מיליציות, יחידות צבא לבנוניות-נוצריות וכו').

דו-קיום בין סוריה לנוצרים במהלך 1977

בין קואליציה זו שבין הסורים לנוצרים, לבין העימות הצבאית הגוכחי ביניהם מפרידה תקופה בת כשנה של שביתת נשק ודו-קיום בין שני הצדדים. הסורים, לאחר שהכניעו את הפלסטי-נים צבאית ע"י מתקפה מוצלחת על מרכז ודרום הר לבנון (ספטמבר-אוקטובר 1976) זכו להישג פוליטי מרשים בוועידות קהיר וריאד (אוקטובר 1976). ועידות אלה העניקו הכרה בינ-ערבית לתפקידה של סוריה בלבנון והטילו עליה להמשיך ולפרוק את נשקם של הצדדים היריבים בלבנון ולפעול לכינונו של הסדר פנים-לבנוני.

את היעד הראשון למימוש החלטות אלה היוו הפלסטינים, אשר הסורים השתוקקו לנטרל אחת ולתמיד את כוחם הצבאי ואת מעמדם כגורם פנים-לבנוני, שכן על דמשק, כמו על מרבית הגורמים בלבנון היה מקובל כי פתרון בעיית יחסי פלסטינים והממשל הלבנוני מהווה את המפתח לטיפול בהיבטיו האחרים של המשבר הלבנוני. על רקע זה הרבו הסורים במהלך שנת 1977 לעסוק בבעיית יישום "הסכם קהיר" (בהתאם ל"הסכם שתורא" מיולי 1977) ונמנעו מכל ניסיון לפרוק גם את נשקן של המיליציות הנוצריות. בנוסף לכך עמדו בפני הסורים שני שיקולים נוספים בזכות הימנעות מעימות עם המחנה הנוצרי; האחד היה החשש הסורי מפני ישראל. התפיסה הסורית הבסי-

העימות המזוין בין המיליציות הנוצריות לבין

הסורים — מאפיינים עיקריים

העימות הצבאי כנגד הסורים היה איפוא פרי החלטה של חלק מהמנהיגות הנוצרית שנפלה בשלהי שנת 1977, תחילת 1978. הסורים מצידם לא יזמו ולא תיכננו את העימות הצבאי נגד הנוצרים אלא נגררו אליו. תחילה בהסכנות ובחוסר רצון אולם בהמשך ביתר נחישות ומתוך מגמה לנצל את ההזדמנות שנקרתה לידם ולנטרל אחת ולתמיד את כוחן הצבאי והמדיני של המיליציות הנוצריות ובכך להכשיר את הקרקע לכפיית ה"סדר הסורי" על לבנון.

הנוצרים הם שבחרו בכירות, כוירת העימות נגד הסורים. הסיבה לכך כפולה — ראשית, חלק ניכר מכוחן הצבאי של המיליציות הנוצריות מצוי במזרח העיר. שנית, בשטח בנוי יש לחלש יתרון על החוק ושם קשה יותר לכוחות הסורים להביא לידי ביטוי את יתרונם הצבאי על הנוצרים. ואולי, בנוסף לכך, בכי-רות הבירה ניתן להשיג תהודה רבה יותר למאבקם של הנוצרים כנגד הסורים.

היריה הראשונה נורתה בפברואר 1978 ב"תקרית פיאצ'יה" — מחנה צבא לבנוני בדרום מזרח בירות. בתקרית זאת נגרמו לסורים אבדות ניכרות בנפש הדבר עודד את הנוצרים והשאיר רישומו על המשטר הסורי הרגיש ביותר לאבדות הצבא בלבנון (בין השאר משום שהמלחמה בלבנון אינה פופולרית ביותר בסוריה). במהלך הקרבות הבאים באפריל וביולי 1978 הייתה תגובתם של הסורים חריפה יותר, לעיתים קרובות ללא כל פרו-פורציה לפעולות הנוצרים, והיא התאפיינה בעיקרה בהפגזות תותחים מאסיביות על שכונותיה הנוצריות של מזרח בירות שהיוו בסיס לפעולתן של המיליציות הנוצריות. באמצעות הפגזות אלה שהגיעו לשיאן בתחילת יולי קיוו הסורים לשבור את רוחן ואת כוחן של המיליציות הנוצריות ולא לצנן להיכנע לתכתיביה הפוליטיים של דמשק. תכתיבים אלה התמצו במתן היתר ל"כוחות ההרתעה" להיכנס לאזורים נוצריים "טהורים" אם במזרח בירות ואם בהר הלבנון, לשם פירוק נשקן של המיליציות הנוצריות והגמכת רמת פעילותן. אולם הסורים לא הצליחו להפיק רווחים פוליטיים מלחצם הצבאי על הנוצרים. נהפוך הוא, הם מצאו עצמם ניצבים בפני אילוצים פוליטיים גדלים בעיקר מצד ישראל והממשל הלבנוני. מטס חיל האוויר הישראלי מעל שמי בירות (ב-6 ביולי לפנה"צ) והצהרות ישראליות תקיפות המחישו לסורים, בפעם הראשונה את סיכוני ההסתבכות עם ישראל הטמונים במלחמתם כנגד הנוצרים. איום ההתפטרות של סרכיס יצר גם הוא אילוץ לגבי הסורים, שכן ההתפטרות עלולה הייתה להעמיד בסימן שאלה את מידת הלגיטימיות של פעילותם בלבנון.

הסורים כדרכם לא הרחיקו לכת והפסיקו זמנית את לחצם על המיליציות הנוצריות. בפסק הזמן שנשתרר הם ערכו כנראה הערכת מצב חדשה, אשר בסימנה הגיעו כנראה למסקנה כי יקשה על כוחותיהם להכריע את המיליציות הנוצריות בעיר בירות וכי יש צורך לשנות את "כללי המשחק" בעימות נגד הנוצרים. כפועל יוצא מכך גיבשו הסורים דרך פעולה חדשה, אשר הרעיון המרכזי שמאחוריה היה להרחיב את התמודדותם הצבאית עם המיליציות הנוצריות אל מחוץ לבירות, שם יקל עליהם להביא לידי ביטוי את יתרונם הצבאי על הנוצרים. דרך פעולה זאת מצאה ביטוי בסוף אוגוסט 1978 בזיזומה צבאית

כך פגעה ההתקרבות המחודשת בין השניים וערערה את יסודותיה של קואליציה זאת. לנוצרים התחוויר במהלך שנת 1977 כי השתלבותה המחודשת של סוריה (לאחר ועידת ריאד) בטי-פול המדיני בסכסוך המזרח תיכוני יוצרת הזדקקות גוברת מצידה לאש"פ, וכי על רקע זה אין בדעת הסורים לכפות על המחבלים את יישום ההסכמים שבינם לבין הממשל הלבנוני. יתרה מזאת, לאחר ביקור סאדאת בירושלים התהדק עוד יותר שיתוף הפעולה האסטרטגי שבין סוריה לאש"פ וזה מצא את ביטויו גם בזירה הלבנונית כאשר הסורים הקפידו לחלוטין את עיסוקם ביישום "הסכם שתורא". כפועל יוצא מכך התחזק כוחם של הפלסטינים בלבנון בעיקר בדרומה. הגלגל התהפך עתה, הקואליציה הלא טבעית בין הסורים לנוצרים הלכה והת-רופפה והנוצרים מצאו עצמם ניצבים בפני קואליציה סורית-פלסטינית, מעוגנת באינטרסים רחבים ועמוקים החורגים מהקונ-טקסט הלבנוני המצומצם.

יתירה מוזאת, ככל שהלכה והתמשכה הנוכחות הסורית הצבאית בלבנון והועמקה, במקביל, התדירה הסורית לכל מערכות החיים הלבנוניות (פוליטיקה; כלכלה; עיתונות וכו'), כן הלך וגבר תיסכולה של חלק ניכר מהאוכלוסיה הנוצרית שחשה כי החיים בצילו של הכובש הסורי הופכים, מבחינתה, לבלתי נסבלים. בו בזמן נוצרה כנראה תחושה בקרב המחנה הנוצרי כי סוריה בעקבות יומת סאדאת שרויה במצב של מצוקה וחולשה וזאת בשל הקרע הסורי-מצרי, בעיותיה הבינערביות של סוריה, חולי-שתה הצבאית למול ישראל וקשייו הפנימיים של משטר אסד. אולם למרות קשיים אלה לא הנמיכו הסורים את היקף נוכחותם בלבנון והנוצרים החלו יותר ויותר "להתייאש" מלראות את סיומה של הנוכחות הסורית הצבאית בלבנון.

כתוצאה משילוב זה של תיסכול הולך וגובר מצדם הנוכחות הסורית בלבנון עם תחושה של "יש סיכוי" בהתמודדות עם הסורים עלה משקלם של הגורמים האקטיביסטים יותר כלפי הסורים בקרב המחנה הנוצרי. אל בשיר ג'מיל, בנו הצעיר של מנהיג "הפלנגות", הצטרפו השמעוניסטים, שזנחו את ה"רומן" שניהלו עם הסורים והפכו לנושאי הדגל של הקו האנטי-סורי. גורמים אקטיביסטים אלה גיבשו, כנראה, לעצמם לקראת תחילת שנת 1978 אסטרטגיה חדשה המבוססת על פעילות אלימה כנגד הכוחות הסוריים, במטרה להקשות ככל האפשר על נוכחותם בלבנון, ולהמחיש את חוסר יכולתם לשמור על הביטחון והסדר בה. באמצעות פעילות זאת, סברו אותם גורמים, ניתן יהיה להשמיט את הבסיס הלגיטימי לנוכחות הסורים בלבנון, להגיע את הנשיא סרכיס לסרב לחדש את מנדט "כוחות ההרתעה" ולהביא לביעאום המשבר הלבנוני. מעבר לכך, ניתן להניח כי אותם גורמים סברו שבאמצעות עימות מזוין כנגד הסורים ניתן יהיה לגרום להתערבותה של ישראל בלחימה נגד סוריה ולשחרר, בעזרתה, את לבנון מעול הכיבוש הסורי. עם כל זאת אין להת-עלם מהעובדה כי החלטה אסטרטגית זאת, ומכלול השיקולים שעמדו ברקע שלה, לא היו מקובלים על כל המחנה הנוצרי. גורמים ב"פלנגות" ובעיקר בקרב נוצריי צפון לבנון (תומכי פרנג'יה) הסתייגו ממנה מלכתחילה והעדיפו להמשיך בדו-קיום עם הסורים מתוך תקווה להביא ברבות הימים באמצעים מדיניים להסתלקותם מלבנון, אולם משקלם של אלה הלך ונחלש לקראת תחילת שנת 1978 בעוד שקולם של האקטיביסטים יותר, גבר.

FM 100-5

שלבי ההתפתחות הטקטית

גנרל דון א. סטארי, צבא ארה"ב

ביולי 1976 התפרסמה בארה"ב המהדורה החדשה של תקנון השדה FM 100-5. במהדורה זו הוצגה תפיסת יסוד חדשה לניהול קרב היבשה, שהייתה בתוקף בשנים 1970—1973, ועודכנה על-פי מה שנראה לאמריקנים כלקחי מלחמת יום-הכיפורים. עיקרה של התפיסה החדשה של ארה"ב לנצח בקרב הראשון ולעשות זאת על-ידי הגנה פעילה. מאז פירסומו, עורר תקנון זה ויכוחים רבים במערב. במאמר שלפנינו מתאר הגנרל סטארי, המשמש כיום כמפקד פיקוד ההדרכה ותורת הלחימה (TRADOC) של הצבא האמריקני, כיצד התפתחה התפיסה החדשה ומה השלכותיה על שדה הקרב העתידי.

מובט בידי האויב עדיף-הכוחות. מכאן צמחו התפיסות המבצעיות המופיעות ב-FM-100-5. על המגו, בהשתמשו בקרקע כמכפיל בעל ערך קרבי, להעמיק מבטו לתוך מערך האויב כדי לאתר את הדרג השני, לנוע במהירות כדי לרכז כוחות, ולהכות את התוקף במהירות בטרם יוכל הדרג השני לחבור עימו. ההגנה הפעילה אינה ההגנה הניידת הישנה שהוענק לה שם חדש. זו תפיסה חדשה וככל שנקדים להכיר בשוני, כך נקדים לבצע את משימתנו. הטקטיקה שלנו היא המנחה את מבנה הכוח ואת פיתוח אמצעי הלחימה. היא גם מציינת את הצורך בשיפורים באימונים. צוות הקרב המשולב אותו אנו מציבים בשדה הקרב העתידי חייב להיות מסוגל לנצח הן בקרב הראשון והן בקרב האחרון. ככלל דבר אחר, עדיין יש מקום לשיפורים. אם אנו רוצים לנצל את תפיסותינו המבצעיות באופן מירבי, עיסוק מתמשך בנושא חיוני לשמירת דינאמיות הטקטיקה שלנו.

התפיסות המבצעיות שהוצגו ב-FM-100-5 לא היו מערכת שרירותית שנוצרה מתוך החלל הריק. שלושה גורמים השפיעו על מטה הצבא שערך בשנים 1970—1973 ניסיון לעצב את צבא-העתיד. ראשית, לא הייתה שום מדיניות-צבא מוגדרת דו-הצורך. שנית, הייתה החלטה נחושה להימנע ממלכודת-הפתאים של אימונים לצורך ניצחון במלחמת עבר, במקום לעסוק בבעיות העתיד, ולבסוף, נוכח הצבא לדעת שתכנית המודרניזציה הוזנחה בזמן מלחמת ויאט-נאם, ושיידרשו שנים לחזור לקצב הקודם שלה. משתי המלחמות שנראו כאפשרויות בעתיד: מלחמה ממוכנת והתערבות מעבר לים, המלחמה הממוכנת באירופה במסגרת נאט"ו, למרות סבירותה הפחותה, היא החשובה יותר במונחים של קיום לאומי ושל שלומה של התרבות המערבית. מתוך ניתוח יכולתו של האויב הפוטנציאלי, ובעקבות לימוד יותר מ-1000 קרבות-טנקים, מתברר שחצד הנחות מספרית אינו בהכרח

מזונם של הצבאות והדיון בהם חיוני לשיפור מצבו של הצבא. מטרת אינה להגן על התפיסות המבצעיות אותן פיתחנו עבור צבאנו. איני סבור שהן זקוקות לכל-כך הרבה הגנה. אבל הטיעונים שעלו חוזרים ונשנים עד כי נראה שיש צורך להציג פרספקטיבה להתפתחות הטקטית. כדי להבין את הבעיות הסבוכות של מיתאר המלחמה ואת הדרך המוצעת להילחם בה, כדאי, ואף נחוץ למדי, להבין את הנסיבות בהן נוסדה ה"תורה".

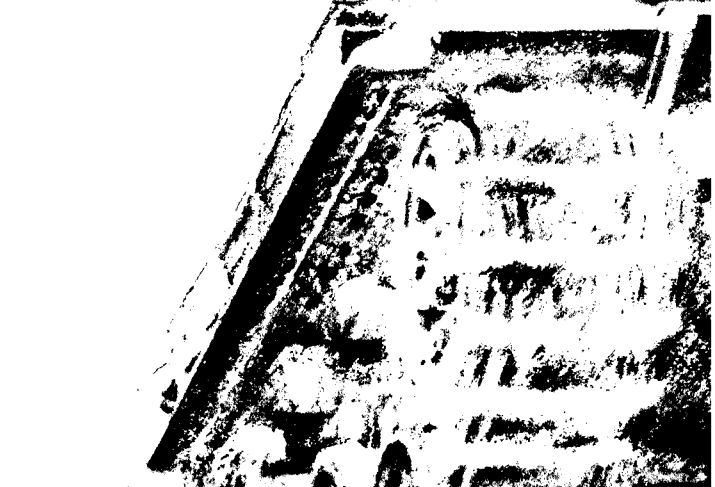
הזמן היה השנים 1970—1973. הכוחות הצבאיים של ארה"ב היו בשלבי נסיגה מוויאט-נאם. כוחות ארה"ב המוצבים באירופה היו קרועים לגזרים בשל תפקידם כחלק ממערכת הרוטציה לכוחות שהיו בוויאט-נאם. בסיס-האימונים של צבא ארה"ב שבארה"ב עסק במשך שמונה שנים כמעט באופן בלעדי באספקת יחידות ובודדים לוויאט-נאם. קהיליית הפיתוח הקרבי התרכזה בוויאט-נאם במידה ששללה את העבודה על המודרניזציה של יכולתו של צבא היבשה להילחם בזירות אחרות. ההתפתחות הדוקטרינרית הייתה נתונה עדיין בדפוסי-המחשבה של שנות ה-50.

בפנטגון, ניסה מטה צבא היבשה לעצב מחדש את הצבא, ולמצוא עבורו תפיסת-יסוד לגבי גודלו, צורתו, הרכבו ופעולותיו תמי המבצעיות, שתתאים לצרכי המדיניות הלאומית האמריקנית, תהא זו אשר תהא. שלושה גורמים עיקריים השפיעו באורח ניכר על עיצוב-מחדש זה.

ראשית, לא הייתה בנמצא שום מדיניות-צבא לאומית מוגדרת דיי-הצורך. שנית, הייתה הרגשה ברורה שתמיד, אחרי כל מלחמה, יצאו הצבאות לחפש כיצד הם יכולים להילחם טוב יותר במלחמה הקודמת. הייתה החלטה נחושה אף יותר להימנע מליפול למלכודת זו, ובפעם זו — להתכונן קדימה, ולא אחורה. ולבסוף, הייתה ההכרה העגומה בעובדה שהמודרניזציה של הצבא, תהליך שהוא בדרך כלל מתמיד, נדחקה הצידה לטובת ויאט-נאם. לא משנה באיזו דרך תפותח התפיסה המבצעית, הצבא ניצב מול צורך נואש בתכנית הרכשה מאסיבית ויקרה אשר ללא ספק תימשך מספר שנים ותעלה מיליארדים של דולארים.

וכך, במהלך השנים 1970—1973, שנות מהפכים חברתיים, פוליטיים וכלכליים בחברתנו — ראינו עבור צבאנו אפשרות לשתי מלחמות: מלחמה ממוכנת — כזו שאנו עלולים להילחם באירופה במסגרת נאט"ו, ואולי גם במזרח התיכון, והאחרת — מלחמה בגוסס קוריא, ויאט-נאם, משבר לבנון, או הרפובליקה הדומיניקנית. כל סוג מלחמה יחייב ללא ספק, סוג אחר של כוחות — ממוכנים מחד גיסא, וחי"ר קל מאידך גיסא. בהערכת הסבירות של האפשרויות, מלחמה באירופה במסגרת נאט"ו, הנראית סבירה פחות, היא ללא ספק החשובה ביותר מנקודת-המבט של קיומנו הלאומי ושל שלומה של התרבות המערבית. פעולות מקומיות עם כוחות קלים, התשובות פחות לקיומנו הלאומי, עדיין נראו כסבירות, אך בכמות פחותה מאשר בעבר.

וכך, כשדוקטרינת ניקסון אישרה מחדש את האינטרס הלאומי האמריקני באירופה, התמקד ענייננו הצבאי בנאט"ו. כאן, במהלך התקופה בה עסקנו בוויאט-נאם והתעלמנו מאויבנו העיקרי, הלך זה והתעצם. בשל התעצמות זו, החלטנו להתחיל בפיתוח תפיסות מבצעיות שתעסוקנה בבעייתנו הקשה ביותר, המלחמה

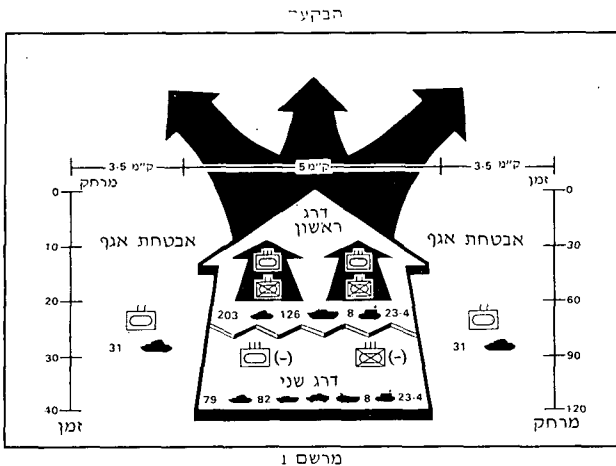
עבאנו תקנות רבות מתחילת שנות ה-70, ונשארו למעט טקטיקה, לא כל כך ברורים, וזו תוצאה של עגמת המים המצטברת. הנוחה לרוב לדאוג שכך המצב, שכן לא יוכל אחד מאתנו לראות עצמו ממוחזר בטקטיקה, לעולם לא יוכל להסכים דיי-הצורך ובמספר זמנים, שיהיה ארוך דיו כדי תקנות לטקטיקה מלחמה, אנו מציגים תפיסות מבצעיות טקטיות במודרניזציה שלנו. בדרך כלל, משמשים מדי-ריכים אלה כמקורות ארמוציגים לרשימות-הביקורת של בוחנים שונים ובמקרים רבים, ניתן למצוא שכמעט ולא קוראים בהם עוד. פחות מן-מבצעים את הכתוב בהם, וקשה לומר שהם מהווים נושא מרכזי בדיונים צבאיים מקצועיים או חברתיים.

מצב זה היה נכון לפחות עד הופעתה של מהדורת 1976 של מדריך-השדה של הצבא FM-100-5, "מבצעים". מדריך זה של צבא-היבשה סחף את קוראיו לשורת ויכוחים ותגובות ויחד עם זאת מסתבר במידה רבה שלא הובן. אכן, זו באמת תופעה יוצאת דופן שמדריך-שדה יעורר דיון נרחב כל כך. איני יודע מדוע התפתח הדיון במקרה זה. אבל, אני חייב לומר שעצם הוויכוח הוא חיוני לגבי כל דבר חשוב. תפיסות מבצעיות הן

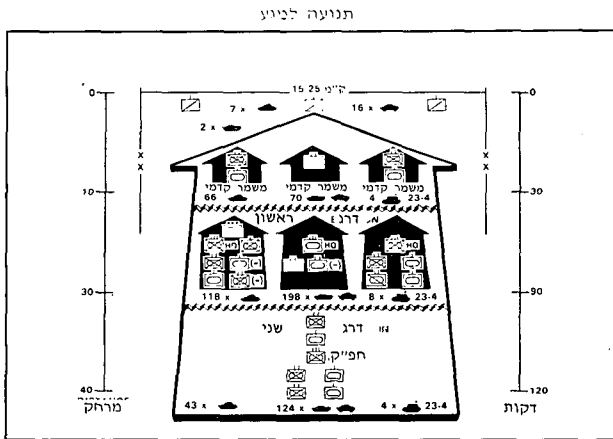
הממוכנת. כאן היה שדה קרב גדוש במערכות נשק מתוחכמות רבות ומרשימות, במספר גדול יותר משנתקלנו בו אי פעם. השמיים מעל שדה הקרב, שנשלטו על ידי מערכות הגנה נ"מ מודרניות, הפכו מסוכנים יותר. מכשולים על הקרקע, רובם מעשה ידי אדם, שיבשו בצורה רצינית את מבצעי כוחות היבשה. פיקוד ושליטה היו מסובכים בסביבה המשופעת במערך כות לוחמה אלקטרוניות מתוחכמות. אכן מסתבר, שרק צוות קרב משולב ורועות, אינטגרטיבי ומאומן ביותר מסוגל לנצח. כנגד מה עתידים אנו להילחם? כמעט כל צבאות האויב הפור-טנציאליים הם ממוכנים ונשענים על תפיסות מבצעיות, ועל ארגון וציוד סובייטיים. תפיסות היסוד הן מאסה, תנופה, וקרב-יבשה רצוף. מאסה פירושה כמויות גדולות וריכוז הכוח. תנופה משמעותה התקדמות מתמדת בשיעור 40-50 ק"מ ביום. קרב רצוף פירושו דירוג הכוחות והטלת יחידות תוך כדי קרב האחת בעקבות האחרת ללא אתנחתא. ציוד ראיה מודרני משני הצדדים יאפשר לקרב להימשך משך כל שעות היממה, בעשן ובתנאי מזג אוויר גרועים.

מעשית, הבקעת-האויב יכלה להיעשות כך: דיכויות טנקים שלמה, המונה כ-300 טנקים, מתפרשת בחזית צרה שרוחבה אינו עולה על חמישה ק"מ, ונערכת בשני דרגים. (סך-כל הציוד הקרבי בכל דרג מופיע בציור מס' 1. עומק המערך במונחים של ק"מ וזמן מופיע בעמודות השמאליות והימניות). בתנועה אל היעד עשויה דיכויות-חי"ר מוסע להתפרס ברוחב של 15-20 ק"מ, ולהתחלק לדרגים: סיור, משמר, משמר-קדמי, דרג ראשון ושני. רוחב החזית רחב יותר מזה של הבקעה, אבל למהירות אותה חשיבות (ציור 2). ריכוז מבצעי כבעיה, משתלב כבעיה גדולה יותר: נטייתנו ההיסטורית להיות בנחיתות מספרית, להפסיד את הקרבות הראשונים, ואז לגייס את כוחותינו כדי לזכות בעדיפות מספרית על אויבינו וכך לנצח במלחמה. המבט שהפנינו לעתיד מצביע בבירור על כך שהיגיון זה פשט את הרגל. וכך, הגענו לשורש הבעיה, האם אנו יכולים לקוות שנוכל להילחם בנחיתות מספרית ולנצח? אילו תפיסות מבצעיות דרושות כדי להביס אויב עדיף? אין חוק הקובע שהצד נחות הכוחות מפסיד, וזאת על אף שמתמטיקאים וסטטיסטיקאים מאמינים ומנסים לשכנע בקיומו. האם עלינו להודות בתבוסה במלחמה מעין זו ובמיוחד באירופה? האם אנו מחזיקים חמש דיכויות באירופה שערכן סמלי בלבד, "כוח בני-ערוכה", או שיש לנו סיכוי לנצח?

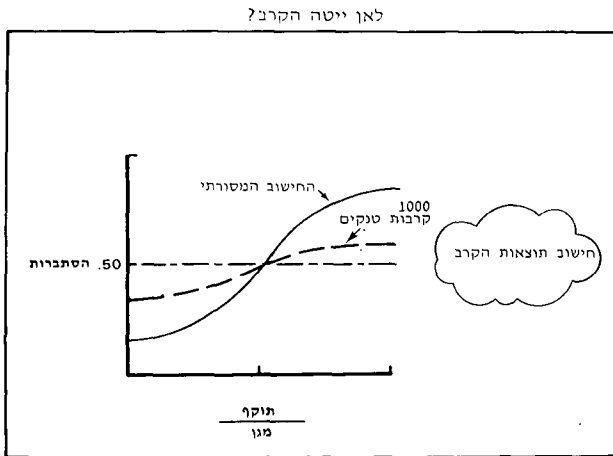
התשובה לשאלות נעוצה, במידה מה, בתופעה המיוחדת של הלהימה בתנאי נחיתות מספרית (ציור מס' 3). כאשר חישובנו את הסתברות הניצחון של תוקף על מגן ביחסי כוחות של 1 תוקף 5, או 5 תוקף 1, יצר החישוב המקובל את העקומה המופיעה בציור בקו רציף. וכך, אם היית 1 התוקף 5, לא היו לך סיכויים לנצח. אבל, אם היית 5 התוקף 1 — ניצחת תמיד. נתון זה אינו מעורר ביותר לגבי מדינה שכוחותיה, אפילו הם מתוגברים בבעלי ברית, יהיו בנחיתות בראשיתו של העימות ויאלצו להישאר כך במשך זמן ארוך. אבל, ההיסטוריה של 1000 קרבות טנקים סיפרה סיפור שונה למדי. נראה שהסתברות הניצחון השתנתה מעט, ללא התחשבות ביחסי הכוחות, כפי שנראה בקו המקווקו בציור. ללא ספק, יש משהו בקרב שאי אפשר לתארו בשימוש בחישוב מסורתי. כוחות צבא יכולים להילחם בנחיתות מספרית. לעיתים תכופות הם אכן נלחמו כך, ואף ניצחו. ולכן,

מרשם 1

מרשם 2

מרשם 3

יש לחזור לשאלה המקורית: אילו תפיסות מבצעיות עלינו ליישם? וזאת — בהיותנו מודעים לבעיות של אירופה-של-נאט"ו, ולמדיניות האוסרת לתקוף ראשונה, כאשר מהגסיבות ברור, שנתחיל במלחמה שם במגננה. ההגנה נראתה גם כתחום-מחקר מושך הודות ליתרונות הטבעיים שהיא מעניקה לכווח נחות — ובמיוחד היתרון של השימוש בקרקע כמכפיל את העוצמה הקרבית.

הערכנו שחיוני להשתמש בקרקע כדי להכות את האויב, לנצל את נטייתו לרכו מאסה ללא התחשבות בשטח. כידוע, מוותר המגן על היוזמה לטובת התוקף. אבל אנו האמנו גם, שכדי לנצח, עלינו לזכות מחדש בזימה. יהיה צורך לתקוף, ואפילו לפרקי זמן קצרים, לתקוף תוך כדי הגנה. על מנת להימנע מהתקפות התאבדות מאסיביות מצינו, הכלל שלנו יהיה התקפות מתוך מגננה על-ידי אש ותמרון בזמנים ובמקומות קריטיים. כתוצאה מכך, נוצרה תפיסת-יסוד מבצעית האומרת: צפה לעומק כדי לאתר את הדרג השני, נוע מהר כדי לרכו כוחות, הכה במהירות כדי לתקוף לפני שהאויב יוכל לנפץ את ההגנה, וסיים את הקרב במהירות לפני שהדרג השני מגיע; וכל זאת תוך כדי ניצול היתרון הטבעי של המגן, הקרקע, כדי להכפיל את כוח ההגנה.

כיצד להביס התקפת הבקעה בנוסח הסובייטי

בעיות רבות חצו בין תפיסת-היסוד המבצעית הקצרה והתכ-ליתית, לבין תיאורה המלא והמורחב בספר תקנון השדה. התורה המלאה לא נוצרה בקלות. תפיסות-מוקדמות היו צריכות להי-בתן מחדש, להשתנות או להידחות. תפיסת-היסוד המבצעית החדשה חשפה בעיות חדשות וקשות. אנו בחרנו לתאר כיצד להביס את התקפת ההבקעה בנוסח הסובייטי, בהאמינו שאם נוכל לעשות זאת, נוכל גם לפתור את הבעיות האחרות. נוכחנו לדעת שארמיית אויב משולבת-זרועות מתפרסת בהתקפה לעו-מק של כ-100 ק"מ. דיביזיות הדרג הראשון שלה משתרעות עד לעומק של 30 ק"מ. דיביזיות הדרג השני של ארמיית הדרג הראשון נמצאות בעומק 50 עד 60 ק"מ. במרחק 120 ק"מ נמצא-אים מרכיבי הסיוור של ארמיית הדרג השני.

בהתאם לתפיסת-היסוד המבצעית שלנו, עלינו "לראות לעומק". עד לאיזה עומק? לאיזה פירוט? לאיזו רמה? באיזו מסגרת זמן? כיצד ועם מה? ככל שתפיסת-היסוד התפתחה החלו להו-פיע תשובות לשאלות אלה, והתפתחה סכמה של תמרון.

גיבשנו מסקנה שעל מפקד בריגדה לקבל אינפורמציה מודיעי-נית אודות חטיבות הדרג השני של דיביזיות הדרג הראשון; על מפקד הדיביזיה לקבל אינפורמציה מודיעינית על דיביזיות הדרג השני של ארמיות הדרג הראשון; ומפקד הקורפוס חייב לדעת על ארמיית הדרג השני. בדרך כלל, ככל שמפקד צריך לצפות עמוק יותר, כן עליו לסמוך על מקורות שאינם בשלי-טתו המיידית. כדי להשיג את המידע המתאים על כל מפקד לנהל מבצע החלטתי וחסר פשרות, בהשתמשו במקורותיו שלו ובסוכנויות חיצוניות לאיתור מטרות ולמעקב אחריהן.

כדי להגן בהצלחה, על המגן לפרוס כוחות שיאתרו את האויב ויכפו עליו לפתוח במתקפתו העיקרית לפני שיגיע לכוחות המגן העיקריים. במינוח הישן, מכונה פעולה זו הפעלת המסך המאבטח. אבל שימוש במונח הישן לא עזר לטקטיקנים רבים, שכן הם העניקו למונח זה גם את משימתו הישנה. מכל מקום,

מסך מחפה זה היה שונה: הוא נועד להילחם, ולא סתם להרוויח זמן, אלא להטעות את האויב באשר למיקומו של איזור הקרב העיקרי שלנו, ולמשוך אותו אל מחוץ למטריית ההגנה ב"מ שלו.

כוחות המסך המאבטח פשוט לא יוכלו להרשות לעצמם לירות מעט, מעט מדי, ולסגת לאחור מוקדם מדי ועמוק מדי כפי שמקובל בנוסח הפעולה המסורתית של מסך מאבטח. עתה על המסך המאבטח להגן. על גדודיו וטייסותיו להילחם, כמו שיעשו יחידות מקבילות במרחב הלחימה העיקרי, מקום בו נועד להי-ערך קרב-ההגנה המכריע. ברמת הגדוד ומתחתיו ניתן לנצח בקרב העיקרי רק על-ידי השמדת האויב על-ידי פגיעה במטרות. הסבר פשוט של נושא הפגיעה במטרות הוא הקביעה כמה מט-רות יש להשמיד ובאיזה זמן כשיש כוונה להביס את האויב התוקף. גדוד יצטרך להשמיד כ-250 מטרות בתוך 10 דקות; הדיביזיה — 2000 מטרות ויותר תוך שעות, ואולי תוך ימים; הקורפוס — 3000 מטרות ויותר בשלושה עד חמישה ימים. לגבי הצורך "לנוע במהירות": אם דיביזיה אמריקנית, הפרוסה ברו-חב של כ-40 ק"מ, מותקפת על-ידי מערך התקפת-הבקעה, על מפקד הדיביזיה לרכו בזמן קצר מאוד שבעה או שמונה גדודים מתוך 11 או 12 מאלה שתחת פיקודו, ולמלא את השטחים שהת-רוקנו עקב כך מגייסות ע"י הפעלת יחידות מוטסות במסוקים ותקיפות במסוקי-תקיפה. אנו קראנו לזה "ההגנה הפעילה".

האמנו שנוכל לנצח בקרב שיתחולל במרחב הלחימה העיקרי, על-ידי פגיעה במטרות, התרכוזות באגפי ההתקפה ופריסה לעומק החזית. הקרבות יתבצעו בסדרה של מרחבי לחימה ומערכי לחימה עמוקים יותר ויותר עד לבלית התקפה. מכל מקום, לא יתבצעו שום התקפות-נגד מאסיביות, בנוסח המקובל, כאלה שמטרתן לשלוף את האויב החוצה. אנו בנחיתות מספ-רית — המתרות שבהחזקת כוח עתודה גדול הן מעבר להישג ידינו. הרעיון לוותר על כוח העתודה הינו הרעיון שקשה ביותר לשכנע בו כשמציגים את דוקטרינת ההגנה הפעילה. משמעותו שלראשונה, חייב כל אחד מהכוחות האחרים למלא את תפקידו כהלכה.

היו שהבינו כי הכוונה לוותר על העתודות לחלוטין אך לא כך המצב. מטרותנו הייתה לומר שבעיית הפגיעה במטרות עלולה להיות חמורה, במיוחד נגד התקפות-הבקעה, עד כדי כך שמפק-דים לא ירשו לעצמם להחזיק עתודות. אם אכן יוחזק כוח בע-תודה, סביר שיפרסוהו בעומק הגזרה לאורך ציר תנועה ראשי, וזאת כדי לקדם אפשרות שהמאמץ העיקרי ההתקפי יתפתח לכיוון זה, או שישתמשו בו בגזרות השונות על-ידי העברתו במהירות למקום בו יאותר המאמץ העיקרי. מונחים אלה היו מוכרים מזה שנים בדוקטרינה המשוריינת-הממוכנת: במקום בו הכוחות מצומצמים, העתודה היא הכוח שאין משתמשים בו, או שמשתמשים בו באופן מועט ביותר.

לגדודים לא תהיה עתודה, ואילו לבריגדות תהיה או לא תהיה, לפי החלטת מפקד הדיביזיה. אם לדיביזיה תהיה עתודה, לברי-גדה לא תהיה. מפקד קורפוס יכול להורות לדיביזיות שלו לדרג בריגדות בעומק לאורך ציר-תנועה עיקרי בגזרת הלחימה העי-קרית. בריגדות אלה יכולות להיות מופעלות על-ידי מפקדי הדיביזיות, אבל רק באישורו של מפקד הקורפוס. הן תהיינה עתודות הדיביזיה והקורפוס גם יחד. מצב זה יימשך עד שתגענה יחידות תיגבור בעוצמה מספקת, ו/או עד שהקרב יתייצב במידה

מספקת שתאפשר בניית עתודה. גם כשתהיה עתודה, נראה שהיא תופעל אחרת משמופעלת העתודה ב"הגנה הניידת". הסיבה שהניעה אותנו להאמין שאפשר להשמיד כמות גדולה של כוחות אויב משוריינים המתקדמים אלינו במבנים מאסיביים, יכולה לפעול גם נגדנו. זה השונה והמבדיל בין ה"הגנה הפעילה" ל"הגנה הניידת".

האלטרנטיבה — אחזקת כוח עתודה גדול ככוח להתקפות נגד, נראה שאינה אפשרית. פשוט, אין די כוח. מכאן ברור שיש צורך בהתקפות נגד רבות. עלינו לזכור כי אנו עוסקים בתקיפה באש, בתנועה ואש. יש לזכור שכאשר מתרומם המגן מהקרע ומתחיל לתמרן, הוא מוותר על היתרונות שהעניקה לו הקרע. נראה, שתפיסה זו קשה לעיכול משהנחנו. אבל, מסתבר שגם אויבנו הקדישו תשומת-לב מועטה בלבד לשטח, ולכן, הופך אפקט ההכפלה הקרבי של השטח אם נלמד כיצד להשתמש בו כהלכה, לאחד מיתרונותינו הגדולים ביותר. התקפות נגד נשארו חשובות, כבעבר, אך הן תערכנה במידה קטנה יותר, ומהר יותר. לא בזהירות, אבל בתשומת-לב רבה.

הדיביזיה היא בדרך כלל הדרג הנמוך ביותר בו מתוכננות התקפות נגד. התקפת נגד מעצם ההגדרה, היא "התקפה חפוזה", וכשאינה מצליחה על הדיביזיה לנהל "התקפה סדורה". ככל שנתעמק נראה הדבר הגיוני יותר ויותר. אלה שביקרו תפיסה זו בגלל היעדר כוח גדול להתקפת נגד התלוננו שוב ושוב על טבעו הנקבובי של שדה הקרב העיקרי — בו הכל מוטל קדימה. אבל החזקת כוח עתודה גדול לא יכלה להפוך את שדה הקרב לסמיך יותר. למעשה קרה ההיפך. אי אפשר להחזיק במקל משני קצותיו.

תקיפת מערך המוגן לפי הדוקטרינה הסובייטית

מצאנו שכדי לתקוף, יש ללמוד כיצד מגן האויב, ומהו דירוג כוחות אופייני לדוקטרינת ההגנה שלו. הגנת היריב מנסה לתעל ולהטות את כיוונה של כל התקפה, ולתקוף נגד בצורה מאסיבית במקום ובזמן לפי בחירת המגן. שני המאפיינים הבולטים החשובים ביותר בהגנה הם דחיסות כוחות, ועוצמתם המאסיבית של כוחות התקפת הנגד — ל"חזית" הסובייטית עתודה של ארמיית טנקים שלמה.

תפיסת היסוד האופרטיבית שלנו היא לראות עמוק, לרבו את הפוח, לשתק את אש האויב, ולהכות בעורפו. העקרונות של "לראות עמוק", בהם דגנו, ישימים גם לכאן. תפיסת התקפה זו שונה במידת מה מבעבר. התקפת שטחי העורף של האויב הפכה להיות עתה מאפיין מפתח של כל התקפה, ולא רק של מבצע מיוחד. כל זאת מפני שהקרב העיקרי חייב להיות נגד הדרג השני, שאם לא כן, עלולים אנו להיקלע לקרב התשה שיחזיר אותנו לטקטיקה של מלחמת העולם הראשונה. התקפת שטחי העורף של האויב הולכת בד בבד עם רעיון ה"לראות לעומק". המתקנים העורפיים של פיקוד, שליטה, תקשורת ותיספוקת היו חלקים פגיעים של האויב במבצע הגנה.

אם נוכל להשמידם באש, תמרון או פריצה דרכם, או-או יישר ליכודה של ההגנה. ההתקפה ב-FM-100-5 הייתה המטרה העיקרית לביקורת. המבקרים טענו שלא שמנו עליה דגש. במובחים של ספירת עמודים ותיאורים גרפיים, ייתכן שכך הוא הדבר, אבל אין זה משמעותי. אי הדגשה היא מנקודת מבט של עין הקורא או של מוחו. ייתכן, שבמשך 20 שנה היינו צבא שנתן

דעתו להגנה. עלינו לשנות זאת, אבל הדפסת פרק ההתקפה בדם אינה הדרך הנכונה. יש להטביע זאת במוחות החייליים. ההגנה הטובה ביותר עודנה, כמו בכדורגל, ההתקפה הטובה. "ההגנה הפעילה" תוכננה כמות שהיא כדי לבלום את היריב, להשמיד את כוחו ההתקפי, כך שנוכל לצאת למתקפה. ונקודה חשובה אחרונה. בשנים 1970-1973 האמנו, שעל-ידי תיאור הקרב, נוכל לפתח מכלול של טקטיקה, מבנה-כוח, ציוד ואימון. תפיסת היסוד האופרטיבית — הטקטיקה — קובעת עתה את קצב בניית הכוחות ופיתוח הציוד. אבל לא שכחנו את החלק האחרון — האימונים. מהטקטיקה, גורנו עקרונות אימון חיוניים. עקרונות אלה מניחים שמלחמות מוכרעות על-ידי אומץ ליבם של החיילים, איכות המנהיגים, וטיבם של האימונים. לגבי אומץ ליבם של החיילים, לא היה לנו ספק, וגם לא צריך היה להיות.

שני העקרונות האחרים קשורים זה בזה ומחייבים דיון מסוים. כשבוחנים מלחמה, ברור שכדי לנצח יש צורך לחשוב. אבל החשיבה דורשת זמן, ובקרב אין זמן. עלינו לאמן את כל אנשינו, קצינים וחיילים, לחשוב על מכלול הבעיות מראש. רק אם נהיה מוכנים מראש מבחינה מנטלית, נוכל להצליח. לחץ הקרב לא מותר שום שוליים לטעות. לנו ולאויבנו כלי נשק דומים. אנו לוחמים באותו שטח, באותו מזג-אוויר, ושנינו לוחמים בפחד. רק ביכולתם של מפקדינו נמצא ההבדל. לכן, עלינו לאמן את מפקדינו לחשוב בהיגיון על בעיות קשות, לעשות זאת מהר ותחת לחץ, כך שכבר החלטותיהם הראשונות תהיינה נכונות — ומבעוד זמן.

מפקדינו חייבים לדעת היטב מה יש לעשות במצבים מורכבים. בעיה טמונה בכך שבקרב לא יימצאו המפקדים בכל מקום. מצבים סבוכים עלולים להתפתח במקום בהם לא יהיה המפקד נוכח או לא יוכל להגיע אליו. יש לאמן חיילים כך שיוכלו להשתלט על מצבים מורכבים בתרגולות קבועות, לעשות דבר נכון, עד שיגיע המפקד. כדי שדברים אלו ייעשו בקרב, יש לקבל החלטות ולתת פקודות. שדה קרב מורכב מחייב פקודות מורכבות, וכאלה יכולות בקלות להיות מוטעות. בקרב יכולים קשיים כאלה להיות פאטליים, ומכאן שעלינו לאמן את כל הצוות דרך קבע במצבים מורכבים.

מערכת האימון שלנו נבנתה על עקרונות אלה. מ"מבחינו בדיקת כושר" ו"מדריך-לחייל" של החייל כפרט, ועד לתכנית האימון והפיתוח של הצבא לאימון יחידות, כולם תומכים בתפיסות שהוצגו ב-FM-100-5 "מבצעים". זו, אם כן, ההתפתחות הטקטית שתוארה בסופו של דבר ב-FM-100-5. לדעתי, אחת התוצאות החשובות של התפתחות זו הייתה הוויכוח שבא בעקבותיה. ניתן לבצע שיפורים בכל תפיסת היסוד מבצעית — וה-FM-100-5 אינו יוצא מן הכלל. כיוון השיפורים האלה יכול להימצא רק בדרך של דיון הוגן והגיוני. אני מקווה שדיאלוג זה יימשך, שכן הוא-הוא אשר לאמיתו של דבר מקיים את הדינאמיות של תפיסת היסוד.

אבל, בראש ובראשונה יש לראות את תפיסת היסוד, ככוח המניע מאחורי התפתחותינו בארגון, בציוד ובאימון. רק על-ידי הכרה בתכלית זו יכול צבא ארה"ב להציב חיילים בשדה הקרב במסגרות ארגוניות ובציוד מתאימים כיחידה לוחמת פעילה צוות הקרב המשולב. צוות זה הוא הפתרון בר הקיימא היחידי לשאלה כיצד יש להילחם ולנצח בקרבות הראשונים והאחרונים של המלחמה הבאה.

הפרדת רשויות במודיעין הקרבי

אל"מ יהושע

המשותף למודיעין הקרבי במרבית הצבאות המודרניים, והמאפיין אותו הוא התהליך הבסיסי המתחיל בפעולתו של מערך האיסוף האורגני בעוצבה. תיכנון האיסוף והפעלתו, עובר את תהליכי עיבוד הידיעות והערכתן ומסתיים בהצגת הנתונים למפקד ו"פגיעה במטרה".

על כל שלבי תהליך זה שלט עד כה קצין המודיעין של העוצבה, שעסק גם ב"צד הארגוני והמנהלתי, וגם בצד המבצעי. במילים אחרות קמ"ג העוצבה הפעיל במישרין את פעולות האיסוף בגורתו ושלט עליהן. הוא ביצע במקביל באופן אישי ובאמצעות מחלקתו את פעולות העיבוד וההערכה המודיעינית ואת פעולת הפצת הידיעות לגייסות, וכך הציג לפני מפקד העוצבה את תמונת המודיעין הדרושה לשם "פגיעה במטרה".

ההתפתחויות הטכנולוגיות וניצולן לצרכים הצבאיים, בצד יישום לקחי המלחמות האזוריות שלאחר מלחמת העולם השנייה הביאו להגברה משמעותית בפוטנציאל הייסוף האורגני ברמת העוצבה בשדה הקרב, הן כמותית והן איכותית. מצב זה בצד יתרוגותיו הברורים יצר מגבלה ותלות בכל הקשור ליכולתו של קמ"ג העוצבה לשלוט במערכת מורכבת זו ולתפעל אותה.

על מנת להמחיש את הבעיה נתבונן לדוגמה במערך איסוף אורגני בדיביזיה בצבא ארה"ב. מערך זה כולל מכ"מים קרקעיים, סנסורים (חיישנים) קרקעיים, האזנה טקטית נידת, חוקרי שבויים, מומחי מודיעין

טכני, יחידת סיור, ויחידת לוחמה אלקטרונית. בנוסף לרשימה מכובדת זאת תקבל הדיביזיה מטוסים קלים נושאי מכ"מים (מהוק).

מובן שכדי לארגן מערך מורכב זה ולתפעלו דרושה מפקדה של ממש וקשה להניח שמחלקת המודיעין הדיביזיונית עם קצין המודיעין בראשה, שהם גורם מטה בדיביזיה ועיסוקם העיקרי הוא בתחום העיבוד וההערכה, יוכלו למלא משימה זו. המודיעין בצבא ארה"ב, שכלל הנראה הבין את הבעיה, החל לאחזרה לגבש תפיסה ארגונית חדשה במודיעין הקרבי ברמת העוצבה. ביסודה של תפיסה זו מונח רעיון "הפרדת הרשויות" היינו הפרדה בין גורם המטה האחראי להערכת המודיעין, לבין גורם הפיקוד האחראי על ארגון מערך האיסוף בעוצבה ותיפעולו.

לתפיסה חדשה זו ניתן ביטוי באיחודן של כל מערכות האיסוף האורגניות והמתגברות בדיביזיה במסגרת גדודית בפיקוד מפקד גדוד הכפוף למפקד הדיביזיה ומונחה ע"י קצין המודיעין בדיביזיה. הגדוד ייקרא בשלב זה Combat Electronic—C.E.W.I.—Warfare and Intelligence. המבנה הבסיסי של הגדוד בשלב זה שעדיין אינו סופי הוא כמופיע בטבלה.

הגדוד במבנהו הנוכחי כולל כ-600 איש עם בעיות תחזוקה מסובכות של המערכות האלקטרוניות הרבות הנכללות בגורמי האיסוף המגוונים שבו.

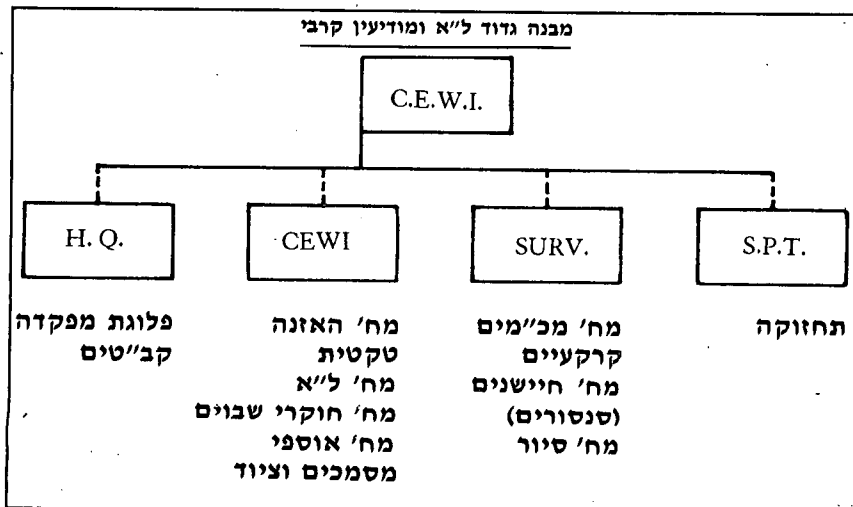
אין ספק שמערך זה הוא מעבר ליכולת השליטה הישירה של מחלקת המודיעין הדיביזיונית וזאת גם מבלי לקחת בחשבון את האפשרויות הקיימות של תיגבור מגדוד דומה, המצוי גם ברמת הקורפוס.

גדוד זה כולל אמצעים נוספים שאינם מצויים בגדוד הדיביזיוני.

יתר על כן, הבעיה איננה רק בתחום קשיי השליטה על מערך האיסוף. יש לזכור כי הגידול בפוטנציאל האיסוף והשימוש בטכנולוגיה מתקדמת הנותנת פרטי מידע רבים מאוד, ובמהירויות גדולות שקציני המודיעין הקרבי לא הורגלו אליהן בעבר (מכ"מים, מזל"טים * ואמצעים דומים אחרים) מעמידים במבחן קשה הן את מערך התקשורת שתפקידו להבטיח זרימה חופשית של הידיעות הגולמיות ממוקדי האיסוף למרכז העיבוד, וכן להבטיח את פעולתו של מערך העיבוד וההערכה עליו מוטל להתמודד בזמן אמת עם כמויות גדולות מאוד של ידיעות. בעיות התקשורת ובמיוחד אלה של מערך העיבוד וההערכה מחדדים עוד יותר את הצורך לשחרר את הקמ"ג העוצבתי ומחלקתו מהאחריות לתפעול המערך האיסופי על מנת לאפשר להם להתמודד עם משימתם העיקרית.

כאמור לעיל, ייעודו העיקרי של המודיעין הקרבי בשדה הקרב בעתיד הוא להבטיח את השגתם והצגתם של הנתונים שבתחום אחריותו, נתונים הדרושים ל"פגיעה במטרה", בזמן אמיתי. לשם כך חייבת המערכת המודיעינית בעוצבה למצות את כל הפוטנציאל הגלום בה. דבר זה ניתן יהיה להשיג רק על-ידי אירגון ותיפקוד נכון של כל מרכיביה. בנושא זה נראה לי רעיון "הפרדת הרשויות" היעד הארגוני העיקרי לפני ניצב המודיעין הקרבי.

* מזל"ט — מטוס זעיר ללא טייס.

פרידו "הוראות"

בתקופת חייו של פרידריך ה-II "הגדול" מלך פרוסיה (1712—1786), היתה ממלכתו מעורבת בארבע מלחמות, אשר במהלכן הביסו גייסותיו צבאות רבים, ומכאן יצא שמם לתהילה. דמותו של פרידריך "הגדול" מזוהה עם פרוסיה בימי גדולתה, וכאחד מה"עריצים הנאורים" אשר שילבו משטר טוטליטרי עם השכלה רחבה, איחד באישיותו חינוך רחב-אופקים, על בסיס התרבות הצרפתית, עם מסורת וחינוך צבאיים-פרוסיים גוקשים.

לא ייפלא, אפוא, שאדם כמותו תרם גם בכתיבה תורתית בתחום שהעסיקו רוב ימיו — אמנות המלחמה. אחד הידועים מבין כתבים אלה הוא הספר "הוראות למצביאים" * העוסק בעקרונות כלליים של המלחמה, במשמעת הצבאית, בטקטיקה, ובתכניות אופר-טיביות למקרה בו תפרוץ מלחמה בין פרוסיה לבין יריבותיה, ובמיוחד בינה לבין אוסטריה.

ערכו של הספר חורג מהתחום המצומצם של הזמן והנסיבות בהם נכתב. כל המעיין בו יוכח לדעת שלהוציא פרטים טכניים אחדים שאבד עליהם כלה, לא נס ליחס של דברי פרידריך גם בימינו. מתוך ספר זה לקוח הקטע שלפנינו.

על הסגולות הדרושות לגנרלים

גנרל מושלם נמשל ל"מדינה האפלטונית" או ל"מרכז הכובד" של הפילוסופים, אף ל"אבן החכמים" של האלכימאים. מן המפורסמות הוא, כי אי-השלמות היא יסוד-מוסד לקיום האנושות. אולם בל תמנע אותנו הרגשת אי-השלמות הזאת מלהציג מודל מושלם, בכדי לעודד בעלי מעוף ותכונות של כבוד וחיקוי חיובי, לפחות להתקרב אל הגשמת המודלים הללו, אם אינם מסוגלים להגשימם במלואם. דוגמאות של אנשי-מופת גדולים ובוולטים מקדמות ומעצבות את האדם, ואם גיבורים כמו הנסיך אויגן, טורן או יוליוס קיסר מעוררים את הערצתנו, כמה נשכיל לעשות, אם נציג ביחד וכמו בתמונה אחת, את מכלול התכונות המצוינות של האישים הללו? כמה תכונות, מנוגדות כשלעצמן, דרושות כדי לעצב גנרל?

קודם-כל עליו להיות אדם ישר ואזרח נאמן לממלכתו, כי הרי בלי סגולות אלו כל הכשרונות הגאונים וכל חוכמות-המלחמה עלולים להזיק יותר מאשר להועיל. כן חשוב, שגנרל ידע להעמיד פנים, ובו בזמן יהיה גם בעל הופעה טבעית, נדיב-לב וגם קפדן, תמיד חשדן, אך שלו, חס בגישתו האנושית על חייליו, אולם לעתים אף מרבה לשפוך את דמם; גנרל מפעיל את שכלו מבלי להיות הססן, מצניע לכת ומעמיק בתפיסה; מבצע כל מעשה לפי סדר עדיפויות, ואינו מזלזל בפכים קטנים המרכיבים את השלם, אף אם הם נראים כפחותי-ערך.

אני ממליץ על תכונות אלו בגלל חשיבותן המיוחדת — ומהטעם כדלקמן: האמנות להסוות את המחשבות או להעמיד פנים היא צורך מוחלט לכל אדם המיועד למנהיגות. הרי הצבא כולו כאילו "קורא" בהבעת פניו מפקדו את מה שצפוי לו, הוא בוחן את הסיבות למצב רוחו הטוב או הרע של הגנרל, ועוקב אחר העוויות — במילה אחת — דבר אינו נעלם מעינו הבוחנת. אם הגנרל שרוי בהרהורים יגידו קציניו, כי המפקד יוזם עלילות גדולות; אם נפלו פניו והוא נראה עצוב, יגידו כי בוודאי השתבשו תכניותיו. מסתבר אפוא, כי בכוח דמיונם המסתמך על סברות-כרס, מפריזים בהערכת הגזירה ללא שיעור, ואמנם, שמועות מעין אלה פוגעות במורל ומתפשטות כבזק בין החיילים, וממחנותיהם עוברות אל קווי האויב. במצב כזה, חייב הגנרל להיות משול לשחקן-במה, ולהעמיד פנים התואמים את התפקיד שאותו חפץ לשחק; ואם לעתים אינו גובר על חולשתו ועל מצב נפשו, מוטב לו להתחלות או להמציא אמתלה אחרת, כדי להסיח את דעת הציבור מהמצב לאשורו. אם בשורה רעה תגיע לאוזניו, ייראה כאילו אין הדבר נוגע לו; אז יבליט בדיבוריו את המשאבים הרבים והגדולים העומדים לרשותו ובפומבי יבז לאויבו, שבסתר-לבו הוא מעריצו ומכבדו.

אם אחת מיחידותיו נכשלה במבצע כלשהו, חייב הגנרל לחקור את הסיבה, ואז תמיד יתגלה לו, שהתנהגות בלתי-נאותה או בורות מצד מפקד היחידה גרמו לכשלונה; אולם בפני החיילים יכריז, כי לא אומץ-לבם הלקוי של הלוחמים הביא עליהם אסון — אדרבא, הגנרל יחקור את מחדלי הקצין הנדון, כדי שישמשו לקח לאחרים. באופן

* הספר שנכתב בצרפתית ב-1748 והופץ בגירסה גרמנית ב-1753 תורגם לעברית על ידי א. ואלך. הספר עומד לצאת לאור בהוצאת "מערכות" במסגרת חידוש הסדרה של כתבי מופת צבאיים.

זה ינחה את קציניו, ובו בזמן יחזק את אמונת הלוחמים במו כוחם — ובעצמו יפיק תועלת משגיאותיו-הוא.

גישה של הבנה מהד-גיסא ושל קפדנות וקשיחות מאידך-גיסא היא המועילה. הגנראל חייב לשמור על פופולריותו ולשוחח עם חייליו פנים אל פנים, אם בשעת עוברו ליד אוהליהם ואם בהיותו אתם במסע, עליו לטעום מתבשילי מטבח-השרדה, עליו לציין את הליקויים ולעשות למען תיקונם, עליו להשתדל למנוע מחייליו תלאות מיותרות. מאידך-גיסא חובתו לפעול בכל חומר-הדין נגד חיילים מרדנים, רוטנים ובו-זוים, ולהטיל עונשים כבדים על עריקים, כדי לקבוע דוגמא מרתיעה. בקיצור: אל כל דבר שבתחום השירות יש להתייחס בכובד-ראש ורצינות, ואילו מכל עניין החורג מתחום התפקיד, כדאי להתעלם תוך נדיבות-לב.

אשר לקצינים — את מעשיהם הנאים משבחים ואיתם נוהגים באדיבות, אולם היחס לנוהלי-שירות חייב להיות מדוקדק, ואין לחוס על כבודם של הקצינים המזולזלים בהם; ואמנם מטילים עליהם בכוח את מילוי חובותיהם. טוב יעשה הגנראל הממונה על פיקוד, אם ידון בניהול המלחמה עם עמיתיו הגנרלים, בעלי הידע המובהק, שתחת פיקודו. יציג לפנייהם ראשי-פרקים כלליים לדיון, יאזין להשגותיהם, ואם תוך התלפת-דעות חופשית משמיעים אלה רעיון או הצעה טובה, ייטיב המפקד להפיק תועלת מהם, אך יירתע מלתת ביטוי חיצוני להסכמתו; והיה אם יישם את העצות בהצלחה — אז יאמר בנוכחות כל צוות מפקדיו, למי מהקצינים הוא חייב תודה על המעשה המוצלח. בדרך זו הוא מחניף לאהבה העצמית של הזולת, ומקדם ביעילות את טובת הכלל; במקום שענוותנותו תעורר את קנאת עמיתיו, הוא קושרם אליו בקשרי ריעות. אנשי נורמנדיה נוהגים ליעץ לילדיהם, בשעה שהם שולחים אותם מהבית, ליישם כלל זה. היו חשדנים! ולשואלים: חשדנים כלפי מי? ישיבו: כלפי העולם כולו! כלל זה כוחו יפה גם במלחמה: לעולם חשדו בכוונת האויב, הואיל ורק שוטה בוטה בהן. יש מקרים שהרגשת ביטחון תרדים את ערנותכם, ואילו אני תובע מהגנרלים שלי, שלעולם יתנו את דעתם למזימות האויבים ויעקבו אחריהן בעין פקוחה מאד. הגנראל הוא מעין זקיף של צבאו, הוא חייב לראות, לשמוע, לחכות מראש ולקדם כל רעה העלולה להתרחש.

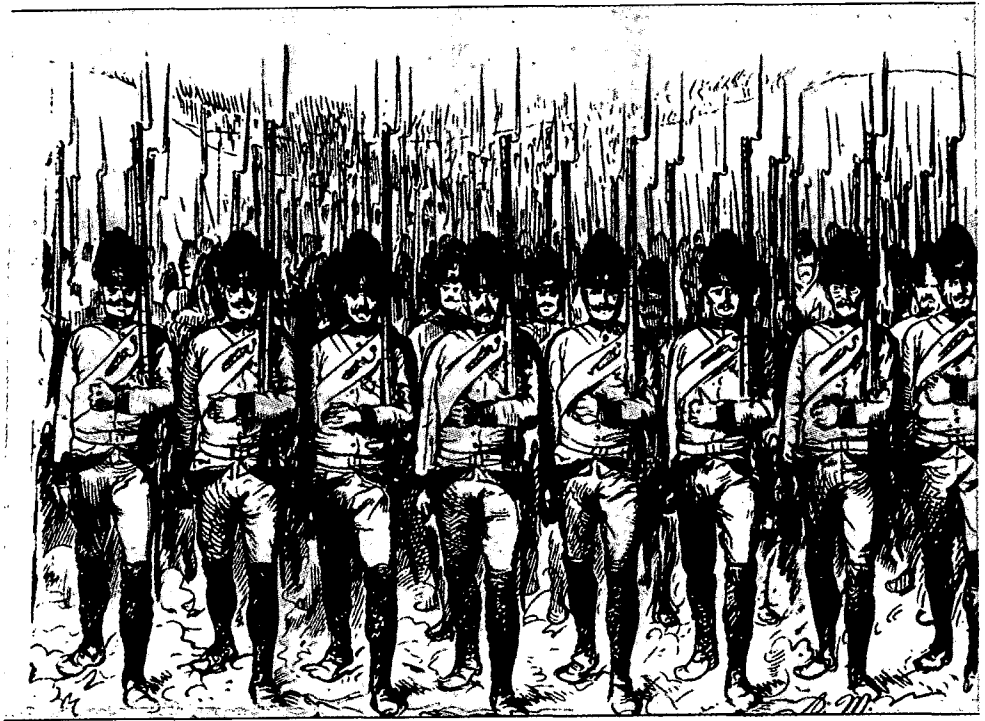
ככל שהנכם שרויים במצב של עליונות מובהקת על יריבכם, כן עליכם להגביר את חשדנותכם כלפיו. הרי מתקבל על דעת כולם, כי אויב כזה שרוי במפח-נפש — ואז עלולה תרדמה עמוקה ליפול עליכם, עד כי תתעלמו ממיזמותיו. לעתים עלול אויב זריז וממולח להרגיע אתכם בהצעות שלום מדומות, אך הלילה לכם להילכד במלכודת כזאת, אדרבא — הוסיפו לראות בכוונותיו תרמית גרידא. לעולם נתחו את הנסיבות של כל מצב באופן מפורט, בררו ביניכם לבין עצמכם, אילו תחבולות הייתם מפעילים, אילו הייתם במקומו של היריב. ואם בדמיונכם תחוו את המזימות השונות, שהאויב עלול לזמום כלפיכם, הרי באותה המידה חישבו על אמצעים, איך לסכל אותן. בראש ובראשונה עליכם לתת את הדעת לתיקון כל המעוות במערכתכם או במחנותיכם, בבסיסיכם או ביחידותיכם; תיקונים אלה יש לבצע ללא דיחוי, כי הרי במלחמה קובעת כל שעה, ומעריכים את הערך הממשי של כל רגע. ככלות הכול, אל תגלו מורך לב, ועוז-רוחכם יהא תמיד צמוד לזהירות; הואיל ואין להוכיח בביטחה את התוצאה המשוערת של כל משימה, הסתפקו, אפוא, בהכנתה המדוקדקת — אך הסיום הטוב עניין של מזל הוא.

מכל האמור לעיל יוצא דבר אחד: שקלו מראש את התקלות הצפויות מצד האויב, כדי למונען — ועם זאת הפחידוהו במידה כזאת, עד שרצף מעשיכם ותגובותיו הבהו-לות יאלצו אותו לנקוט טקטיקה דפנסיבית. אם כוונתכם לזכות בידידות חייליכם, אל תעייפום ואל תטרידו, אלא אם כן בעצמם יצדיקו את המעשה. היו כאביהם ולא כתליינם! צו על החיילים לחפור תעלות בעת מצור, ואילו בעת הקרב פקדו עליהם לתקוף את האויב בנקודות התורפה שלו, כדי להכניעו חיש-מהר. וזאת לדעת: במידת המרץ שתוקפים את היריב, כן יקטן מספר האבידות; ככל שיתקצר משך הקרב, כן כאילו ינטל מן הזמן הסיכוי לקטול באנשיכם — והחייל, בראותו כיצד הנכם מנהיגים אותו, ירבה לבטוח בכם ויגלה יתר-רצון לעמוד בפני הסכנות. עבודתו העיקרית של הגנראל מתנהלת במטהו; שם הוא מתכנן, הוגה את רעיו-נותיו, שוקל יתרונות לעומת חסרונות, בוחר במוצבי הראשיים, עורך חיזוי של כוונות

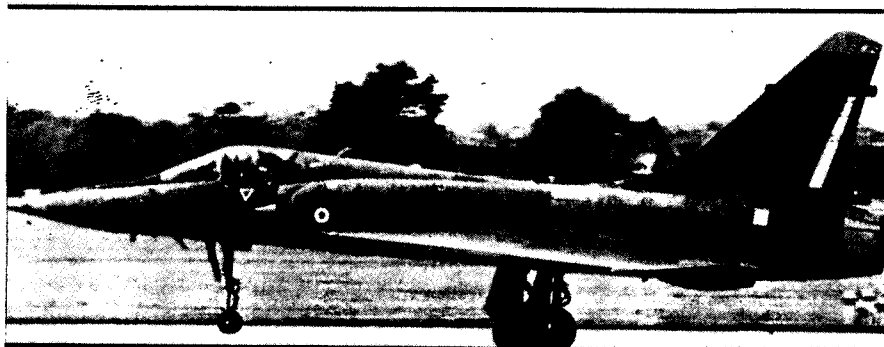
הגדול לצביאים

האויב כדי לקדמן, ומחליט על דרכים, כיצד להטרידו ללא הפוגות. אולם אין די בכך! מעל הכל עליו להיות פעלתן, להוציא פקודות, לערוך חקירות ודרישות ולפקח על הביצועים בעצמו. לעתים יקבע אישית את מיקום הגייסות או משמרות-השדה, לעתים יקיף את המחנה ברכיבה, כדי להיודע בפרוטרוט לנתוני השטח. אם לפתע יותקף הגיס באופן בלתי-צפוי, הרי לא ייתקל בתופעות בלתי-חזויות, הואיל ומראש התרשם מהנתונים — ואז יוציא פקודות בהתאם, כאילו הוא מפקד אישית במקום ההיתקלות גופא; שום תקלה, שעליה לא הרהר למפרע, לא תתרחש אז, והנסיבות יצדיקו את נקיטת אמצעיו. ואמנם, הגנרל חייב בעצמו לברר כל פרט הכרוך במערך מוצביו, עליו לסייר שוב ושוב במיתחם, כי הרי לא פעם יצוץ רעיון מוצלח רק אחרי שיקול דברים חוזר. היו, אפוא, פעילים ללא-ליאות, השתחררו מעצלות הגוף והרוח, כדי להשתוות למצביאים הגדולים המשמשים מופת לדורות האחרונים.

אחד מחכמי העולם העתיק אמר, שהזכות להקרא "אדם" מגיעה למי שיודע כיצד להחשות. ההדלפות נחשבות אמנם בחיי יום-יום למחדלים של-מה-בכך. אולם לגבי גנרל הן בעלת חשיבות מכרעת; ואכן אפילו אם ערך את התכניות הטובות ביותר שבעולם — והן תודלפנה — הרי אין ספק, כי האויב יידע עליהן, ואזי ייאלץ הגנרל לבטלן עוד בטרם תראינה אור. אמצעי זהירות הכרחי ומקובל הוא, להעביר אל כל דרגי הפיקוד הוראות בצופן. אם תיתפש פקודה הכתובה בשיטה זאת לא ייחשפו כל פרטי התיכנון. במלחמה חייב אדם לעשות כל שביכולתו להסוות את כוונותיו האמיתיות, והואיל ומשימות מסוימות נזקקות להכנות רבות ושונות, מיישמים אותן תוך כדי אי-אלו אמתלות, על מנת להטעות את החותרים לחשיפת תכליתן. במחשבה תחילה מוציאים לפעמים את ההוראות להיערכות במועד המאוחר ביותר. אולי רק ערב המערכה המתוכננת. זאת הדרך הבטוחה להסתרת הכוונות, בתנאי — כמוכן — שאין מיישמים אותה תחבולה שוב ושוב, כי-אם מגוונים אותה באילתורים וחידושים. ידוע גם ידוע לכם, כי גנרל מוקף אלפי סקרנים, שעיסוקם בניחוש כוונותיו, חלקם אנשי צבאו-הוא, חלקם אנשי האויב, שאין להם תפקיד אחר, כי-אם לחטט ולרגל. גנרל חייב לשקול את החלטותיו בזהירות, עירנות ופיקחות, עליו להרהר במתינות — ואילו במעשים או בקרבות, ואף בנסיבות לא-צפויות, עליו לגלות פסקנות מהירה. האמיני-נא, כי מוטב לקבל החלטה גרועה ולבצעה מיד, מאשר לא להחליט כלל. גנרל חייב להתרחק מאומץ-לב מיותר ואסור לו בתכלית להסתכן, פן יפול בשבי; לכן, שרי-צבא — לעולם אל תרכבו בראש הפרשים, ואל תהיו בין ראשוני המסתערים!

מיראז' 2000

מטוס קרב
צרפתי חדש

ל-1: הודות ליחס לחצים כללי קטן יחסית, מתאים המנוע לטיסה בגובה רב ובמהירות רבה, לצד ביצוע טיסות מהירות בגובה נמוך. **שימוש בחומרים מיוחדים** — אחרי שבחן בהצלחה הגה-כיוון עשוי פחמן במיראז' 3 ומשטחי-זנב אפקיים מבור במיראז' F-1 שעמדו בכל ביצועי הטיסה עד מהירות מאך 2.2, החליט דאסו לשלב את שני החומרים במיראז'-2000, ועלידי כך השיג חסכון במשקל בשעור 15—20 אחוז.

משימות וביצועים

מיראז'-2000 מיועד בראש ובראשונה למשימות יירוט ועליונות אווירית. המשימה המוגדרת בפניו היא להמריא תוך ארבע דקות, לנסוק, ולירט מטוסים החודרים בגובה רב ובמהירות מאך 3. לצורך זה מצויד המטוס במכ"מ דופלר מתקדם, שטווחו כ-100 ק"מ. שעור הנסיקה שלו כפול מזה של מיראז' 3 והוא מסוגל לטוס במהירות 2.2 מאך בגובה 59,000 רגל. חימושו, לצורך משימת היירוט, כולל שני תותחים 30 מ"מ וטילים אוויר-אוויר מהסוגים מאטרה סופר 530 ושני טילים מאטרה מאג'יק 550. בשלב מאוחר יותר יפותחו דגמים לתקיפת מטרות קרקע ולסויר אווירי. דגם התקיפה יוכל לשאת כחמישה טון חימוש חיצוני על תשע נקודות תלייה — חמש מתחת לגוף ושתיים מתחת לכל כנף. כן יפותח דגם אימון דר-מושבי.

כניסה לשירות

צופים כי עם קבלת ההזמנות הראשונות למטוס ב-80—1979, תיווצר דרישה לכ-150 מטוסים חד מושבים ודר-מושביים, לצרכי משימות ההגנה האווירית, וייתכן שדרישה זו אף תגדל עד לכ-200 מטוסים. מועד תחילת אספקתם של המטוסים לחיל האוויר הצרפתי הוא מחצית 1982, וקצב הייצור אליו יגיעו ב-1984 יהיה ארבעה מטוסים בחודש. דאסו מאמין שתהיה דרישה נוספת לכ-200 מטוסים במיראז'-2000 לצרכי תקיפה וסויר, כך שבמחצית שנות ה-80, יהווה, אפוא, מיראז'-2000 חלק עיקרי במערך מטוסי הקו הרא" שון של הצרפתים, אשר יכלול כ-450 מטוסים. היצרנים צופים גם את יצואו של המטוס למדינות זרות. אחד השווקים המושכים ביותר הוא, כמובן, המזרח התיכון, בו מצוידות עתה כמה מדינות ערביות (לוב, מצרים, סעודיה, לבנון וכוויית) בדגמים שונים של המיראז'.

נתונים:

מידות: אורך — 15.3 מ'.
מוטת כנף — 9 מ'.
משקל המראה מכסימלי: דגם יירוט — 9,000 ק"ג.
דגם תקיפה — 15,000 ק"ג.
מנוע: סנקמה M-53.
הספק: 19,840 ליברות.
חימוש: 2 תותחים דאפה 30 מ"מ.
9 נקודות לתליית חימוש חיצוני: 5 מתחת לגוף, 2 מתחת לכל כנף.
חימוש אופייני לדגם התקיפה: 2 טילים מאטרה סופר 530
על נקודות חיצוניות, 2 טילים מאטרה מאג'יק 550 על נקודות פנימיות.
מהירות: אופקית מירבית — מאך 2.3.
שיוט מירבית — מאך 2.2.
מהירות גישה לנחיתה — 278 קמ"ש (150 קשר).
זמן נסיקה ל-50,000 רגל ולמאך 2 — פחות מ-4 דקות.
תקרת שירות — מעל 60,000 רגל (18,200 רגל).
רדיוס מבצעי עם שני מכלי דלק חיצוניים וארבעה טילים אוויר-אוויר — כ-700 ק"מ.

ב-10 במרס 1978 ביצע אב-טיפוס של מיראז'-2000 טיסת ניסוי מוצלחת ראשונה. היה זה 27 חדשים בלבד לאחר תחילתו של הפרוייקט, שנועד לפתח את מטוס הקרב העיקרי של חיל האוויר הצרפתי לשנות ה-80. למעשה מהווה מטוס זה מעין פשרה, שכן עד לפני כשנתיים עסקה חברת דאסו-ברנה בפרוייקט למטוס העתיד, שכונה ACF — Avion de Combat Futur. מטוס העתיד תוכנן להיות מעין סופר-מיראז' דר-מנועי בעל ביצועים מער-לים, אולם מטעמי תקציב החליטה הממשלה הצרפתית לבטל את הפרוייקט, ואז החל פיתוח מיראז'-2000 (במקביל ממשכה החברה פיתוח מטוס העתיד, וזאת בפרוייקט פרטי, שכינוי מיראז'-4000). על פי תנאי החוזה עם הממשלה הצרפתית, מפותח מיראז'-2000 בראש ובראשונה כמטוס יירוט ועליונות אווירית. דאסו טוען שבי-צועיו של מטוס זה יעלו במידה ניכרת על ביצועיהם של מטוסים מסוגו, ושהוא יתאים אף למשימות סויר, סיוע-קרוב והתקפה בגובה נמוך באזורים עורפיים.

חידושים במבנה

במבט ראשון נראה כאילו אין מיראז'-2000 אלא גירסה מעודכנת ומשופרת של מיראז'-3 שהמריא לראשונה לפני כ-20 שנה, אולם למעשה זהו מטוס שונה לחלוטין, שתוכנן כמעט כולו מבראשית, והכולל תפיסות מתקדמות באווירודינמיקה, מבנה מערכות וחימוש. הנקודות המעניינות במטוס החדש הן:

כנף דלתא — בחירתה של כנף דלתא מסוג זה הקיימת במיראז' 3 ובמיראז' 5, ללא משטחי זנב מאוזנים, עוררה הפתעה, שכן ההנחה היתה שדאסו ימשיך בקו בו החל במיראז' F-1 ובהצעתו לשילוב של כנפיים משוכות לאחור עם זנב רגיל. הבחירה נבעה ממחקר בדרישות שמעמיד מטוס קטן יותר ושאתני פחות מה-ACF. המחקר הוכיח, כמעט מעל כל צל של ספק, שכנף דלתא מציימת את התפיסות האווירודינמיות החדשנות, מציעה שילוב מצויין של פשטות במבנה, משקל קל, מאפייני טיסה במהירות גבוהה, נסיקה מהירה, שיעור טיפוס גבוה ויכולת תימרון למטוס שגודלו וכוח מנועו צנועים יחסית. במיוחד מאפשרת תצורת הדלתא התנגדות אויר נמוכה במגוון רחב של זוויות התקפה בטיסה, תוך ניצול מירב שטח הכנף — גורם המעניק יתרונות בתחום הפנייה ההדוקה ובתקרת הטיסה המבצעית.

מגרעות שנתגלו בכנף הדלתא כגון מהירות נחיתה גבוהה מדי, תוקנו במיראז'-2000 על-ידי הוספת כנפונים קדמיים אוטומטיים בשפת ההתקפה, אשר בתאום עם מאזנות הגאי הגובה יוצרים כנף בעלת עקמונות משתנה. שטח הכנף גדול יותר מזה של מיראז' 3 וכך מתאפשרת נשיאת כמות גדולה יותר של דלק.

טיסה על ידי כבל (Fly by Wire) — בתיכנון מיראז'-2000 יושמה השיטה החדשה, שפותחה על-ידי האמריקנים במטוס F-16. בטיסה זו קיים פיקוח מתמיד של מחשב על שטחי הכנף והגה הכיוון, ונוצרת יציבות מלאכותית. מרכז הכובד ממוקם בחלקו האחורי של המטוס. הודות לכך קטן סך-כל העומס המבני בכל המהירויות ובכל תנאי הטיסה, ומשתפרים הביצועים בקרב ה-אווירי.

יחס הספק/משקל משופר — המטוס מצויד במנוע CNECMA שהוא מנוע טורבו-מניפה חד-להבי, שהספקו 9000 ק"ג (19,840 ליברות) סחב סטטי. מבנהו של המנוע פשוט וקשוח. הוא מעניק למיראז'-2000 יחס הספק למשקל כללי המתקרב

לאופרד 2

חידושים ותגות

1979—1986, כשלישי התפוקה יגיעו בשלהי שנת 1981, כאשר ייצרו 25 טנקים בחודש. קצב ייצור זה יימשך עד סוף שנת 1985 ובשנת 1986. כל זאת אם לא תימסרנה הזמנות נוספות עבור הצבא המערב גרמני או עבור מדינות נאט"ו האחרות. מחירו של כל טנק כ-1.13 מיליון דולר, ומחיר סך כל העסקה כ-2 מיליארד דולר.

בחודש ספטמבר 1977 החליט משרד ההגנה המערב גרמני לרכוש 1,800 טנקים מדגם "לאופרד 2". החלטה זו מציבה את טנק המע" רכה החדש הזה כתשובה לאתגר של הצבת יעילות קרבית משופרת מול עליונותו המספרית של היריב. ייצורו של הטנק יימשך בשנים

ה"לאופרד 2" וה-XM-1 במאבק להאחדת הציוד בנאט"ו

אחד השיקולים שהנחו את גרמניה המערבית בפיתוח ה"לאופרד 2" היה התקווה ליצור טנק מערכה סטנדרטי עבור כל ארצות נאט"ו. ב-1971 העלה הצבא האמריקני דרישה לטנק מערכה חדש, שיחליף את הטנקים מדגם M-60. באותו זמן הציע שר ההגנה דאז, ג'יימס שלינגר, שה"לאופרד 2" ישתתף במרכז האמריקני, ביחד עם שני אבות-טיפוס של הטנק XM-1, שנבנו על-ידי חברות "קרייזלר" ו"ג'נרל מוטורס". הצבא האמריקני בחן את האבטיפוס "לאופרד 2", והעביר את דרישותיו לשיפורים לחברת "קראוס-מאפא", הקבלן הראשי בתכנית ה"לאופרד 2". בהתבסס עליהן, פיתחה החברה את דגם ה"לאופרד 2" שכונה AV ואשר כלל שריון מיוחד, צריח חדש ומערכת בקרת-יירי פחות מתוחכמת. ה"לאופרד 2" נועד להיבחן בארה"ב במקביל לבחינתם של שני הטנקים מטיפוס XM-1 אבל פיתוחו נמשך זמן רב יותר מהמתוכנן, על כן הסתפק הצבא האמריקני בבחינת שני הטנקים המקומיים, ולבסוף החליט לפתח את דגם ה-XM-1 מתוצרת "קרייזלר" ולהכניסו לשירות. החלטה זו הכעיסה את הגרמנים; אבל הם כעסו עוד יותר זמן מה אחר כך, כאשר הצבא האמריקני בחן את ה-AV והגיע למסקנה שה-XM-1 וה"לאופרד 2" זהים בניידות ובכוח אש, אבל ל-XM-1 עדיפות בשריון. כתוצאה מכך, נקבע שהטנק מתוצרת "קרייזלר" הוא אכן הטוב ביותר מבין אלה שהשתתפו במכרז.

האחדת הציוד בנאט"ו — שלב שני

בינואר 1977 הכריז הצבא האמריקני על הסכם עם מערב גרמניה, על פיו יוגבלו מאמצי האחדת הציוד בעתיד לפיתוח תת-מערכות אחידות, במיוחד מנועים ותותחים. ה-XM-1 מנוע בטורבינת גז Avco Lycoming AGT-500 והוסכם שמנוע כזה יותקן במרכב של "לאופרד 2" לצורך ניסויים. מכוח אותו הסכם הציע הצבא האמריקני להתקין את התותח הגרמני בקוטר 120 מ"מ בסדרות ייצור מאוחרות של ה-XM-1 החל משנת 1984. עד כה לא נתקבלה שום החלטה סופית, ולאחרונה פורסם, שועדת משנה של בית הנבחרים האמריקני לחקירת השירותים המזוינים הגיעה למסקנה שהצטיידות

ה"לאופרד 2" — מאפיינים עיקריים

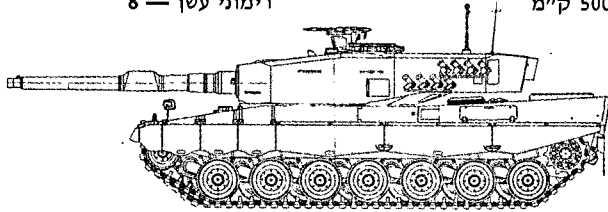
בפי מקורות מערב גרמניים מוגדר ה"לאופרד 2" כמערכת נשק שהופיעה בזמן הנכון לחידוש דור ה"לאופרד". במלים אחרות, מצאי הטנקים מדגם "לאופרד 1" עונה על הצרכים למשך שנים רבות, ובכל זאת, אותן מדינות נאט"ו הרוצות להרחיב את כוחות הטנקים שלהן, יכולות עתה לרכוש מערכת המבוססת על ניסיון לוגיסטי מוכח, והמיישמת כמה לקחים חשובים בתחומי ההגנה בפני טילים נ"ט והשימוש בתחמושת משופרת הנורית מתוך קנים קיימים.

אחד החידושים הבולטים הוא התותח חלק הקדח 120 מ"מ, מתר-צרת "ריינטל". עבור תותח זה פותחו שני פגזים חדשים: פגז ח"ש-מנעל בעל אנרגיה קינטית, המשגר גרעין ח"ש מיוצב סנפירים, ופגז רב תכליתי, המשלב תכונות של מטען חלול עם נפיץ. גם הוא מיוצב סנפירים. לשני הפגזים תרמילים מתכלים, כשרק בסיס התר-מיל נותר בבית הבליעה. פגז הח"ש שוקל 19 ק"ג, והפגז הרב תכליתי — 23 ק"ג. התותח עצמו מתוכנן כך שיוכל לשאת בעומס גדול יותר שיופעל על ידי תחמושות שיפותחו בעתיד. ההגנה הבליסטית של ה"לאופרד 2" שופרה באמצעות השימוש בשריון פלדה מוקשה יותר, ובתצורת שריון שכבות. נעשה שימוש בחומר חדש כדי למלא את החללים שבין השכבות, וזאת במטרה לבלום את האפקטים של תחמושת מטען חלול.

מלכתחילה, תוכנן ה"לאופרד 2" כך שיכלול מערכת בקרת אש ומד-טווח לייזר. המערכת שנבחרה היא Emes 15 מתוצרת Houghes שנתגלתה כמערכת טובה יותר ממערכת מקבילה של AEG Tele-funken. הטנק נועד להיות מונע במנוע חזק יותר משל ה"לאופרד 1"; מנוע ארבע פעימות רב-דלקי שהספקו 1500 כ"ס, מסוג MTBU MB-873. ה"לאופרד 2" מצויד במערכת הגנה אב"כ, מערכת כיבוי אש אוטומטית, פתח מילוט גחון, אמצעי תקשורת חדישים וציוד כיוו-נון שחלקו הגדול עדיין לא נחשף פומבית. עם המאפיינים המרשימים ביותר של ה"לאופרד 2" נמנה המזקו"מ, המורכב ממוטות פיתול, בולמי-זעזועים וחלל מצופה גומי. הודות למזקו"מ זה יכול ה"לאופרד 2" לחצות במלוא המהירות מכשולים בגובה שני רגל (60 ס"מ) — בעוד ה"לאופרד 1" צריך להאט לכדי כמעט בלימה כדי לחצות אותו ממש.

"לאופרד 2" — נתונים כלליים

צוות — ארבעה אנשים	תכולת דלק — 1100 ליטר
גובה עד קצה צריח — 248 ס"מ	יכולת טיפוס שיפועים — 60%
משקל — 55 טון	יכולת טיפוס מדרגה — 120 ס"מ
יחס הספק/משקל — 27 כ"ס/טון	יכולת חציית תעלות — 300 ס"מ
לחץ קרקע — 0.85 ק"ג/סמ"ר (12 PSI)	חציית מים ללא הכנה — 80 ס"מ
אורך (קנה קדימה) — 961.3 ס"מ	חציית מים עם הכנה — 225 ס"מ
אורך (קנה אחורה) — 849 ס"מ	מעבר מכשול מים מתחת לפני המים — 400 ס"מ
רוחב עם שריון מזקו"מ — 432 ס"מ	חימוש ראשי
רוחב ללא שריון	קוטר — 120 מ"מ, קדח חלק
מזקו"מ — 373 ס"מ	ציוד — 360°
מרווח גחון — 50—55 ס"מ	הגבהה — 20° + 9°
רוחב הזחל — 63.5 ס"מ	תחמושת בטן — 42 פגזים
מהירות מכסימלית — 68 קמ"ש	חימוש נוסף
מהירות בשטח — 30 קמ"ש	מקלע מקביל — 7.62 מ"מ
טווח פעולה — בכביש — 500 ק"מ	מקלע נ"מ — 7.62 מ"מ
	רומה רימונים — 8
	רימוני עשן — 8

ציוד כיוונון וראייה

כיוונון נשק — הידראולי-חשמלי, צמוד למכשירי האופטיקה של המפקד ושל התותחן. טלסקופ כיוונון ראשי — משקפת דו-עינית מיוצבת, עם מד-טווח לייזר. כוונת משנית — טלסקופ חד-עיני, מורכבת על התותח. אמצעי כיוונון וראייה של המפקד — משקפת חד-עינית, מיוצבת, עצמאית מתנועת הצריח ובעלת יכולת צידוד של 360°. ציוד ראיית לילה — אמצעי ראייה וכיוונון פאסיביים למפקד ול-תותחן, אמצעי ראייה פאסיביים לנהג.

סיכום

התעשייה הגרמנית, כמו גם השלטונות, חשה שה"לאופרד 2" הוא אחת המערכות המתקדמות ביותר מסוגה כשרק ה-XM-1 מקביל לו. כשנשאלו לגבי ה-T-72 בהשוואה ל"לאופרד 2", טענו אנשי התעשייה הגרמנית שאת הטנק הרוסי יש להשוות ל"לאופרד 1" ולא ל"לאופרד 2". מצד שני, ידוע מעט או כמעט כלום על תכנון סובייטי מתקדם המכונה באורח בלתי רשמי כ-T-80. סביר, מכל מקום, שה-T-80 כולל כנראה שיפורים בשריון ובכוח אש המקבילים לאלו שבדור החדש של הטנקים המערביים. ובנוסף לכך — הולכים הטנקים הסובייטיים ומצטיידים באורח גובר והולך במערכות טעינת תותח אוטומטיות, במטרה לחסוך איש צוות. בסך הכל — יש להעריך את ה"לאופרד 2" כאחד מטנקי המערכה המבטיחים ביותר כיום במערב ובמזרח גם יחד, וכל שוני בעיילות הקרבית לעומת זו שלו יהיה שולי בלבד. כתוצאה מכך משוכנע הצבא הגרמני שהוא בחר את הציוד הטוב ביותר לשנות ה-80.

בתותח הגרמני תקטין, ולא תגדיל, את יעילותו הקרבית של ה-XM-1. לדעת הוועדה, קוטרו המוגדל של התותח הגרמני איננו מציע שיפורים משמעותיים לעומת תותח ה-105 מ"מ האמריקני; והתקנתו בטנק האמריקני תקטין את תחמושת הבטן ותגביר את פגיעות הטנק, מאחר ששמונה פגזים יאוחסנו ברצפת הטנק, קרוב לשריון הגחון. מה חשוב יותר — אין שום שיקול מבצעי שיצדיק החלפת התותח שכן — אם יצבו הסובייטים בשדה הקרב טנק שיגבר על התותח בקוטר 105 מ"מ, אין ספק שהוא יגבר גם על התותח בקוטר 120 מ"מ. עמדה זו עומדת בניגוד למה שפורסם באורח בלתי רשמי על ניסויי ירי השוואתיים שנערכו באברדין בדצמבר 1977, ושבמהם הפגין התותח הגרמני עליונות על תותח ה-105 מ"מ האמריקני ועל תותח ה-120 המ"מ הבריטי. דומה שה-מאמצים להאחדת טנקי המערכה בנאט"ו עומדים עתה בפני משבר חדש, כאשר הן גרמניה והן ארה"ב מתחרות על המכרז שהוציא הצבא ההולנדי לרכישת 445 טנקים חדישים — מדגם "לאופרד 2" או XM-1.

פיתוח חדש באופק — "לאופרד 3"

במקביל להכנסתו ליצור של ה"לאופרד 2", עוסקים עתה במערב גרמניה בתיכנון ה"לאופרד 3". קיימות שלוש הצעות:

- דגם משופר של ה"לאופרד 2".
 - דגם טנק-תובה, חסר צריח, חמוש בתותח אחד.
 - דגם טנק-תובה, חסר צריח, חמוש בשני תותחים.
- לאחרונה הוצג בפומבי אב-טיפוס של ההצעה השלישית, שכינוי VT-1-1 וכן נמסרו פרטיו של אב-טיפוס נוסף מסוג זה, שכינוי VT-1-2. הטנק מציע גישה מעניינת מאד לתכנון טנק-מערכה, אם כי יש לזכור ששבדיה מייצרת מזה שנים טנק-מערכה חסר-צריח, טנק ה"S".

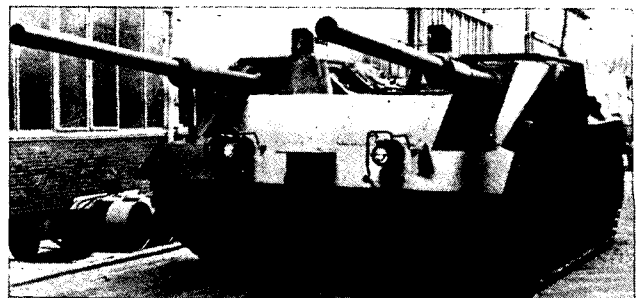
הטנק שהוצג מורכב מתובה של טנק-מערכה (שבוטל) KPZ-70 שבחזיתה הותקנו שני תותחים 105 מ"מ. באב-טיפוס השני יותקנו שני תותחים ריינמטל 120 מ"מ בעלי קדח חלק — אותו תותח המהווה את החימוש העיקרי של ה"לאופרד 2".

ה-VT-1-1 שוקל 38 טון, ומונע במונע MBU-MB-873 Ka-500 שהספקו 2000 כ"ס. בכך נוצר יחס הספק/משקל מצויין של 52.5 כ"ס/טון (לצורך השוואה, נציין שהיחס הספק/משקל של הטנק הסובייטי החדש T-72 הוא 17 כ"ס/טון, ושל ה"לאופרד 2" — 27 כ"ס/טון).

שני התותחים יצוידו במערכת טעינה אוטומטית. הם קבועים במי"שור האופקי כך שצירי האורך שלהם ייפגשו במרחק של 1500 מ'. כוונת מיוצבת דו-צירית משמשת להצבת התותחים על המטרה במישור האנכי (כלומר — לתוניתווח), והתותחים מתכווננים על המטרה במישור האופקי על ידי צידוד הכלי עצמו. כאשר קו הראייה של אחד התותחים מתלכד עם המטרה, אותו תותח יירה. ההסתברות לפגיעה בכדור ראשון בטווח בינוני היא מעל 90% — ב-15% טובה יותר מזו של טנק-צריח.

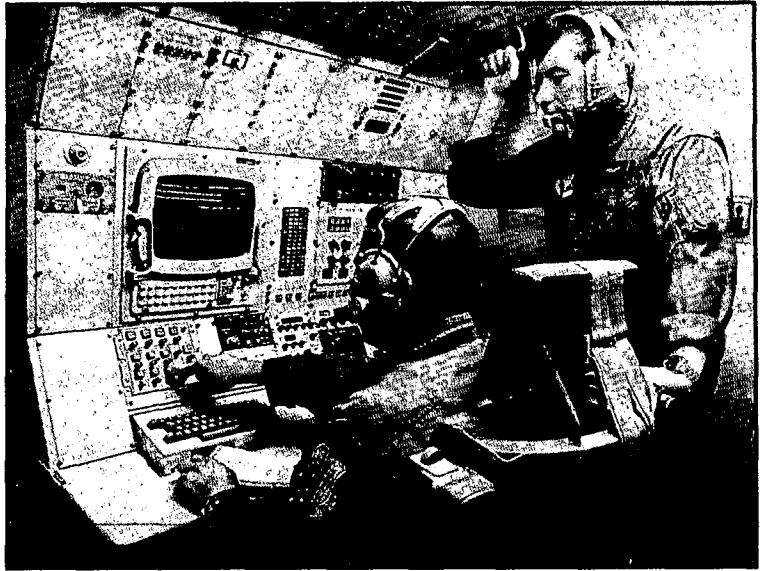
לקביעת שני תותחים בתובה יש מספר יתרונות (כגון צללית נמוכה, משקל קטן, מחיר זול יותר, הסתברות-פגיעה טובה יותר), אבל גם כמה חסרונות ברורים — כמו ההכרח לנהוג דרך קבע בזינוגים בקרב, ואי-היכולת להעסיק מיידידת מטרה המופיעה מהצד; בעיה חמורה במיוחד בעמדות תובה.

ככל שהצעה זו מעניינת, יש לזכור שהיא רק אחת משלוש, ועדיין מוקדם מלהתנבא כיצד ייראה, בסופו של דבר, ה"לאופרד 3".

סרן (מיל') ד"ר עזריאל לורבר

מטוסי ביון ובקרה

כ-370 ק"מ). פיתוח מואץ של מכ"ם ה-AWACS Moss, בעיקר לאור התקדמות ה-AWACS האמריקני, יכול היה בינתיים להגדיל טווח זה ל-550—650 ק"מ. במשך מלחמת 1971 שלט ה-Moss לא רק במטוסי מרחף גדולים כמו ה-AN-12 עם חתך מכ"ם ממוצע של 75 מטר מרובע, אלא גם במטוסי קרב עם חתך מכ"ם של 1—2 מטר מרובע. יש להסיק מכאן כי טכנולוגיית מכ"ם רוסית היתה כבר אז בעלת יכולת לעקוב אחרי מטוסים מנ"מי טוס ובמידה כזו שניתן היה לבחנה בתנאי קרב ממשיים.

„אם נעשה הערכה ריאליסטית של מצב זה, ונזכור כי ברה"מ מפרשה חלק עיקרי של הפוטנציאל המדעי והטכנולוגי שלה למגזר הצבאי, ניתן לצפות כי בסוף שנות ה-70 לכל המאוחר, יהיו מטוסי קרב רוסיים בעלי יכולת לעקוב אחרי מטרת נעות ולתקוף אותן על אף הפרעות המחזרי קרקע. בהקשר זה, אחת האפשרויות היא לזווג, למשל, את ה-Moss עם „סוחוי 15". מטוס זה מתאים במיוחד לליירוט בגובה קטן ובחרטומו יש מקום לאי-טנת מכ"ם בעלת קוטר של כמעט מטר. קרוב לוודאי שהחימוש של מטוס כזה יכלול פי-תוחים נוספים של טילי Ash ו-Anal עם ראשים אקטיביים למחצה. ברור שהמעבר בתכנוניו אינו יכול להימנע מלהתחשב במערכת הגנת אויר חדישה זו."

המאמר פותח פתח להרבה חומר למחשבה. ברור שלא נעסוק כאן בבעיותיהן של הודו ופקיסטן, אלא ננסה לראות מה ההשלכות של התפתחות מטוסי ביון ובקרה על בעיות הלחימה באזורנו. מבחינת קרקע וכוחות קיים שוני ניכר בין שתי האירות, אך מבחינת אפשרויות הפעלה יש דמיון רב. איזור הגבול בין הודו ובין פקיסטן הוא מבותר ולא מפו-תח ביותר מבחינה טכנולוגית (כפרים קטנים, דרכים טובות מועטות). ניתן להסיק כי המערך נ"מ הפקיסטני היה קיים רק בנקו-דות מועטות והפקיסטנים הסתמכו יותר על

הפעלתו של המטוס הובא בכתב העת International Defense Review, ובגלל חשיבות הפרטים השונים המופיעים בו, אביא את עיקרי הדברים: ¹ „בזמן מלחמת הודו-פקיסטן בדצמבר 1971, הצליחו מטוסי תקיפה הודיים לבצע באופן סדיר חדירות בגובה נמוך בטווחים של עד 160 ק"מ לתוך התחום האווירי הפקיסטני. בטיסת לילה הם איתרו וחזרו ותקפו את מטרותיהם תוך זיוק רב. בנוסף למטוסים המיועדים במיוחד לתקיפה כזו, כגון Su-7 ו„קאנברה", השתמש חיל-האוויר ההודי גם במטוסי תובלה צבאיים AN-12 שהוסבו למפציצים והשליכו מפתחי הטעינה האחר-ריים מטענים (על פלאטפורמות) של עד 16 טון. מטענים אלה הושלכו בצורה אקראית מעל אזורים מיושבים. הגנת האוויר הפקיסטנית, עם מטוסי ה„מיראז' 3" שלה, לא הצליחה למנוע באופן יעיל חדירות לילות אלה של מטוסי הודו. בכל אחת מהתקפות אלה טס מטוס בודד בגובה 20,000 רגל, תמיד במרחק בטוח מן הגבול הפקיסטני ותחת חסות של הגנה נ"מ הודית. מודיעין הקשר של פקיסטן טוען כי כל האנשים במטוס זה זיברו רוסית. הפקיסטנים גם אישרו כי למטוס זה היתה מערכת ל"א (לוחמה אלקטרונית) יעילה ביותר.

„בנקודה זו היו צריכים משקיפים מערביים להבין כי ה-Moss — הכינוי במערב לבן אוגו הרוסי של ה-AWACS² האמריקני — עבר בהצלחה את מבחנו המבצעי בתנאי קרב. האינפורמציה הטכנית המועילה היחידה ש-נבעה ממבצעים אלה היא כי מטוסי תקיפה המבוקרים על-ידי ה-Moss חדרו לעומק של כ-185 ק"מ (המתאים לטווח מכ"ם של

עידן התקשורת המיידית וההמונית לא פסח על הצבאות ועל מערכות הנשק שלהם. בדבד עם ההתפתחויות בשוק האזרחי, ול-פעמים אף לפניו, התרחבו מערכות הקשר, המחשוב והשליטה הצבאיות בהיקף באי-כות וברבי-גוניות שהולכים וגדלים משנה לשנה. אחת המגבלות הטכניות העיקריות להרחבת המרחב הגיאוגרפי של רשתות קשר ושליטה היא השפעת תנאי הקרקע (הבלתי-צפויים בתנאי מלחמה) על טיב השידור וה-קליטה. ההזערה שחלה במערכות הקשר והשליטה הקטינה את משקלן ואת צריכת הורם שלהן. כתוצאה מכך ניתן היה להע-מיס יחידות מורכבות יותר ויותר לתוך מטו-סים, כולל מערכות מחשבים הדרושים לעי-בוד הנתונים. אף כי מערכות ביון, תקשורת ובקרה הועמסו במרוצת הזמן בצורה זו או אחרת על מספר סוגי מטוסים משני עברי מסך הברזל, הרי בגלל בעיות מיקום ונפח, טווחי טיסה, יכולת שהיה באויר ושיקולים דומים, מתרכזים כיום מאמצי הפיתוח במס-פר מצומצם של סוגי מטוסים. מטוסים אלה מהווים מערכות-נשק עצמאיות ולא משמ-שים רק מעין משאית מעופפת מגוון של מכשירי קשר ומכ"ם. התכנון היעודי של מערכת כזו מאפשר יעילות הפעלה גבוהה יותר של כל הציוד הנישא, וכמובן משפר את האינפורמציה המוגשת למשתמש. בנוסף לתפקידיהם כמערכות גילוי ואתראה, מער-כות האזנה לשידורי אויב ומערכות ממסר ותקשורת, התפתחו בעת האחרונה מטוסים אלה והיו למטות פיקוד ובקרה מעופפים, בהדרכתם של קצינים בכירים הנעזרים ב-צוותים גדולים והמפקחים על מהלך קרבות ממש. אף כי ניהול ופיקוח אלה לא חדרו עדיין (!) אל תחום הלחימה היבשתית, הרי בתחום האווירי הם כבר קצרו הצלחות של ממש.

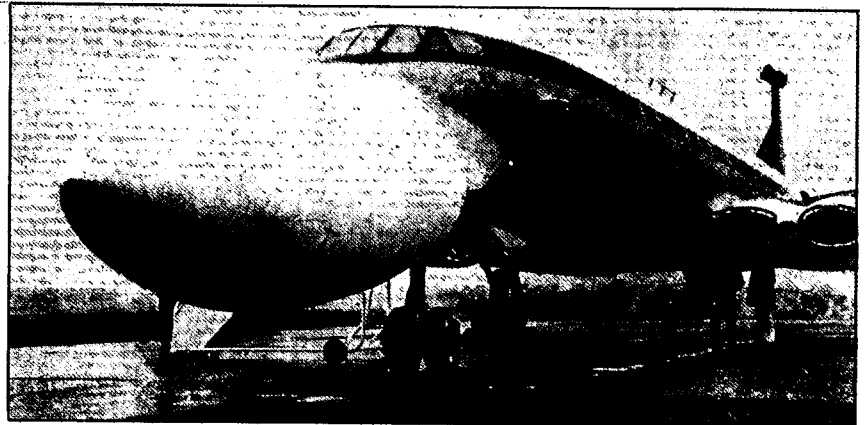
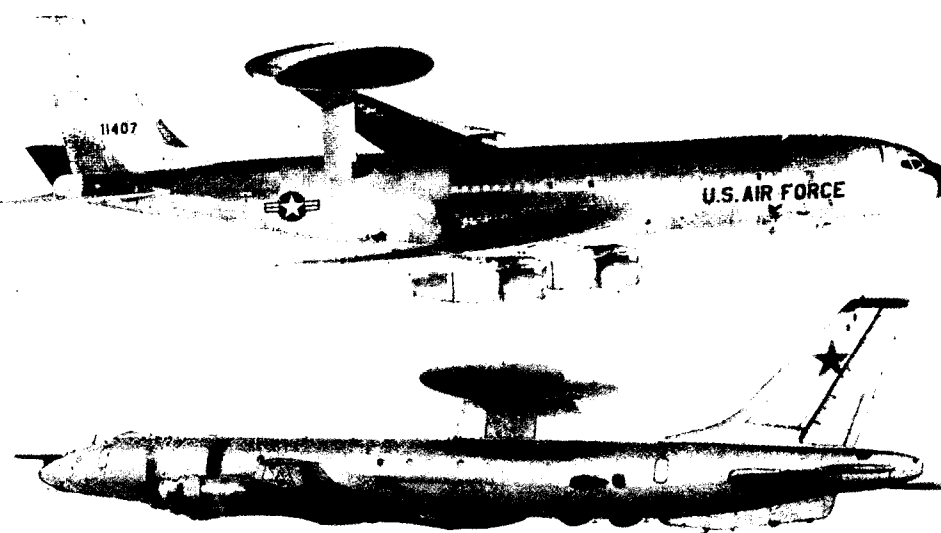
ברה"מ פיתחה מטוס כזה שהופעל על-ידי הודו במלחמתה עם פקיסטן ב-1971. תיאור

1. IDR 5/1975, אוקטובר 1975.
2. Airborne Warning — AWACS & Control System — מערכת אתראה ובקרה אווירית.

המרחק הגדול שלו מקו הגבול מאפשר לאתר כל חדירה של מטוסי קרב עוינים. אין גם שום מניעה טכנית להרכיב על מטוס כזה כמויות ניכרות של טילי אויר-אויר משוכ-ללים בצירוף מערכות הבקרה שלהם. מטוס מסוג ה-AWACS שמחירו בסוף 1975 היה כ-120-140 מיליון דולר ליחידה, יצדיק בקלות המורכבת במטוס F-14, ושמיחירה „רק“ 10 מיליון דולר. כך יהנה המטוס מחסינות כמעט מוחלטת מפני התקפה קונבנציונלית על-ידי מטוסי קרב.

נשאלת השאלה מה תפקידו ויתרונו של מטוס כזה (או אם נציג זאת אחרת, מה האיום הנוסף הגלום במטוס כזה?) בעידן הלוויינים — לווייני ריגול, תצפית וכו' ? רא-שית, על אף ההילה והפרסומת המלווים את ה-AWACS או ה-Moss, הרי למעשה הדבר ניתן לביצוע על-ידי כל מדינה שברשותה בואינג 707 או מטוס דומה, ידע סביר במער-כות תקשורת ומכ"ם והנכונות להשקיע כסף וכוח-אדם בפיתוח. כידוע, מחירים אמרי-קאיים אינם קנה-מידה וקרוב לוודאי שניתן להשיג ביצועים דומים הזולים ב-25%-30% ממחירים אלה, בעיקר אם נביא בחשבון את העובדה שמידת התחכום הנדרשת ממערכת כזו המשרתת חיל-אוויר של מדינה קטנה, פחותה מזו הדרושה למטוס שצריך לתפקד בשדה-הקרב האירופי בעת התנגשות בין ה-מעצמות. שנית, מטוס כזה ימלא את תפקידיו בצורה יעילה יותר מכל מערכות לוויינים בגלל הגמישות האפשרית בהפעלתו, בגלל נוכחות הצוות ובגלל כמות הציוד הנישאת בו. כל אלה יחפו על כל יתרון של מערכת לוויינים מבחינת גובה הטיסה וחסינות יחסית מ-פגיעה. ולבסוף, אל נשכח את המחיר ועצם הזמינות: בואינג 707 הוא בהישג ידו של כמעט כל אחד; לוויין לא.

לאור כל האמור ולאור הדוגמא שהבאנו ממלחמת הודו-פקיסטן, מסתמן מטוס משוכלל מעין זה בידי היריב כאיום רציני ביותר להפעלה יעילה של חיל-האוויר וכ-מכשיר רב עוצמה לשיפור הפעלתו של חיל-אוויר שברשותו מטוסים כאלה. בגלל אופי פעולתו, לפחות בתנאי זירה כמו שלנו ששפק אם המרחב האווירי שלה יהיה ממש רווי במטוסים אפילו בתנאי מלחמה כוללת, נש-אלת השאלה איך ניתן ליירט מטוס מעין זה ולפגוע בו, בעיקר לאור המגבלות שהזכרנו קודם. כבר במבט ראשון מסתמן הקושי שבשימוש במטוסים קונבנציונליים לטיפול במטרה מעין זו, והצורך באמצעים יותר מתוחכמים בולט יותר ויותר. הכוונה כאן ל-טילי אויר-אוויר לטווח ארוך (מאות ק"מ) או למל"ט חמוש לקרב אויר. משני סוגי נשק אלה, הראשון עוד לא הגיע לזירה והשני עוד לא קיים אף כי הוא בשלבי פיתוח. בשלב זה אין טעם לעסוק בספקולציות על מה שעשוי לקרות, אך קרוב לוודאי כי כאשר תודעת האיום הגלום במטוסי בקרה כאלה תיקלט, נהיה עדים להסלמה נוספת במירוץ התחכום במערכות מוטסות.

מטוסי הביון (מלמעלה למטה) האמריקני, הסובייטי והבריטי („מרדוד“).

ביותר במערכים הצבאיים של שני הצדדים הלוחמים. זכורים עוד הויכוחים בנוגע למי-קום תחנות האתראה בסיני וכן המאמצים המרובים שנעשו על-ידי שני הצדדים לשתק את המערכים האלה בצד השני. עד כה היה למאמצים האלה יתרון התחלתי ניכר. התח-נות אלה, מעצם טבען, הן גדולות וממור-קמות במיקום גיאוגרפי קבוע הידוע היטב, ובצורה זו או אחרת ניתן כיום להתגבר על אמצעי ההגנה הטובים ביותר. ברגע שניתן היה להכניסן למטוס (והדבר נעשה) נתן הדבר שני יתרונות גדולים למשתמשים בהן:

- גובה הפעולה והגדל ופיצה במידה ניכרת על העובדה שהגודל הפיזי (של אנטנות למ-של) שניתן לשאת במטוס הוא מוגבל.
 - התחנה אינה נמצאת במיקום גיאוגרפי קבוע, דבר המאפשר להפעילה בזירות שונות בעת הצורך ומקשה על ההתקפה עליה.
- ניתן, כמובן, לפגוע במטוס כזה על הקרקע, אך איתור שדה-התעופה ותקיפתו אינו עניין של מה בכך. תקיפת המטוס בשעת טיסה היא בעייתית בגלל ההגנה נ"מ ובגלל העובדה

אפשרויות יירוט על-ידי מטוסי קרב. שטחי הפעולה היו נרחבים יותר והגבול עליו יש להגן ארוך בהרבה מן הגבולות בהם מדובר בזירה שלנו. הדמיון בין שתי הזירות הוא בעובדה שקיים גבול ארוך המפריד בין הצ-דדים הלוחמים, וכי ישוברים אזרחיים ושפע של מטרות צבאיות נמצאים במרחק קטן מן הגבול. נקודת דמיון שניה היא יכולתם של מטוסים רוסיים, הן מבחינה פיזית והן מב-חינה פוליטית, לטוס ללא עוררין במסלולי טיסה במדינות השכנות. מבחינה טכנית אין מניעה להקים חגורה נ"מ צפופה מאוד ה-מורכבת מתותחים וטיילים לסוגיהם ואשר מאחוריה או לאורכה יטוסו מטוסי הבקרה.

כמו בכל זירת קרב מודרנית, גם בזירה שלנו מרכזי בקרה ושליטה, מערכות מכ"ם ומרכ-זים להאזנה הן מטרות צבאיות ממדרגה ראשונה. בגלל המרחקים הקצרים בהם מדובר, ניתנות מטרות כאלה לפגיעה קלה יחסית על-ידי תקיפות מטוסי קרב, נחיתת יחידות קומנדו והתקפת טילי אויר-קרקע או גם קרקע-קרקע. במרוצת השנים האחרונות החלו תחנות כאלה תופסות מקום חשוב

אנשי עיר נצורה מטילים אבנים על הרומאים התוקפים.
 ציור מתוך תבליט על עמוד הניצחון של טריאנוס (קיסר רומא 98—117 לסה"נ) ברומא.

מלחמת ביתר ומרד בר-כוכבא

ד"ר אהרן אופנהיימר

למרות העובדות הנזכרות קופח מרד זה בידי המחקר ההיסטורי, ורק בשנים האחרונות קיבל העיסוק בו תנופה, לא מעט בשל גילויין של אגרות בר-כוכבא. סיבת ה"קיסוח" נעוצה בשני גורמים:

הראשון — אין בידינו שום יצירה ספרותית-היסטורית מימי המרד שנותנת תאור מכלי ראשון. לשון אחרת: מרד זה לא נתברר ביוסף בן מתתיהו משלו, שכלל שניתן להתווכח על דמותו, נתן בספריו תאור מקיף של המרד ברומאים בשנים 66-73 לספירה אשר במהלכו חרב בית המקדש. חוסרו של מקור כזה מאלץ את המחקר להרכיב את תאורו של מרד בר-כוכבא מפסיפס של עדויות חלקיות וקטעות, לעיתים סותרות ופעמים מגמתיות, המצויות בספרות התלמודית, בכתביהם של סופרים רומיים, בדבריהם של אבות הכנסיה ובספרות השומרונים, ול- שבץ בהן את המשתמע מן הממצא הארכיאולוגי. כל אלה יחד

מרד בר-כוכבא שארע בשנים 132—135 לספירה, הוא הנסיון הרציני האחרון להחזיר את העצמאות של עם ישראל בארצו, עד להקמתה של מדינת ישראל. מרד זה מתאפיין באחדותו של העם והתלכדותו סביב הנהגתו של בר-כוכבא, בניגוד למלחמות אחרים, התנחלויות ומאבקים על הנהגה שציינו את המרידות הקודמות שארעו בימי הבית השני. כתוצאה מכך היה זה מרד רב עוצמה מבחינת מספר משתתפיו וכוחם, ועל מנת לדכאו נאלצו הרומאים להביא לארץ יחידות משנים-עשר לגיונות שקובצו מרחבי האימפריה ולהזעיק את גדול מצביאייהם ויליוס סוורוס נציב בריטניה. אף תוצאותיו של מרד זה היו קשות יותר משל קודמיו, לא רק מבחינת מספר ההרוגים, השבויים והפצועים אלא גם במשבר הכלכלי שנגרם, בתנועה החזקה של ירידה מארץ ישראל לתפוצות, ובכך שיהודה שממה כמעט לחלוטין ומרכזה של האומה והנהגתה עברו לגליל.

אין בהם כדי לתת תמונה ברורה ומלאה של מהלך המרד, או לפתור באופן חד משמעי בעיות קרדינליות כמו היקפו הטריטוריאלי של מרד בר-כוכבא, גורלה של ירושלים בעת המרד, האם נבנה בית המקדש, ועוד.

השני — מקובל היה לראות את ראשיתה של תקופת הגלות בתולדות ישראל בחורבן הבית השני. השקפה זו היא בעלת יסודות אפולוגטיים הנעוצים ברצון החוקרים הנוצרים בני המאה הקודמת וראשית המאה הזאת, להציג את חורבן הבית בתור עונש לעם ישראל, ובמקביל לו הופעת הנצרות שהיא ממשיכתה הנאמנה של היהדות. מובן כי השקפה כזו לא אפשרה לעסוק במרד בר כוכבא ולהדגישו, שכן מרד זה מבטא אקטיביות מדינית וצבאית מרשימה, שישים ושתים שנה בלבד לאחר חורבן הבית.

האמת היא כי בתקופה שלאחר חורבן הבית השני רבים מאפייני החרות מסימני הגלות. היחסים עם השלטונות הלכו ונשתפרו והאומה זכתה לאוטונומיה רחבה למדי. ההנהגה העצמית, שהיתה נתונה בידיהם של חכמים, ניהלה את חיי האומה לא רק מהבחינה הדתית, אלא גם מהבחינות החברתיות והכלכליות והוותה כתוצאה מכך הנהגה לאומית ממדרגה ראשונה, שהיתה אפילו בעלת הגמוניה מסוימת על יהודי התפוצות. הנהגה זו עשתה רבות לשיקומו של העם לאחר חורבן הבית, למילוי החלל הריק שנפער כתוצאה מחורבן זה, ואפשרה חיים דתיים-לאומיים ללא ירושלים והמקדש. איחודו של העם במרד בר-כוכבא, ועוצמתו המדינית והצבאית של המרד מהווים את שיאו של תהליך זה, ומשקפים את חיוניותו הלאומית של העם בדורות הראשונים שלאחר חורבן הבית השני.

למרות ששחרור ירושלים היה ללא ספק אחת ממטרותיו העיקריות של מרד בר-כוכבא וגולת הכותרת שלו, הרי נתקשר מרד בר כוכבא מבחינה מיקומית לביתר. אם נבקש לתת זיהוי יישובי למרד זה הרי יש לכנותו בשם מלחמת ביתר; שכן ביתר שימשה כמעוזם של המורדים, והמצור עליה וכיבושה מסמלים את קץ המרד, ואובדן התקוות לחידושה של מדינה יהודית עצמאית בארץ ישראל למשך מאות בשנים.

ביתר מזוהה בכפר הערבי בתיר השוכן כעשרה קילומטרים דרומית-מערבית לירושלים. מצפון מערב לכפר מתנשא הר תלול ועליו שדה חרבות, המכונה בפי הערבים ח'רבת אל יהוד (=חורבת היהודים). הממצא הארכיאולוגי במקום מעיד על ביצורי ביתר, ועל המצור שהטילו עליה הרומאים. הפירה ארכי-אולוגית יסודית ושיטתית טרם בוצעה בביתר. שמה של ביתר במקורות הארץ-ישראליים הוא ביתתר, ונראה כי ביתר היא הצורה הארמית המוקצרת של השם, כמו בישן לבית-שאן. משמעותו של השם איננה ברורה. ישנו נסיון בתלמוד לפרשו בתור ביי-תרי, כלומר בית השנים, אך הדבר נראה יותר כאטי-מולוגיה עממית. יתכן כי שם המקום במקורו הוא בית-תר, כלומר בית השור, אך אין הדברים יוצאים מגדר השערה.

שאלת המפתח המתייחסת לתפקידה של ביתר בעת מרד בר-כוכבא היא מדוע נבחרה דוקא ביתר למעוזם של המורדים. אמת שמעמדה הטופוגרפי-אסטרטגי של ביתר הוא טוב, וכי ביצוריה הטבעיים מעולים ועדיפים אף על אלה של ירושלים. אולם יחד עם זאת ניתן למצוא בהרי יהודה מקומות רבים נוספים העונים לא פחות על דרישות המורדים וצרכיהם. הפתרון לשאלה זו נעוץ בכך שביתר לא היתה רק מבצרם האחרון של המורדים אלא מרכז יהודי חשוב בזמן המרד כולו,

ואף לפניו. ביתר אינה קשורה רק לסופו של מרד בר-כוכבא אלא אף לראשיתו, ויש להניח כי נתרכזו בה חלק ניכר מזהכנות למרד. יש לציין כי מרד בר-כוכבא לא פרץ באופן ספונטאני, אלא קדמו לו הכנות די ממושכות ויסודיות. פרטים על הכנות אלה מספר ההיסטוריון הרומי דיו קסיוס שתאורו הוא השלם והקרוב ביותר למרד: "ובירושלים הקים הדריינוס עיר חדשה במקום זו שחרבה, וקרא לה איליה-קפיטולינה. אף הוא בנה במקום היכל האלוהים מקדש לזאוס. מעשה זה הביא למלחמה גדולה וממושכת, שכן נורא היה הדבר בעיני היהודים שנוכרים ישבו בעירם, ומקדשי גויים יווסדו בתוכה. ואולם כל זמן ששהה הדריינוס במצרים ולאחר מכן בסוריה, שקטו היהודים, מלבד מה שפגמו בכלי הזין שהוטל עליהם להתקינם (לצורכי החילות הרומיים), כדי שיפסלו בבדיקה וישארו בידם לשימושם הם.

ברם, לאחר שהפליג הדריינוס, מרדו בגלוי. הואיל ולא העזו להסתכן במערכה גלויה עם הרומאים, תפסו את מקומות הכושר וביצרום במנהרות ובחומות. כדי שישימשו להם בתי מנוס בשעת הכרה, וכדי שיוכלו להתחבר אלה עם אלה במעברים שמתחת לפני הקרקע, ולא יצטרכו להיזקק לדרכים שעל פני האדמה, ואף יתא להם (במחבואיהם-מנהרותיהם) אוויר ואור" (דיו קסיוס, תולדות הרומאים, ספר ס"ט י"א ואילך). מדבריו של דיו קסיוס משתמע אופנים אחדים בהם התכוננו היהודים למרד — החל מיצור כלי נשק מתחת לסטאנדרד של מפרטי החימוש הרומי, כדי שיפסלו בבדיקה וישארו לשימושם הם, וכלה בחפירת עמדות ותעלות קשר ובהקמת ביצורים.

בהכנות אלה השתלבה ביתר, ומבחינה זו יאמר כי ביתר היתה מספיק קרובה לירושלים ומספיק רחוקה הימנה כאחד. מספיק קרובה לירושלים, על מנת לשמש מקום היערכותן של ההכנות למרד וקשר קפיצה לכיבוש ירושלים; ומספיק רחוקה מירושלים, כדי שהכנות אלה לא תתבצענה ממש מתחת לעינו הפקוחה של הלגיון העשירי הרומי שישב בירושלים.

בדיקת תולדותיה של ביתר מעלה, כי היה קיים בה ישוב כבר בתקופת המקרא, ואף קודם לה. ביתר אמנם אינה נזכרת במקרא אולם מעיד על כך הממצא הארכיאולוגי. כמו כן מצויה ביתר בתרגום השבעים ליהושע בו היא נזכרת בין הישובים שבנחלת יהודה (יהושע ט"ו 59), וכן היא מצויה לצידה של בית שמש ב" אחד מכתבי היד של ספר דברי הימים (דב"ה"א ו' 44). המקורות של ימי הבית השני אינם מזכירים את ביתר, ומבחינה זו "לא מצינו" יש בו משום ראיה, לפחות לכך שלא שכן בה ישוב חשוב ובעל השפעה. סביר גם להניח שלא היה מקום לישוב מסוג זה בקרבת מקום לירושלים. העדות הראשונה המתייחסת לביתר עוסקת בימי חורבן הבית השני ונושאת אופי אגדי. עם זאת רומזת עדות זו לכך שביתר נבנתה מחורבנה של ירושלים, כשם שודאי כי אף ישובים אחרים באזור ירושלים כמו בית-לחם, בית-אל או גופנה "נהגו" מחורבן ירושלים מבחינת גידול מספר תושביהן ועליית יוקרתן. על כל פנים מצטרפת עדות זו למקורות אחרים המעידים על קיומו של ישוב יהודי משמעותי בביתר בתקופה שבין חורבן ירושלים לבין מרד בר-כוכבא.

שורה של מקורות באים להדגיש את גודלו של הישוב היהודי בביתר בעת מרד בר-כוכבא ולקראתו, לדוגמה: "אמר רב יהודה אמר שמואל משום רבן שמעון בן גמליאל: מאי דכתיב 'עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי' (איכה ג' 51), ארבע מאות בתי כנסיות היו בכרך ביתר, ובכל אחת ואחת היו בה ארבע מאות

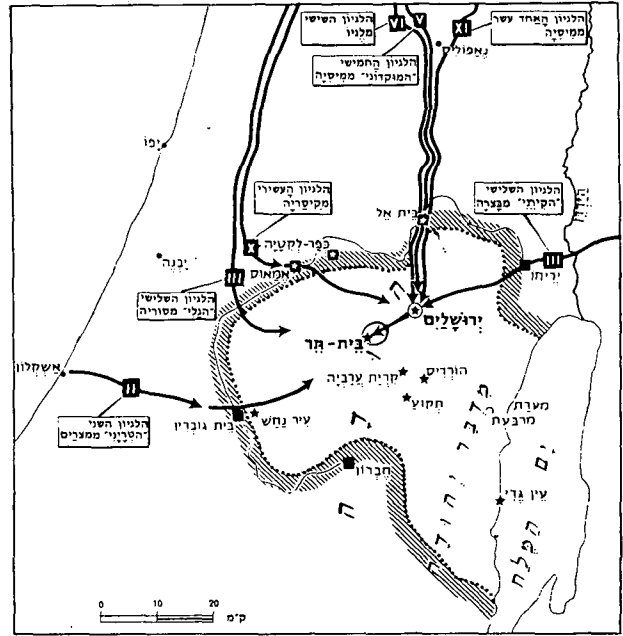
פי האגדה התלמודית נפגש רבן יוחנן בן זכאי עם אספסיינוס תוך כדי המצור על ירושלים, וביקש הימנו "תן לי יבנה וחכ-מיה". אחת השאלות שהטרידו את המחקר היתה, מה טעם ביקש ריב"ז לקבוע את המרכז החדש זוקא ביבנה, שהיא ישוב בשפלת החוף המרוחקת מהמרכזים היהודיים ואשר רוב תושביה גוכ-רים, עיון מדוקדק בכלל המקורות מהספרות התלמודית ושילובם בדברי יוסף בן מתתיהו מוכיח, כי יותר משביקש ריב"ז את יבנה הוגלה שם בעל כורחו. זאת במסגרת המדיניות הרומית להושיב את אלה שהשלימו עמם בערים מעורבות וכנועות, על מנת שלא ישנו את טעמם אם יחול מפנה לרעה במלחמה מבחינתה של רומא. מסתבר איפוא כי למרכז ביבנה לא היתה קדושה יתרה, אלא הוא נוצר בבחינת פתרון אד-הוק. דבר זה יש בו כדי להסביר את העובדה כי בניגוד לימי הבית, בהם ישבה הסנהדרין בירושלים בלבד, וינקה את כוחה מזיקתה לעיר ולמק-דש, הרי אחרי החורבן היא נודדת מישוב לישוב. מתעורר הרושם כי לקראת מרד בר-כוכבא נודדת הסנהדרין מזבנה ועו-ברת תחילה ללוד ואחר כך לביתר, ונראה שיש כאן קו של נהייה לכיוון ירושלים.

כבר עמדנו על העובדה כי למרד בר-כוכבא קדמו הכנות אינ-טנסיביות; עיקר מטרתו של מרד זה היה שחרור ירושלים, ובמסגרת הרקע המדיני-רוחני לכך ניתן לראות את העברתה של הסנהדרין תחילה ללוד ואח"כ לביתר.

מכל האמור מתברר למעלה מכל ספק שביתר לא שימשה רק מבצר צבאי בזמן המרד, אלא שבר-כוכבא ואנשיו נתבצרו בה בד בבד עם היותה ישוב יהודי מרכזי. יתר על כן, נראה שביתר מילאה תפקיד רב חשיבות בהכנות לקראת מרד בר-כוכבא, ובמשך אותו זמן עברו אליה, אם באופן מלא אם באופן חלקי, מוסדות הנהגה של עם ישראל.

אין בידינו עדויות מפורטות על תפקידיה של ביתר לאורך כל זמנו של המרד, ובמסגרת התופעה קצרת הימים של מדינת בר-כוכבא אם ניתן לכנותה כך. יש להניח כי ביתר מילאה תפקיד מרכזי בכל אלה, אם כי לא בלבד, שכן לירושלים ולהרודיון היו גם כן פונקציות חשובות מבחינת ההיערכות הצבאית, המדינית והאדמיניסטרטיבית. עיקר העדויות על ביתר כרוך בשלבי האחרונים של המרד, כאשר כותר צבאו של בר-כוכבא בידי החילות הרומיים, ובסופו של דבר הוטל מצור צמוד על ביתר.

ההיסטוריון הרומי דיו קסיוס שאינו מרחיב את הדיבור, מסיבות מובנות, ביחס לשלבי הראשונים של המרד שנסתיימו בנצחונות יהודיים מכריעים, מתאר את המצור שהוטל על צבא בר-כוכבא, אם כי אין הוא מפרט דבר ביחס לביתר או לכל ישוב או מקום אחר: "מתחילה לא נתנו הרומאים את דעתם לכל הנעשה. אולם מלאחר שיהודה כולה נתמרדה, והיהודים שבכל העולם כולו רגשו אף הם ונתחברו עמם וגרמו פורענויות הרבה לרומיים, אם בסתר ואם בגלוי, ולא עוד אלא שאף רבים מן הנוכרים סייעו אותם מאהבת הבעצ, וכל העולם כולו כביכול רעש וגעש, אותה שעה שילה עליהם הדרייגוס את בחירי מצביאי, ראשון שבהם יוליוס סוורוס, שנשלח על היהודים מבריטניה, מקום ששימש נציב במדינה. הלה גרע מלהאבק עם האויב במלחמת פנים אל פנים לאחר שראה את המונס הרב ואת חמת יאושם, אלא תופס היה מהם יחידים יחידים, בידי חייליו הרבים וקציניו, וכלאם וסגר עליהם במצודות ובכך מנע מהם מזונות. בדרך זו עלתה בידי קימעא קימעא ובהסתכנות מועטת לקפחם, להצמיחם ולהכחידם. רק מועטים מהם ניצולו."

הרומאים משתלטים על יהודה (133-134)

מבצר רומאי
ציר התקדמות הלגיון
מביתר אטלס כרטא לתקופת בית שני, מ. אביבונה
מביתר אטלס כרטא לתקופת בית שני, מ. אביבונה
מביתר אטלס כרטא לתקופת בית שני, מ. אביבונה
מביתר אטלס כרטא לתקופת בית שני, מ. אביבונה

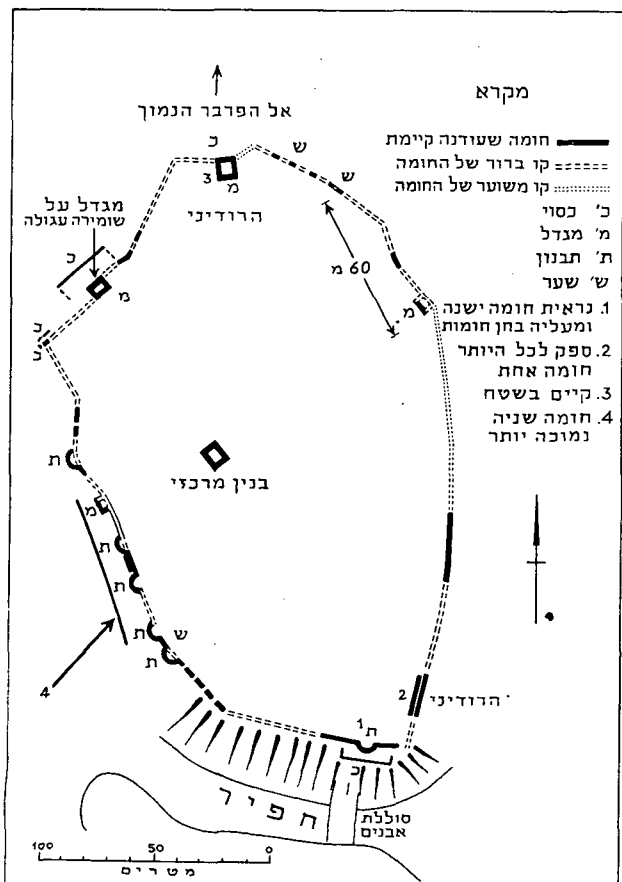
מלמדי תינוקות, וכל אחד ואחד היו לפניו ארבע מאות תינוקות של בית רבן, וכשהיה אויב נכנס לשם היו דוקרין אותן בחוט-ריהן, וכשגבר אויב ולכודם כרכום בספריהם והציתום באש" (בבלי גיטין נ"ח ע"א). לפי חשבונו של מקור זה היו בביתר בלבד שישים וארבעה מליון תלמידי בית ספר. גוזמה מפליגה זו אינה מפקיעה את חשיבותו של מקור זה ודומיו מלמשמש עדות על חשיבותו של הישוב בביתר, וודאי שיש בדברים כדי ללמד שביתר לא היתה רק מבצר של לוחמים בעת המרד, אלא שכן בה ישוב יהודי משגשג על כל מרכיביו. בעקיפין משתמע ממקור זה גם מקומו של בית הכנסת בעיר היהודית של תקופת המשנה, לא רק כמקום לקריאת התורה ולתפילה, אלא גם כמרכז קהילתי-חברתי שנכללו בו בית הספר, אכסניה לאורחים, מקוה ועוד. דרכם של מקורות תלמודיים להעיד על גודלו וחשיבותו של ישוב על ידי ציון מספר בתי הכנסת שבו, מכאן גם יובן שמגמת המספרים המוגזמים במקור דלעיל, כמו גם במקורות המספרים על ירושלים ערב חורבנה, הינה להצביע על גודל החורבן. בעל עדות זו הינו רבן שמעון בן גמליאל, ששימש כנשיא הסנהדרין לאחר מרד בר כוכבא, ואשר ישב בעצמו בביתר בזמן המרד ולקראתו.

מכריעות עוד יותר לגבי חשיבותה של ביתר כישוב יהודי מרכזי הן העדויות על המצאותה של הסנהדרין כתוכה. הלכה תלמודית העוסקת בפונקציה השיפוטית של הסנהדרין קובעת: "אמר רב יהודה אמר רב: כל עיר שאין בה שניים לדבר (בשבעים לשון) ואחד לשמוע — אין מושיבין בה סנהדרין, ובביתר הוו שלושה וביבנה ארבעה" (בבלי סנהדרין י"ז ע"א). כוונת הדברים היא שבין חברי הסנהדרין צריכים להיות שלושה יודעי לשונות, על מנת שלא יסתלף תוכן העדויות על ידי תרגום, וכאשר מדגימים זאת מופיעה ביתר בתור מקום מושב של הסנהדרין. לאחר חורבן הבית השני לא שימשה הסנהדרין כבית משפט עליון בלבד, אלא הוותה את הנהגת האומה במובן הרחב של המלה. מקום מושבה הראשון של הסנהדרין לאחר חורבן הבית השני היה ביבנה. על

איזור ביתר — למעלה מחנות רומים; למטה מימין המבצר.

ביצורי ביתר

דבריו הראשונים של דיו קסיוס הם אפולוגטיים ונאמרו כנראה מתוך רצון לתרץ את אי ההצלחה הרומית בתחילת המרד. במיוחד אמורים הדברים לגבי טיעונו כי בתחילה הרומאים כלל לא נתנו את דעתם למרד. אין גם כל עדות מסייעת לדבריו שהמרד פשט אף לתפוצות, או שהצטרפו אליו גויים רבים, וכל אלה נאמרו מן הסתם כדי לתרץ את הקשיים הגדולים בדיפוי המרד. לעומת זאת מדוייקים דברי דיו קסיוס ביחס לטקטיקה בה נקט סוורוס, והם מקבלים אישור ממקורות אחרים ומן הממצא הארכיאולוגי. בולטת ההדגשה על הזהירות המירבית שנהג בה המצביא הרומי. אין ספק כי הזהירות זו נבעה מכך שבר-כוכבא גבר על הלגיונות הרומיים שהיו בארץ ישראל ועל אלה שנשלחו לעזרה מסוריה, ערביה (עבר הירדן) ומצרים השכנות. אחד הלגיונות האלה, הלגיון העשרים ושניים שנשלח לעזרה ממצרים אינו נזכר עוד בכתובים לאחר מרד בר-כוכבא, ומסתבר, כי הושמד ופורק פליל. בשלבים אלה של המרד משתלט בר-כוכבא על יהודה כולה ולוחמיו מגיעים במקומות רבים עד הים, ירושלים משוחררת ונטבעות בה מטבעות לציון חירותה. בר-כוכבא מנהיג את האומה לא רק מן הבחינה הצבאית אלא גם אדמיניסטרטיבית, כך לדוגמה הוא מחכיר קרקעות שקודם לכן היו ברשות הרומאים.

הקערה מתהפכת על פיה עם בואו של יוליוס סוורוס והבאתם של כוחות נוספים מאזור הדנובה, אשר מעלים לשנים עשר את מספר הלגיונות הרומיים שכולם או יחידות נבחרות מהם נמצאים בארץ. המורדים נאלצים לפנות את ירושלים, והרומאים סוללים כביש המכתר אותם ומונע מהם קשר עם שאר חלקי הארץ שהתחזאי שלו הוא — יריחו, בית אל, אמעוס, בית גוברין, חברון. שרידים מכביש זה ומביצוריו ניתן לראות עד היום. בסופו של דבר נדחקים הלוחמים לביתר, עליה מטילים הרומאים מצור צמוד ולוחץ.

בספרות התנאית מצויה עדות המתייחסת למצור שהטילו הרומאים על ביתר: "שוב מעשה בששים בני אדם שירדו לכרקום ביתר ולא עלה מהם אחד, ובא מעשה לפני חכמים והשיאו את נשיהם" (תוספתא יבמות פ"ד ה"ח). "כרקום" הוא הצורה העברית למושג הלטיני circumvallatio שפרושו דייק, שרידיו של דייק זה ושל המחנות הרומיים שהקיפו את הנצורים מצויים בביתר. הלכה זו עוסקת בהתרת עגונות, ותוך שהיא "משיחה לפי תומה" עולה תמונה חיה מצור ביתר. מתברר כי הלוחמים לא השלימו עם המצור, אלא ניסו לפוצו, להתנכל לכוחות הרומיים, ושמה אף ליצור קשר עם החוץ. יש לציין כי שרידיו של הדייק שהקיף את ביתר כפולים במקומות אחדים, בצורה של שתי גדרות שהמרחק ביניהן עולה על שלושה מטרים. אופן בניה זה מראה בעליל שהרומאים היו מודעים לפשיטותיהם של לוחמי בר-כוכבא, וביקשו למנען על ידי ביצור-יתר. כתובת לטינית שנחקקה בסלע המצוי לא הרחק ממעיינה של ביתר מזכירה את "קציני המאה ממשלחות הלגיון התמישי המק-דוני, והאחד-עשר הקלאודי" — לגיונות אשר הובאו מארצות הבלקן לשם דיפוי מרד בר-כוכבא.

מבחינת השיטה וסוג הביצורים ניכר הדמיון בין מצור ביתר לבין המצור שהטילו הרומאים על מצדה. אולם בניגוד לפרשת מצדה שהיא מספיקו של המרד הגדול, הרי מצור ביתר הוא פרק מרכזי של מלחמת בר-כוכבא. הדבר משתקף יפה בתאורם של חכמים: "שלוש שנים ומחצה עשה אדריינוס מקיף על ביתר" (ירושלמי תעניות פ"ד, ס"ח ע"ד). מקור זה מייחס למצור ביתר

את מישכו של מרד בר-כוכבא כולו. מובן שזו הגזמה, אך יש בכך משום הצדקה לראות את מרד בר-כוכבא באספקלריה של מלחמת ביתר.

למעשה ארך המצור מספר חודשים באביב ובקיץ של שנת 135 לספירה. בסופו של דבר שפכו הרומאים סוללות לחפיר, והעלו עליהן מגדלים ובתוכם אילי ברזל שנגחו בחומת ביתר ופרצוה. המסורת היהודית קובעת את התאריך של לכידת ביתר לט' באב (משנה תענית פ"ד מ"ו). בין שהדברים תואמים את תאריך כיבושה של ביתר במציאות, בין אם לאו. ברורה המגמה — להשוות את הטרואומיות של מאורע זה, לאסון הלאומי הכבד ביותר שארע לעם ישראל, היינו חורבן הבית השני.

המקור התלמודי תולה את הקולר של מפלת ביתר בשומרונים (ירושלמי תעניות פ"ד, ס"ח ע"ד—ס"ט ע"א; והשוה איכה רבה פרשה ב', ד'). מקור זה מספר על חיכוכים בביתר הנצורה בין בר-כוכבא לבין רבי אלעזר המודעי, שריקעם בשאלה האם יש להמשיך את המלחמה גם במצב גואש וחסר סיכויים. חיכוכים אלה נוצלו בידי שומרוני אחד בעל קשרים עם הרומאים הצרים על ביתר, אשר העליל על רבי אלעזר המודעי שבכוונתו למסור את העיר בידי הרומאים, והביא להריגתו על ידי בר-כוכבא. במעשה זה רואה התלמוד את הסיבה למפלתה של ביתר.

מובן כי העדות הנזכרת היא מגמתית וכוונתה למצוא טעם היסטוריוסופי לנפילתה של ביתר בידי הרומאים ולכשלונו של מרד בר-כוכבא. אולם יש לבדוק מה מידת המשמעות ההיסטורית של המוטיבים המרכיבים את המקור הזה, ובמיוחד בהקשר לדמויות הנזכרות בו. המחלוקת המתוארת בין בר-כוכבא לבין רבי אלעזר המודעי שהיא מראשי החכמים ודודו של בר-כוכבא, היא כנראה אותנטית. אך בשום אופן אינה משקפת את יחסם למרד של חכמים בכלל ושל רבי אלעזר המודעי בפרט במהלך המלחמה כולה. כללם של המקורות מלמד שהחכמים היו מאוחדים בתמיכתם במרד, וראש וראשון בהם רבי עקיבא שקרא על בר-כוכבא: "דין הוא מלכא משיחא" (= זה הוא המלך המשיח). גילויים אפוזיציוניים מצד חכמים ניתן למצוא רק בשני מישורים: הראשון בא לידי ביטוי בתגובתו של רבי יוחנן בן תורתא לדבריו של רבי עקיבא — "עקיבה, יעלו עשבים בלחייך ועדיין בן-דוד לא יבא". אין בדברים אלה משום התנגדות למרד עצמו, אלא רק כלפי התפיסה שבר-כוכבא הוא המלך המשיח. השני משתקף בדברים המסופרים על רבי אלעזר המודעי, מהם מסתבר כי לקראת סוף המרד כאשר המפלה היתה קרובה לבוא, היו בביתר חכמים אשר התנגדו להמשך המלחמה.

בעיה אחרת הקשורה לעדות הנזכרת על מפלת ביתר היא יחסם של השומרונים למרד בר-כוכבא. מצויים חוקרים שביקשו לאור מקור זה לאשש את הדעה כי השומרונים לא השתתפו במרד, ושמא אף סיעו לרומאים בדיכוי. האמת היא כי בלתי אפשרי להביא ראיה ממקור זה, כי מאלו עולה השאלה — אם כן הדבר, מה מעשיו של שומרוני בביתר הנצורה? הלא מכך ניתן להסיק את ההיפך, היינו שהשומרונים השתתפו במרד בר-כוכבא. לאור האמור מתעורר הרושם כי כל המעשה בשומרוני הגורם למפלת ביתר הוא בבחינת נופך אגדי, ויותר משהוא משקף את יחסם של השומרונים למרד, הוא משקף את התערערות היחסים בין השומרונים לבין היהודים לאחר מרד בר-כוכבא.

מן המקורות על סופה של ביתר מבצבץ היאוש הכבד שהותיר אחריו כשלונו של המרד. לדוגמא: "והיו הורגין בהן והולכין (הרומאים) בנצורי ביתר שנפלו בידם) עד ששקע הסוס בדם עד

חוטמו. והיה הדם מגלגל סלעים משאוי ארבעים סאה עד שהלך הדם בים ארבעת מיל. אם תאמר שהיא (ביתר) קרובה לים, והלא רחוקה מן הים ארבעים מיל. אמרו: שלוש מאות מחי תינוקות מצאו על אבן אחת... כרם גדול היה לאדריינוס הרשע שמונה עשר מיל על שמונה עשר מיל כמין טיבריא לציפורי (כמו המרחק מטבריה לצפורי) זהקיפו גדר מהרוגי ביתר מלא קומה ופישוט ידיים, ולא גזר עליהם שיקברו, עד שעמד מלך אחר וגזר עליהם שיקברו..." (ירושלמי תעניות פ"ד, ס"ט ע"א). תאורים אלה המפליגים באכזריותם של הרומאים, מבקשים להמחיש את גודל המשבר עם כשלונו של מרד בר-כוכבא. יש לציין כי קרורות ושפעת הצבעים השחורים של עדויות אלה דומותיהן, עולים על אלה העוסקים במלחמת החורבן.

תמונה מן המציאות של סוף מרד בר-כוכבא עולה גם מסימנים של דברי דיו קסיס: "חמישים מצודות ממיטב מבצריהם של היהודים נהרסו בידי הרומאים, וחמש מאות שמונים וחמשה כפרים מן החשובים ביותר חרבו בידיהם. חמש מאות ושמונים אלף אנשים — יהודים — נטבחו בהתנגשויות ובקרבות. והחללים שנפלו ברעב ובמחלה ובאש — אין להם מספר. כמעט כל ארץ יהודה הפכה לשממה... וזאבים וצבועים הרבה פרצו לתוך עריהם. ברם אף מן הרומאים נפלו חללים הרבה במלחמה זו, ולפיכך נמנעו הדריינוס באיגרתו אל הסינט מלכתוב אותה פתיחה רגילה — אם שלום לכם ולבניכם מוטב, לי ולצבאותי שלום." תאור זה מדבר בעד עצמו; אין בידינו לאמת את המספרים המצויים בו, אולם העובדה שאין הם עגולים מגבירה את האפשרות שהם קרובים למציאות.

המקורות הפנימיים והחיצוניים כאחד מרבים להדגיש את מספר השבויים הגדול שנתפס בביתר ובמקומות האחרים שנפלו לידי הרומאים, ואשר החילות המנצחים מכרו אותם לעבדים. מספר השבויים היה כה גדול עד שמחיר העבדים ירד בכל רחבי האימפריה הרומית, ואילו בשוקי העבדים בארץ ישראל ירד מחיר העבדים, לדברי אחד המקורות, עד למחיר מנת מספוא של סוס. עדות זו מתייחסת ל"יריד האלה" הוא שמו של השוק שהיה מצוי בממרא, השוכנת מעט צפונית לחברון לצידה של הדרך לירושלים. הרושם שהותיר דבר זה על היהודים היה כה עז עד שרבי יוחנן, שזמנו כמאה שנה לאחר מרד בר-כוכבא, מתיר להיכנס לשווקים של נוכרים למרות החשש של עבודה זרה המתבצעת בהם, אך אוסר להיכנס ליריד שבממרא.

למרות המפלה הכבדה וגזירות השמד שנחקקו נגד היהודים ושמגמתן היתה לשבור את עם ישראל מן הבחינה הלאומית, חלה התאוששות מופלאה לאחר מותו של הדריינוס וביטולן ההדרגתי של הגזירות הנזכרות. המרכז ומוסדות ההנהגה עובדים רים לגליל, ובו משקמים עד מהרה את הגישאות והסנהדרין, דוגמת אלה שנוסדו ביבנה לאחר חורבן בית המקדש. גם יהודה לא שממה לאורך ימים, וכעבור כמה עשרות שנים מתחדשים בה מרכזים יהודיים פורחים, אם כי אין לנו ידיעות על מרכז יהודי חדש בביתר. בימי רבי יהודה הנשיא. בסביבות שנת 200 לספירה, מגיע תור זהב לעם היהודי, והדברים אמורים גם לגבי היחסים עם הרומיים, ובשיאם נחתמת המשנה, המשמשת יסוד לתלמוד ומסגרת ושריון לחייו של העם היהודי בארץ ובגולה.

אין זה מתפקידו של ההיסטוריון לדון בשאלה מה היה קורה לו לא היתה פורצת מלחמת בר-כוכבא. אולם אין ספק כי למרות כשלונו של המרד יש בערכי הלחימה שנתגלו בו משום אבן פינה לדורו ולדורות מבחינת מורשת הקרב של עם ישראל. ■

מכירת נשק מערבי למדינות ערב

רס"נ (מיל') יצחק אורן

מדיניות ארה"ב

נושא אספקת נשק לאזורי עימות ומתיחות נראה לאמריקנים מורכב ורגיש הן בעצם מהותו והן בשל ניסיון עשיר לחיוב ולשלילה, אותו רכשו האמריקנים אחרי מלחמת העולם השנייה. על מדיניות אספקת הנשק של ארה"ב משפיעים גם מכלול גורמים המובאים לדיון ונכללים בהצהרות "אני-מאמין" שונות, וגם מספר שיקולים ב"מבנה התחנות" של מנגנוני קבלת החלטות. את הגורמים המשפיעים על מדיניות ארה"ב ניתן לחלק לארבעה תחומים:

התחום המדיני: מכירות הנשק הן מנוף רב עצמה ביחסים בין-לאומיים. כיום רואה ארה"ב את תפקידיה במכירת הנשק למזרח התיכון כשמירת קיומה של ישראל וכמתן פיצוי למצרים על הוצאת הסובייטים וחיזוק קשר האימוץ איתה; הידוק משמעותי של היח"ס עם סעודיה; חזירה נוספת לאזורים הנהנים מאספקת נשק סובייטי, לצורך דחיקת רגלי הרוסים, הגברת ההשפעה האמריקנית (בסוריה), ומניעת חזירה סובייטית לאזורי השפעה מערביים (בירדן). האינטרס הסופי של ארה"ב בנושא זה הוא הגברת ביטחונה שלה וחיזוק מעמדה בעולם. כדי למלא אינטרס זה נעשים לעיתים גם צעדים התורגמים מהתחום הלגיטימי של אספקת נשק, כאמצעי ביחסים הבינלאומיים. צעד כזה הייתה מדיניות ה"יד על הברז" שנקט קייסינג'ר כלפי ישראל בשנים 1974—1975.

התחום הכלכלי: פרסומים ומחקרים רשמיים מעידים כי למרות חשיבותם של השיקולים הכלכליים בנושאים אלה, אין הם ממלאים תפקיד חשוב בקבלת החלטות. ניתן לכפור בהנחה זו, שכן ארה"ב כיום אינה בלתי תלויה מבחינה כלכלית. זוהי מעצמה בעלת כלכלה חופשית, ומאחורי מוקדי הכוח הפוליטיים מתייצבים מוקדי כוח כלכליים. בעבר הוכח אמנם כי לעסקות ייצוא הנשק אין משקל מכריע בכלכלת ארה"ב, אולם נראה כי כיום יש לבדוק שנית את המשתנים. גידול האבטלה והאינפלציה בארה"ב מחד גיסא, משרב האנרגיה והצורך בשליטה על ארגון מדינות הנפט מאידך גיסא, מזמינים בהכרח לחצים סמויים וגלויים על הממשל האמריקני, בנושא אספקת נשק למדינות ערב.

התחום האידיאולוגי: ארה"ב עדיין מוכרת כנושאת דגל הדמוקרטיה במערב ובקרב הסנטורים קיים אידיאליזם. בראש כולם עומד הנשיא קרטור המונע כנראה על-ידי דחף אידיאליסטי ממש. בתחום זה נכללו השאיפות לפירוק נשק וצמצום מכירות נשק והגבלת רק למדינות השומרות על זכויות האדם.

בארה"ב קיימת מודעות לעובדה שארץ זו היא כיום ספקית הנשק הגדולה בעולם. ישנה רתיעה, הן בפני המרכיב הבלתי מוסרי שבעובדה זו, והן בפני המשמעות המדינית, לפיהן שוב מקיימת ארה"ב מעורבות צבאית עמוקה בחלקי העולם השונים.

התחום הביטחוני: ייצוא נשק אמריקני עלול לצמצם את יתרונה הטכנולוגי-מדיני של ארה"ב, שכן תהיה בכך משום העברת סודות ייצור לגוש המזרחי. בעבר התעוררה בארה"ב ביקורת על פגיעה בביטחון המדינה על-ידי מכירות נשק. דין וחשבון של ועדת חקירה של הקונגרס מציין כי לעסקות סיוע צבאי השפעה שלילית שאינה ניתנת למדידה על מוכנותה הצבאית של ארה"ב. עסקות הנשק מביאות למחסור משמעותי במצבת כלי נשק ביחידות הצבא האמריקני, איחורים בהצטיידות בנשק חדש ואיחורים בפיתוח אמצעי לחימה חדשים בשל הדרישה לתוספת ייצור קיים.

לאחר מלחמת יום הכיפורים חל גידול תלול ברכישות הנשק, שמבצעות מדינות ערב. בתנופת הרכש החדשה, בולטת מגמה של הגברת הסיוע הצבאי מהמערב למדינות אלה. ממלחמת יום הכיפורים ועד נובמבר 1977 הגיע רכש אמצעי הלחימה על-ידי מדינות ערב ל-11 מיליארד דולר לפחות, מתוכם 3.75 מיליארד דולר על-ידי מדינות העימות, ו-7.25 מיליארד דולר על-ידי מדינות פרי-פאריאליות. מתוך סכום כולל זה קיבלו מדינות המערב 4.5 מיליארד דולר, ומדינות המזרח כ-6.5 מיליארד דולר. בשנים הקרובות צפויה אספקת אמצעי לחימה וסיוע בבניית תשתית ייצור צבאי, בסך 24.5 מיליארד דולר מזה 2.65 למדינות הפאריאריה. בסכום זה מגיע חלקן של מדינות המערב ל-20.6 מיליארד דולר וחלקן של מדינות המזרח ל-3.9 מיליארד דולר. תנופת רכש זו מתאפשרת כאמור הודות למדיניות אספקת הנשק של מדינות המערב וכן כתוצאה מהתעשרות מדינות ערב לאחר עליית מחירי הנפט. ניתן להבחין בשלוש קבוצות מדיניות בקרב מדינות המערב המספקות נשק למדינות ערב:

עם הראשונה נמנות **ארה"ב וגרמניה**, בהן מונחת מדיניות אספקת הנשק על ידי גישה פוליטית אידיאולוגית.

עם השנייה נמנות מדינות צפון מערב אירופה — **הולנד, נורווגיה ושבדיה**, המגבילות עצמן במוצרה מלספק נשק, אך מעוניינות במכירת נשק באופן מוסווה.

ואילו עם השלישית נמנות **אנגליה, צרפת ואיטליה**, המקיימות מדיניות מכירה חפשית, במגבלות שהן בעיקרן חסרות משמעות מעשית. בתנופת חימוש זו, משמש כאמור כסף הנפט כגורם מרכזי. עודפי כספים אלה מנוצלים בעיקר למימון עסקות רכש של מדינות עימות שאינן נמנות עם מדינות הנפט. בדיקת היקף הרכש של המדינות הערביות השונות מלמדת כי אספקת אמצעי הלחימה והסיוע שיתן המערב באספקת תשתית יגיעו בשנים הבאות להיקף של פי חמישה מזה של הגוש הסובייטי, לעומת יתרון של כ-18% בהיקף הרכש מהמזרח עד 1977. מקרב כלל מדינות ערב מהלכת סעודיה את תכנית הרכש והפיתוח הלוגיסטי הגדולה יותר והיקפה מגיע ל-14.8 מיליארד דולר, בעיקר בשיתוף עם האמריקאים. השנייה אחריה היא לוב, שמאז מלחמת יום הכיפורים קיבלה ותקבל נשק בסך כ-6 מיליארד דולר, ממקורות סובייטיים ומערביים במידה שזה כמעט. במקום השלישי נמצאת עיראק שעסקות הנשק שלה מגיעות לכ-5.1 מיליארד דולר, מהן שני שלישים ממקורות מזרחיים ושליש ממערב, בעיקר צרפת.

מדינות העימות (מצרים, סוריה וירדן) קיבלו מאז מלחמת יום הכיפורים ויקבלו בשנים הקרובות אמצעי לחימה בסכום של כ-6.4 מיליארד דולר, מזה כ-3.25 מיליארד דולר מהמערב (בעיקר מצרפת ומארה"ב) וכ-3.15 מיליארד דולר מהמזרח, בעיקר סוריה שתקבל נשק מבריה"מ.

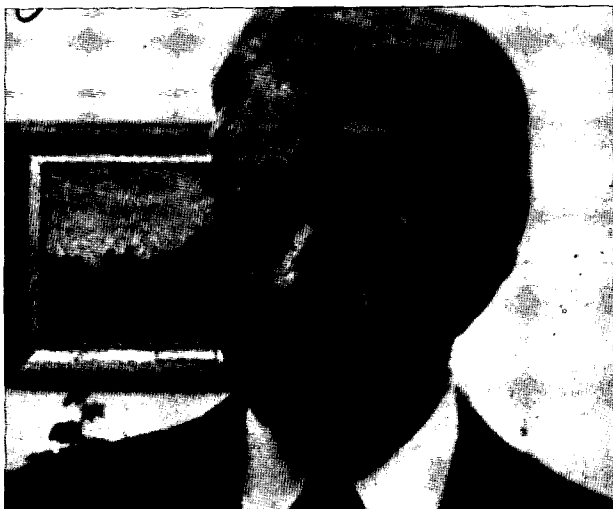
באיזור המגרב מתרחש מירוץ חימוש מקומי כשהמרוקנים מבססים את הצטיידותם לטווח ארוך על רכש אמריקני וצרפתי, ואילו האל-ג'יריים מקבלים את הנשק שלהם מבריה"מ. מרוקו קיבלה מאז מלחמת יום הכיפורים נשק בכ-200 מיליון דולר מהמערב, וכנראה תקבל בשנים הקרובות נשק בכ-800 מיליון דולר נוספים, בעיקר מצרפת ומארה"ב. סודאן ותוניסיה החלו גם הן ברכישת נשק והרא" שונה אמורה לקבל מהמערב נשק בכ-215 מיליון דולר במסגרת התנופה החדשה בפיתוח צבאה.

מדינת במחלקה המדינית. לדעתו חלה בעשר השנים האחרונות התפתחות בסוגי הנשק הנמכר, באלה הקונים אותו וביחסים בין קוני הנשק לבין ארה"ב. במכירת הנשק יש לראות גם את האינטרס של הקונה ולא רק את האינטרס של המוכר ויש לנצל את מכירת הנשק האמריקני כבסיס להקניית כושר עמידה עצמי של הצרכנים. בהתאם לכך הוא ניסח מספר עקרונות למכירת נשק. ביניהם: מכירת נשק קונבנציונלי כתחליף לתפוצה של נשק גרעיני; חימוש מדינות שתוכלנה להתגונן בכוחות עצמן ובכך למנוע את הצורך בהתערבות אמריקנית; מכירת נשק למדינות בעלות חשיבות אסטרטגית לארצות הברית; שאיפה לאיחוד מערכות נשק בקרב צרכניותה של ארה"ב בנאט"ו לשם חיסכון; מכירת נשק למדינות בעלות השפעה על מאזן הכוחות ארה"ב—בר"מ; אספקת נשק למדינות שונות כדי לשמור על השפעת ארה"ב בהן, כפיצוי ליתורים בפתרון סכסוכים וכאמצעי לקניית השפעה פוליטית כלכלית. בהתאם לעקרונות אלה מביא גלב המלצות למדיניות אספקת נשק: על ארה"ב לסרב למכור נשק, אם צעד זה משתמע מעקרונות המכירה. יש להבהיר לקונה, לקונגרס, למועצה לביטחון לאומי ולציבור, את סיבות מכירת הנשק; יש לשאוף לאי תלות מוחלטת בין הקונה לארה"ב, כדי להקל על שיקולי הפסקת אספקת נשק ויש להידבר עם הרוסים על מסרות ועל דפוסים של מכירת נשק, בעיקר למזה"ת.

הודעת קרט

ב-19 במאי 1977 הודיע הנשיא קרט כי מכירות נשק בשנים האחרונות עלו ל-20 מיליארד דולר ומהן מוכרת ארה"ב ביותר ממוחצית הסכום. בשנים אלה הפך הנשק מתוחכם יותר ויכולת ההרג שלו גדלה. בשל אחריותה כסוחר ראשי, חייבת ארה"ב לפעול להגבלת המסחר בנשק. לפיכך הורה הנשיא על בחינת מדיניות מכירת הנשק ולאחר הבחינה הורה שמכירת נשק תיעשה רק כאמצעי קיצוני של קיום מדיניות חוץ, כאשר היא תורמת לחיזוק ביטחונה של ארה"ב וביטחון ידידה.

נשיא ארצות הברית ג'ימי קרט

מכירות נשק (F.M.S.) — מבנה ויעוד

מקבלי החלטות

בהתאם למדיניות מחלקת המדינה חייבת ארה"ב לשמור על מעורבות בכל האירועים החשובים המתרחשים בעולם. במסגרת הסיוע הצבאי מצליחה ארה"ב לפתח מעורבות מרוסנת, כמשתמע ממדיניותה. הבחינה המתמדת של אפיק זה מתבצעת על-ידי הוועדה לבחינת תכנית הסיוע הביטחוני, בראשה עומדת תת מזכיר המדינה לסיוע ביטחוני וחברים בה נציגים ממשרדי הממשלה: משרד ההגנה, משרד האוצר, משרד המינהל והפיתוח וכן נציגי המועצה לביטחון לאומי, הסוכנות לפיתוח בינלאומי והסוכנות לפיקוח על החימוש ולפירוקו. ועדה זו בוחנת פעם בשנה את רמת הסיוע המוגש לכל מדינה ואת תוכנו. רמת בחינת הסיוע משתנה בהתאם לכל מקרה, אך נראה שתכניות סיוע משמעותיות מאושרות בדרך כלל על-ידי דרג גבוה ביותר של פקידים. במחלקת המדינה נבחנת תכנית הסיוע על-ידי פקידי המחלקה האזורית, ועל-ידי המחלקה לעניינים צבאיים ומדיניים. המקרים החשובים ביותר מוכרעים על-ידי הנשיא ומזכיר המדינה. החלטות שאינן מיידידות מחייבות אישור הקונגרס.

שיקולים מדיניים: האינטרס המכריע והדומיננטי במתן סיוע צבאי הוא טובתה של ארצות הברית, והיחס המוצהר אליו הוא כאל השקעה שתוצאותיה אינן ודאיות. עם זאת ישנה כמובן שאיפה לתכנן סיוע צבאי במסגרת הערכה ריאלי של עלויות, תמורות משמעותיות וסיכונים. הערכת מחלקת המדינה לגבי השיקולים המדיניים במתן סיוע צבאי היא כלהלן: תפקיד המדינה באזורה, זהות וניגוד אינטרסים בינה לבין ארה"ב; השפעת המכירה על המאזן הצבאי, המדיני והכלכלי באיזור המסוים; השפעת המכירה על דרישות מכירה נוספות מארה"ב; יציבות המשטר והשמירה על זכויות האדם; השפעת סירוב מכירה על יחסי ארה"ב עם מדינה ידידה, והשלכות סירוב על מדינה מבחינה צבאית, מדינית, אוריינטציה פוליטית ופנייה לגורמים אחרים לאספקת נשק.

עם השיקולים הכלכליים לאספקת נשק נמנים: התאמת תכנית הסיוע למטרות הכלכליות של המדינה או לתכנית הסיוע האמריקנית; יכולתה של המדינה לעמוד בתשלומים עבור הסיוע והיתרונות הכלכליים שיהיו לארצות הברית ממכירות נשק, בעיקר למדינות הנפט. שיקול אחרון זה הוא משני ולא מכריע.

השיקולים הצבאיים לגבי אספקת נשק כוללים: הסכמת ארה"ב לגבי עצמת האיום על מבקש הנשק; השפעת הסיוע על מאזן הכוחות באיזור, המתח הצבאי באיזור ותכניות התעצמות צבאית של מדינות אחרות באיזור; יכולת המדינה לקלוט את הנשק ולהשתמש בו; השפעה על זכויות מעבר ונחיתה של ארה"ב בעקבות העסקה; השפעת המכירה על מוכנותו של צבא ארה"ב, והאם תגביר תלות משמעותית במקורות האמריקניים, את יכולתה של ארה"ב לשלוט בסכסוכים בינלאומיים.

דו"ח דיופונט מחודש דצמבר 1975 בדבר מכירת נשק למדינות המפרץ הפרסי, מציין היעדר מדיניות עקבית של מכירת נשק. הדו"ח ממליץ להגדיר תמורות במכירה ואת רמת התחכום של הנשק שיימכר.

בראש הצוות האמריקני לוועדה המשותפת ישראלית-אמריקנית העוסקת בבחינת ייצור נשק ישראלי, המורכב בחלקו מפרטים אמריקניים ובמכירתו, עומד ד"ר גלב, מנהל המחלקה הצבאית-

למצרים סטי"לים וטילים נ"ט "סווינגפייר", משפצת את מטוסי ה"מיג 21" שברשות המצרים, ועומדת להקים מפעלים להרכבה ולייצור של מסוקי "לינקס" וטילים נ"ט "סווינגפייר" במסגרת ארגון התיעוש הבין-ערבי. על האיסור להעביר נשק למדינה שלישית, לא ניתן למעשה לפקח, ובמיוחד קשה הדבר בעת מלחמה. קושי זה מאפשר העברת טנקים ציפטיין הנרכשים על-ידי כויות למדינות הלוחמות נגד ישראל. עם כל זאת מנסה בריטניה לעניין מדינות שונות במזרח התיכון ברכישת מטוסי אימון ותקיפה מתקדמים וטילי "הוק", מטוסי יגואר וטנקי סקורפיון, שנמכרו למדינות המפרץ הפרסי, עומאן ומאע"מ.

צרפת

צרפת מוכנה למכור כל פריט נשק לכל מדינה במזרח התיכון בהגבלות של קצב ייצור. למדינה זו עסקות בקנה מידה גדול עם לוב, עיראק, סעודיה, סוריה ועם ארגון התיעוש הבין-ערבי. עיקר עניינה של צרפת הוא באיזון תקציב הביטחון, מימון מחקר ופיתוח צבאי ושיפור מאזן התשלומים שלה. עם זאת מרגישה עדיין צרפת שיש לה מחויבות פוליטית וזכויות במושבותיה לשעבר. עסקות הנשק מאושרות בתהליך בלתי פרלמנטרי, דרך משרד הנשיאות, והרגישות בנושא זה מתמקדת רק בבעיות המעורבות הפוליטיות (כגון הסתבת כותה של צרפת במלחמת צ'אד-לוב).

למרות איה-הנעימות הכרוכה בפניו עקב הספקת נשק לשני הצדדים (עיראק—סוריה) נראה שמצבה של צרפת כספק נשק הוא טוב בשל איכותו הגבוהה של הנשק, והן בשל האופורטוניזם הפוליטי, שכמעט אינו מטיל הגבלות או מחויבויות פוליטיות, על המשתמש בנשק צרפתי.

לצרפת פעילות ייצוא מפותחת בתחום הגרעין ולמעשה היא תורמת תרומה נכבדת לפוטנציאל הגרעיני של עיראק ושל פקיסטאן. צרפת חתומה על הסכמי הגבלת הפצת נשק גרעיני, אותם היא מכבדת. באספקת מפעלים ופלוטוניום היא מונחית ע"י שיקול כלכלי ועל ידי שאיפה לשמור על מקומה בשטחי התמחותה. בעקבות לחץ אמריקני, התחייבה צרפת להימנע בעתיד מאספקה של מתקנים נוספים אך היא עדיין רחוקה מדרישות הפיקוח ומהמגבלות החמורות המקובלות על האמריקנים.

איטליה

איטליה מתחרה בבריטניה ובצרפת במכירות נשק. היא מנהלת מדיניות חסרת עקרונות אידיאולוגיים. איטליה מייצרת מגוון אמצעי לחימה ברישיון, ובאופן זה סופקו ללוב מסוקי תובלה כבדים אמרי-קניים "ציינוק" המיוצרים ברישיון באיטליה, זאת תוך התייחסות למסוק כאל ציוד "חצי אזרחי".

איטליה בונה ארבע קורבנות עבור לוב. היא מייצרת תומ"טים אמריקניים ברישיון, ומנסה לייצר טנק איטלקי שהוא חיקוי ל"ליאופרד" הגרמני, הנושא את השם ליאון. בנוסף מנסה איטליה למצוא שווקים במדינות ערב למטוס הקרב G-91. בנושא הגרעין מוגבלת איטליה לכאורה על-ידי התימתה על האמנה למניעת הפצת נשק גרעיני והסכמי לונדון, לפיהם עליה לנהוג ברישיון, אולם נראה שהיא אינה מכבדת חתימה על הסכמים אלה והיא מונחית על-ידי השיקול הכלכלי.

נקבעו מספר עקרונות לגבי מכירת נשק: צימצום מכירת ציוד אזרחי; אי הכנסת נשק חדיש לאזורים בהם יקנה הנשק יתרון משמעותי לאחד הצדדים; נשק חדיש לא יימכר לפני שייקלט במלואו ביחידות צבא ארה"ב; לא יורשה פיתוח או דיגום של נשק רק למטרות מכירה ולא יאושר הסכם ייצור נשק בשיתוף עם מדינות אחרות. נציגי ארה"ב, המהווה ספקית נשק עיקרית, ייפגשו עם נציגי ברה"מ וספקי נשק אחרים כדי לצמצם את מירון החימוש ולעודד הגבלת חימוש קונבנציונלי. אולם בין הצהרת קרטל לבין ביצוע מדיניות זו ישנו עדיין פער ניכר. על פי מקורות הפנטגון, יהיה בשנת 1978 גידול של שני מיליארד דולר במכירות נשק אמריקני, והמכירות יגיעו ככל הנראה ל-13.6 מיליארד דולר. תחשיבים אלו אינם כוללים עסקות עם בעלות ברית ועם ישראל, שלא נכללו בהצהרת קרטל.

מדיניות מדינות אירופה

גרמניה

לגרמניה פוטנציאל גבוה כספקית נשק, אולם למרות זאת היא נמנעת מלמכור נשק לאזורים מתיחות, כנראה מסיבות אידיאולוגיות המתחייבות מתוצאות מלחמת העולם השנייה. דוגמה לכך משמשת אי הספקת טנק ה"ליאופרד" לאף מדינה ערבית. אולם גם במגבלות אלה קיימות פרצות.

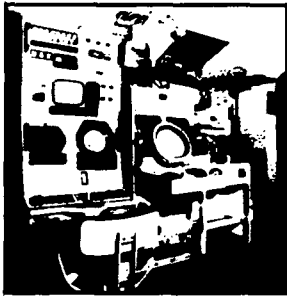
גרמניה מייצאת סוגי רכב, בעיקר מובילי טנקים לעיראק. רכב זה נחשב אמנם לציוד אזרחי, אך מהווה פרצה דרכה ניתן למכור ציוד צבאי נוסף באמתלת "ציוד אזרחי". גרמניה גם מוכרת בעקיפין אמצעי לחימה המיוצרים בשיתוף עם גורם נוסף. כך נמכרו לסוריה טילים נ"ט "מילאן", המיוצרים על-ידי תאגיד גרמני-צרפתי, הרשום בצרפת (אירומיסיל). כיום מתקיימים מגעים לאישור ייצור מטוס האלפאג'ט המשותף ל"דורנר" הגרמנית ו"אסו" הצרפתית — לארגון התיעוש הבין-ערבי. גרמניה שותפה גם בפרוייקטים נוספים העשויים לפתוח רכש ערבי: תומ"ט S.P.-70 ומטוס ה"טורנדו". בעתיד עלולה להיות גרמניה מושפעת מלחצים נוספים כגון: מכירה חפשית של אמצעי לחימה ממדינות אירופה האחרות לארצות ערב, לחץ תעשיינים ולחץ כלכלי של כסף הנפט, והקלה מוסרית לאחר אישור מכירות אמריקניות לאיזור. למרות כל הגורמים הללו נראה כי אין בכוונתה של גרמניה לשנות את מדיניותה בעתיד שכן היא חשה עדיין במחויבות מוסרית כלפי ישראל.

שבדיה, נורבגיה והולנד

מדינות אלה נמנעות במוצהר מלמכור נשק לאזורים מתיחות, אולם הן מבצעות עסקות דרך גוף שלישי או תחת כיסוי. שבדיה ייצרה בעבר מדיטווח לייצר בשיתוף עם היוגוסלבים, דרכם נמכר מדה-הטווח למצרים.

בריטניה

מניעה של בריטניה למכור נשק לערבים הם כלכליים בעיקרם, וככל הנראה אין מצידה מגבלות במכירת אמצעי לחימה. עם זאת נראה כי בריטניה רגישה לביקורת ועל כן היא טורחת להגן על מדיניותה באמתלות שונות. אחת מהן היא טענת "אספקת נשק הגנתית", שאינה עומדת במבחן המציאות שכן בריטניה מספקת

הצטיידותן של מדינות ערב

סעודיה

במסגרת תהליך התעצמות, בו נתונים הצבא, והמשמר הלאומי בסעודיה מסתייעים הסעודיים בתחומים שונים באלפי יועצים: מארה"ב, מבריטניה, מצרפת וממדינות אחרות. פעילות זו של יועצי צים היא תוצאה של הסכמיסיוע עליהם חתמה סעודיה עם אותן מדינות או עם חברות פרטיות, אשר קיבלו אישור ממשלתיהן. במקביל שוגרו לארה"ב, לבריטניה ולצרפת מאות רבות של אנשי צבא סעודיים כדי להשתלב בהפעלת אמצעי-לחימה. שיאן של העסקות המשולבות (לרכש נשק ולסיוע בהדרכה) האלה צפוי בסוף שנות השבעים ובתחילת שנות השמונים. הסיבה העיקרית לכך שהסעודיים מסתייעים בנוכחות מאסיבית של יועצים ומומחים זרים, נעוצה במגמה לבנות במהירות את הצבא הסעודי הקולט נשק בהיקף נרחב שהסעודיים מתקשים לעכל עקב רמה נמוכה של כוח האדם בעיקר בתחום הטכני. ההתחבטות הסעודית בקליטת הרכש הרב נפתרה על-ידי הפקדת בניית התשתית לקליטת הציוד המל-חמתי בידי חברות קבלניות מאירופה ומארה"ב.

בראש המסייעים לבניית צבאה של סעודיה עומדת ארה"ב. מספר היועצים האמריקניים מגיע לארבעת אלפים: מיעוטם מהצבא הסדיר (כ-900) ורובם אזרחים ששירתו בצבא (כשלושת אלפים). בסך הכל נמצאים בסעודיה כ-30 אלף אמריקנים (עובדים ובני משפחותיהם) והם פועלים במסגרת כ-200 חברות אמריקניות הפועות לות בסעודיה בתחום האזרחי ובתחום הצבאי. מעריכים כי תוך חמש שנים יגיע מספר האמריקנים העובדים בסעודיה לכ-35 אלף איש.

בין החברות הפועלות כיום בסעודיה יש להזכיר את חברת "ריתאון", המייצרת טילים קרקע-אוויר, ששלחה לסעודיה טכנאים למטרות ייעוץ בנושא הפעלת הטילים ואחזקתם ואת חברת "נורתרוף"

מייצרת ה-אפ-5, המכשירה טייסים סעודיים ומסגרת טכנאים לצורך אחזקת המטוסים מסוג זה.

בתחום היבשה פועל בסעודיה חיל ההנדסה האמריקני. החיל תיכנן שם ערים צבאיות ופיקח על בנייתן וקבלנים אמריקניים מעורבים בתהליך זה. חברת "וינאל" האמריקנית אחראית לפרוייקט המודרניזציה של "המשמר הלאומי", אשר המאפיין הבולט שלו הוא הסבת יחידות קיימות לממוכנות על-ידי נגמ"שים חדישים מסוג V-150. חברה אחרת, Bendix, מדריכה את הסעודיים באחזקת רק"מ ובתפעולו. בנוסף לכך רוכשים מאות קצינים סעודיים משלוש זרועות הצבא (יבשה, אוויר וים) הכשרה צבאית בארה"ב.

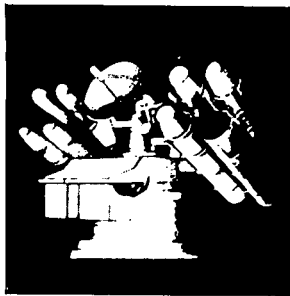
סיועה של בריטניה גם הוא בעל חשיבות. בסעודיה כ-2000 יועצים בריטיים, אשר רובם קשורים בפרוייקט הסיוע לחיל האוויר הסעודי וליחידות ההגנה-האווירית, עליו הוסכם ב-1973 והוא מתבצע באמצעות חברת British Aerospace. 250 עובדים נוספים מועסקים בתכנית זו בבריטניה עצמה. הארכתם של חוזים אלה שבוצעה בראשית אוקטובר 1977 בעת ביקורו של שר ההגנה הבריטי בסעודיה, מתבטאת בעיקרה בפיתוח חיל האוויר הסעודי באמצעות אימוני קרקע, תחזוקה והנדסה, ועשויה להתבטא עבור בריטניה ב-6000 עובדים נוספים.

לצרפת כ-400 יועצים בסעודיה. עיקר פעילותם קשורה בנושא השריון, ובסיוע לקליטה של מערכות הנשק שנרכשו בצרפת ואחזקתן. במסגרת זו נמצאות משלחות צבאיות סעודיות בצרפת לשם השתלמות, בעיקר בנושאי שריון.

בסעודיה נמצא גם מספר בלתי ידוע של מהנדסים ומומחים ממדינות נוספות. אלה מועסקים בעיקר בתכניות הבינוי עבור הכוחות המזוינים המשתלבות בתכניות ההתעצמות הסעודיות. בראשית 1977 השתתפו תניכים סעודיים בקורס טיס בפקיסטן ויש להניח כי תניכים סעודיים אחרים שוהים לצורך השתלמות בנושאים צבאיים, במדינות עימן מקיימת סעודיה קשרים.

סעודיה — פירוט אספקה, חוזים ומגעים * לרכש מערבי :

המדינה המספקת	טנקים	נגמ"שים	תותחים	טילים	מטוסים ומסוקים	כלי שיט	שונות
צרפת	AMX-30	AMX-10 AML	נ"מ, 30 מ"מ מתנייע	ק"א — קרוטל מתנייע		צוללות * ספינות סיור	
ארה"ב	M-60 טג"ש AVLB (באורך 60 רגל)	M-113 אופני V-150	M-109 (155 מ"מ) M-102 (105 מ"מ נגרר)	ני"ט — טאו דרגון א"ק — מאוריק א"א — סיידוויןדר טק"א — "הוק" משופר	F-15 F-5E הרקולס C-130 מיכליות KC-130H מסוק קבורה צ'יינוק CH-47	סטי"לים טרפדות שולות מוקשים ספינות נחיתה ספינות עזר	הרחבת בסיסים ימיים; מודרניזציה של המשמר המלכותי; רשת קשר לביטחון פנים; מערכת בקרת המרחב האווירי; משאיות וגוררים. מגעים לרכש פצצות מונחות ליזר
גרמניה המערבית	לאופרד *	מרדר *					
שוויץ		טייפון	נ"מ 35 מ"מ "אורליקון"				
בריטניה					מטוסי אימון סטרטיק מאסטר	ספינות משמר	ציוד קשר לשריוניות קומנדו
יפן					מסוק KV-107-2A		

מצרים

סוגיית שיפור העצמה הצבאית תפסה מקום נכבד במדיניות הביטחון המצרית מאז מלחמת יום הכיפורים. הבעיה המרכזית מולה ניצבה מצרים בתחום זה הייתה עובדת הינתקותו המוחלטת כמעט של צבא מצרים מהמקורות החשובים של אספקת אמצעי הלחימה המרכזיים — ברה"מ ומדינות מזרח אירופה. עד שתתקיים התקשרות יציבה למקורות אמצעי לחימה מרכזיים חדשים, מנהלת מצרים מערכת מגעי רכש ואספקה מגוונת הן בתחומי שימור אמצעי לחימה מזרחיים הנמצאים ברשימה ושיפורם, והן בתחום רכש מערכות נשק עיקריות (בשלב זה בתחומי הים, האוויר וההגנה האווירית וככל הנראה, יוחל בקרוב גם בתחום היבשה).

מאמצי הרכש, ההספקה והאחזקה המצריים מאז הניתוק ממקורות אמצעי הלחימה הסובייטיים מהווים, ככל הנראה תמורה מספקת, אף כי מינימלית, לשימור הסד"כ הקיים, ובמידה מסוימת אף לשיפורו. מאמצים אלה מצאו ביטוי במספר אפיקים: בשיפור אמצעי הלחימה הקיימים על-ידי רכישת חלפים לנשק מזרחי ממדינות שמוחוץ לגוש הסובייטי, המצוידות באמצעי לחימה דומים. (סין, יוגוסלביה), אחזקת אמצעי הלחימה הקיימים על-ידי שיתוף פעולה עם חברות מערביות בתכניות ייצור של חלפים לנשק מזרחי ושיפוץ מערכות נשק מזרחיות, ובשיפור איכותי של אמצעי הלחימה הקיימים על-ידי שילובן של מערכות עזר מערביות מתקדמות (ציוד מדידה לייזר ומערכות קשר) במגמה להשאירו בשירות יעיל לתקופת זמן ארוכה בעתיד, ועל-ידי תכניות להסבת מנועי טנקים במנועים מערביים וכן הסבת הקנים לסטנדרט מערבי לצורך פתרון בעית התחמושת.

מהלך מצרי חשוב בסוגיה זאת היה מה שמכונה על-ידי סאדאת "מדיניות גיוון מקורות הנשק" והימנעות מהישענות על מקור יחיד. פירושו של מהלך זה היה כניסת מצרים לעידן מערכות הנשק המערביות המתוחכמות והשתחררות מאילוצים פוליטיים בכל הכרוך ברכישת נשק. המכשלה שעדיין נותרה למצרים עם שחרורה מהמעגל הסובייטי וכניסתה לחוג המערבי הייתה כספית. כדי לפתור את הבעיה פיתחה את תיאוריית "אחדות הביטחון הלאומי" הגורסת חפיפה בין האינטרס הביטחוני של מצרים כמדינת עימות עם מדינות ערב האחיות. תפיסה זאת הוצגה בהירות בנאום גמסי (16-17)

מרס (1977) שהמוטו שלו: מצרים פתרה את כל בעיות ההצטיידות והחימוש שלה.

מבחינה אופרטיבית לתפיסה מצרית זו מספר מאפיינים. האחד הוא מימון רוב חווי הרכש המצרי במערב על-ידי סעודיה ומדינות הנפט, בעוד מצרים נוטלת על עצמה רק חלק קטן מהוצאות חווי הרכש. האחר — ארגון התיעוש הבינעריבי, שהוא תולדה של צרכיה הביטחוניים של מצרים וניתן לביצוע באמצעות מימון של מדינות הנפט. נראה, כי הבסיס הטכנולוגי לתעשייה זאת יסופק על-ידי ההתחרות בין צרפת לבריטניה על השוק המצרי*. נראה כי מצרים (באמצעות ארגון התע"ש הבינעריבי) עומדת לפני חתימה על הסכמים עם חברות צרפתיות ובריטיות ליצור טילים נ"ט ("סווינגפייר") מסוקים ("לינקס") ומטוסים ("מיראז' ו"אלפאג'יט"). בכך פתרה מצרים את בעיות פיתוחן של מערכות נשק חדישות, בהן יצטייד צבאה בשנים הבאות.

מאפיין נוסף הוא ההתחשבות בפוטנציאל הטמון במאגר הנשק הלובי והסעודי לצרכיה הצבאיים של מצרים. חישוב זה הוא כנראה הסבר לחוסר הפרופורציה שבין המשאבים האנושיים העומדים לרשות לוב וסעודיה ובין כמות מערכות הנשק המתקדמות שרכשו. יודגש, כי מאגר הנשק הלובי עמד לרשות מצרים גם כאשר היחסים בין שתי המדינות היו מעורערים. כפי שמסרו לאחרונה מקורות בעולם הערבי** דרשה מצרים מלוב 700 טנקים, 75 מטוסים וטיי לים קרקע-אווירי כתנאי להסכמתה להתפייסות. תשובת קדאפי הייתה כי לוב מוכנה להעמיד את צבאה תחת פיקוד מצרי בעת שתתקבל ההחלטה לשחרור סיני***. אמנם לגבי לוב, ניתן לקבוע, כי הפכה בשנים האחרונות למאגר נשק בקנה מידה חסר תקדים וללא כל פרופורציה לגודל צבאה וכושר קליטתו. לוב מוציאה הון עתק מהכנסות הנפט שלה לצורך עסקות נשק גדולות, הן עם הגוש המזרחי (וברא"מ בפרט), והן עם מדינות מערב-אירופה.

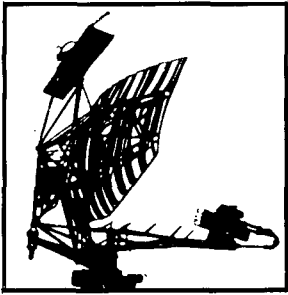
* בהקשר זה ראוי להדגשה הצהרתו של שר ההגנה הצרפתי, כי צרפת מוכנה לספק את כל צרכי מצרים לטווח הארוך (26 מרס 76).

** "אל ורטן", 14 באוקטובר 1977.

*** נאום קדאפי ביום השנה לגירוש האיטלקים, 7 באוקטובר 1977.

מצרים — פירוט אספקה, חוזים ומגעים * לנשק מערבי :

המדינה המספקת	טנקים	גנמ"שים	תותחים	טילים	מטוסים ומסוקים	כלי שיט	שונות
צרפת	AMX-30 *			נ"ט — הוט א"א — מאזיק ק"א — קרוטל	מיראז' — 2000F-1, 3, 5 גאזל	צוללות אגוסטה סטי"לים	ציוד מכ"מ תומסון.
בריטניה			תותחי חופים "ויקס" MK-83	נ"ט — סוינגפייר	תובלה-748 HS קומנדו מרק 1-2 מסוק לינקס מסוק סיקינג	רחפות הובקרפט SRN-6	סימולטורים לירי טנקים ציוד לראיית לילה מכ"מים להגנה אווירית/ולכלי שיט שיפוץ מטוסים מנועים ורק"מ
ארה"ב				נ"ט — טאו *	הרקולס C-130 מל"ט — Firebee	ציוד צילום אווירי גיפי C-6	
שבדיה							מדי טווח לייזר (בכיסוי יוגוסלבי)
איטליה				יס-ים-אוטומט	ציינוק CH-47		

סודאן, אלג'יר ומרוקו

לאמצעי הלחימה המצויים כבר בסודאן. מאז תום מלחמת יוה"כ ובעיקר לאחר פרוץ משבר סהרה, נתונים צבאות אלג'יריה ומרוקו במירוץ קדחתני להגברת חימושם ועצמתם, מירוץ שהביא לשינוי יסודי בתפיסותיהם הבטחוניות ושינה היערכותם בשטח.

ביטוי עיקרי למגמה זו ניתן לראות בהתקשרות בעיסקות רכש. אלג'יריה פנתה לברה"מ, וחתמה עימה על עיסקת רכש גדולה שכללה, בין היתר, טנקים טי-62 ונשק נ"ט מסוגים שונים. מרוקו לעומתה פנתה למערב (בעיקר לארה"ב ומערב אירופה) וחתמה על מגוון של עיסקות לרכישת אמצעי לחימה מסוגים שונים.

לאחר ניסיון ההפיכה האחרון בסודאן (יולי 1976) הוחלט על הגברת המאמץ בתחום הרכש וההתעצמות, בעיקר על בסיס עסקות רכש מן המערב במימון סעודי. ידוע, כי ארה"ב הסכימה למכור לסודאן שישה מטוסי תובלה C-130, וכי משלחת צבאית אמריקנית ביקרה בסודאן "כדי לעמוד על צרכיה ההגנתיים". מצרפת עתידה סודאן לרכוש, לפי פרסומים עתונאיים, כ-15 מטוסי מיראז', 10 מסוקי פומה ומספר ניכר של נגמ"שים ורכב אחר. סין הביעה את נכונותה לסייע לפיתוח צבא סודאן, אולם נראה כי בשל הפר-טנציאל הדל שלה יסתכם הסיוע בעיקר באספקת חלקי חילוף

מרוקו — פירוט אספקה חוזים ומגעים לרכש מערבי :

המדינה המספקת	טנקים	נגמ"שים	תותחים	טילים	מטוסים ומסוקים	כלי שיט	שנות
ארה"ב	M-48	M-113	תומ"ת 159 מ"מ תול"ר 106 מ"מ	נ"ט — טאו א"א — סידווינדר	F-5 הרקולס C-130		משאיות 5 טון
צרפת					מיראז' F-1 מסוק פומה	נט"קים בתראל סמ"רים	
ספרד							נשק מסוגים שונים כולל גיפי לנדרובר

ירדן, כווית ועומאן

ירדן תלויה באופן מוחלט באמצעי לחימה מערביים. אמנם צינור האספקה האמריקני הוכח בעבר כאמין ביותר עבורה, אך נטיה לעבר ברה"מ מקנה לירדן יתרון מסוים, וכך היה הדבר באישור

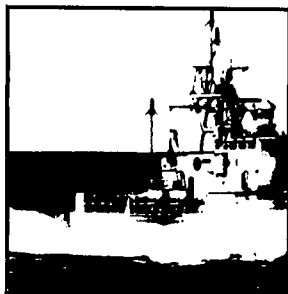
משלוח טילים קרקע-אוויר מסוג "הוק" לירדן. כווית הקימה את צבאה בעיקר בהדרכה בריטית, אך היא מגוונת את מקורות הנשק שלה, ברובם ממקורות במערב.

ירדן — פירוט אספקה חוזים ומגעים לרכש מערבי :

המדינה המספקת	טנקים	נגמ"שים	תותחים	טילים	מטוסים/מסוקים	כלי שיט	שנות
ארה"ב	M-48 M-60	M-113	M-109 M-110 (203 מ"מ) M-102	נ"ט — דראגון ק"א — הוק משופר ק"א — רד-איי	F-5E אימון T-37 הרקולס C-130 מסוק S-76		
ספרד					מטוס קל אביוקר		
בריטניה						מכ"מים להגנה אווירית	

כווית — פירוט אספקה חוזים ומגעים * לרכש מערבי :

המדינה המספקת	טנקים	נגמ"שים	תותחים	טילים	מטוסים/מסוקים	כלי שיט	שנות
ארה"ב		M-113		א"א — סיידווינדר ק"א — הוק משופר נ"ט — טאו	סקיהוק A-4 הרקולס C-130		מכ"מ TPS תוצרת ITT
בריטניה		ציפטיין				נחתות ספינות משמר וסויר	
צרפת				ק"א — קרוטל נ"ט — הוט	מיראז' F-1, 5, 3 גאזל פומה	קורבטות/ פריגטות חמושות טילים	

סוריה ועיראק

סוריה ועיראק מקיימות מדיניות פרו-מזרחית מובהקת, אולם סוריה מצטיידת במטע נשק מצרפת, בעיקר בפריטים אותם אין ברה"מ מסוגלת לספק. הפניה לצרפת נובעת מקיום ה"שוק החופשי"

שאינו כובל את סוריה לכל מחויבות פוליטית. עיראק מקיימת היום ארסנל נשק רחב, והקשר שלה עם מוסקבה הדוק אף מזה של סוריה. פנייתה למערב כוללת בעיקר את צרפת ואת בריטניה בהן היא מצטיידת בעיקר במטוסים.

סוריה ועיראק — פירוט אספקה חוזים ומגעים * רכש נשק מערבי :

המדינה המספקת	טנקים	נגמ"שים	תותחים	טילים	מטוסים / מסוקים	כלי שיט	שונות
צרפת				נ"ט — מילאן נ"ט — הוט	סופר פרלון גאזל		מכשירי מכ"מ
גרמניה המערבית		אופני M-3**			אימון פלמינגו		מובילי טנקים ** ללוחמים, לטילים נ"ט הוט, כאמבולנס (לעיראק).
ארה"ב					הרקולס L-100 בל-212*		
אוסטריה							רובים
בריטניה					מטוס אימון — הוק		(לעיראק)

סיכום

הצטיידותן של מדינות ערב בנשק מערבי מתוחכם היא כיום בתנופת שיא, וכמות משלוחי הנשק מהמערב למדינות המזרח התיכון (למעט ישראל) היא גדולה פי ארבעה מזו שהייתה עד מלחמת יום הכיפורים. תנופה זו מתאפשרת הן בשל שאיפת מדינות המערב להגיע לשיפור במאזן התשלומים שלהן והן בגלל שאיפה אמריקנית להגיע להשפעה פוליטית דומיננטית באיזור.

יש לצייץ כי אם בעתיד תשמש ארצות הברית כספק הנשק הראשי למדינות נוספות במזרח, תגדל יכולתה של ארה"ב לנתב סיכסוכים מזוינים במזרח ולשלוט באיזור. במצב כזה עלול אחד הצדדים להתפתות לזיום תקיפת פתע לצורך השגת יעדים צבאיים מוגבלים.

ניתן לשער כי נסיגות ערעור מצד ישראל בעתיד, על מכירת נשק אמריקני יתקלו בעוינות, שכן ארה"ב תראה בכך הפרעה לבניית יחסים בינה לבין מדינה שלישית, ופגיעה במדיניות הכללית באיזור המושפעת גם מהמודעות לכוח הכלכלי הטמון בנפט ובכסף הנפט.

משמעות צבאית

מכירות הנשק עלולות להפר את מאזן הכוחות והיציבות הפוליטית במזרח התיכון, משתי סיבות: האחת — השימוש במערכות נשק מערביות מודרניות יגביר את היכולת ההתקפית של מדינות הערבות הגובלות עם ישראל ושל צבאות משלוח אפריקניים ממדינות הפריפריה. והשנייה — שימוש במערכות נשק אלה, עלול לבטל יתרון איכותי באמצעי לחימה, שהיה לישראל עד כה. מה גם שסודות טכנולוגיים של נשק מערבי המצוי בשימוש צה"ל כולל שינויים ושיפורים שהוכנסו ביוזמתנו אפשר שיגיעו לידי הצבאות במדינות העימות.

למערכות הנשק המערביות יתרון איכותי ניכר על פני המערכות המזרחיות. יתרון זה נובע מהבדלי השקפה בדבר עלויות, אמצעי לחימה והבדלי יכולת בתחום ייצור מערכות מתוחכמות. בעבר הנתנה ישראל מיתרון משמעותי בשל היותה מצוידת באמצעי

לחימה מודרניים ומתוחכמים ממקורות במערב. יתרונותיהן של מערכות אלה איפשרו ניצול היתרונות הטמונים גם בגורם האנושי. לעומת צה"ל היו הצבאות הדומיננטים בזירה מצוידיים באמצעי לחימה מזרחיים בעלי רמת תחכים נמוכה. גם הצבא הירדני המצויד בנשק מערבי, לא השתמש בנשק המערבי המודרני ביותר. מאז מל-חמת יוה"כ השתנו יחסי הכוחות מבחינת יכולת הנשק:

סעודיה הפכה למאגר עצום של נשק אמריקני וצרפתי הכולל כלים מהמשוכללים בסוגם בעולם; מצרים ממשיכה אמנם להתבסס על אמצעי לחימה עיקריים (מטוסים, טנקים ותותחים) מזרחיים, אולם היא רוכשת מטוסים במערב, ומצוידת את הטנקים שלה במערכות עזר אופטרוניות מערביות, מתקדמות ביותר. כך גם בהצטיידות בטילים נ"ט, מערכות עזר אלקטרוניות, ציוד קשר ותצפית. ישנה פאילה צרפתית ואמריקאית לעבר סוריה, המתכוונת להצטייד בעיקר בטילים נ"ט ומסוקים מערביים. סוריה ועיראק נהנות שתייהן מאספקת נשק מברה"מ ומרכש מערבי משלים.

הפוטנציאל הטכנולוגי

בנוסף לצמצום הפער האיכותי באמצעי הלחימה מוקמת תשתית צבאית טכנולוגית אדירה בארצות ערב על-ידי ארה"ב, צרפת ובריטניה.

בכוונת ארגון התיעוש הבין ערבי לייצר טיל נ"ט בריטי — "סווינגפיר", מטוס קרב צרפתי-גרמני "אלפא-ג'ט", מסוק בריטי "לינקס", מסוק צרפתי "גאזל", ומטוס הקרב הצרפתי "מיראז".

בעבר היה פוטנציאל הייצור הערבי מוגבל בעיקר לייצור תחמושת ונק"ל. "ארגון התיעוש הבין ערבי", יצעיד את החברות בו מנקודת שפל טכנולוגית אל הקניית הטכנולוגיות הצבאיות המתקדמות ביותר. הקניית פוטנציאל ייצור זה, תצמצם את יתרונה של ישראל בשטח זה. הכשרת תשתית טכנולוגית לוגיסטית מהווה למעשה את האיום הממשי ביותר על מאזן הכוחות באירה.

המלחמה הלוגיסטית

נים 1866 ו-1878. בנושא מסילות הברזל יש להזכיר כאן גם את מלחמת האזרחים האמריקנית, (1861-1865). אחרי הרכבות באו המשאיות, שאפשרו את המבצעים הניידים, הנרחבים, של מלחמת העולם השנייה, אם כי עד עצם היום הזה לא ישמו הצעות להרחיק לכת עוד יותר ול-בסס את כל מערכות האספקה של הצבאות על כלי-רכב בעלי כושר-עבירות רב. הכל תמימי-דעים, שגורמים לוגיסטיים עלולים לבלום מבצעים גדולים בעתיד. אך רק העתיד יגלה לנו, אם אפשר לעשות משהו בנדון. לבד מתקופת נפוליון, הנר-אית כחריג, נחשבה איפוא התפתחות הלוגיסטיקה כהליך רצוף בעיקרו. יותר ויותר זר הופעלו כלי-רכב מתוחכמים להעברת מטענים הולכים וגדלים למרחקים הולכים וגדלים, במהירות רבה יותר. רציפות זו מוצגת לכל הפחות על-ידי בר-סמכא אחד (ב"אנציקלופדיה בריטניקה") הרואה ב-מערכת ה"דרגים" שהוצגה על-ידי מולט-קה "שיכלול של המחסן-על-גלגלים מן המאה ה-18". מטרת החיבור הנוכחי לב-דוק עד כמה נכונה ההנחה הזאת, הממצה נושא שהמחקר בו הונחה. אם תהיה התשובה שלילית, נציע פירוש אחר להתפתחותו של הגורם אשר תרם אולי יותר מכל גורם אחר לעיצובה של ההיסטוריה הצבאית.

לשם כך נפתח בבחינה קצרה של אחדים מן הרעיונות המסורתיים הנוגעים בתולדות הלוגיסטיקה. הרעיון הראשון גרס, ש-הצבאות במאה ה-18 נשענו, מסיבה זו או אחרת, כמעט באופן מוחלט על מחסנים ועל שיירות, דהיינו, אספקה מן הבסיס. הנחה זו מופרכת מעיקרה. בתקופה בה הייתה מטרת המלחמה עצמה "לחיות על" כותב השורות האלה הרחיב את הדיבור בנושא זה במאמרו "בעיות הלוגיסטיקה של קורפוס אפריקה", שראה אור ב"מערכות", גיליון מס' 245.

טיקה שהוא בעל חשיבות גדולה כל כך. אחד החוקרים זקף זאת לחובת העובדה שרוב ההיסטוריונים הם אזרחים, אבל מאחר שגם יוצאי ה-צבא כותבי הספרים לא עסקו בנושא זה, סביר יותר להסיק כי הנושא הלוגיסטי נחשב יבש וטכני מדי. השי-אלה אם אכן זו הסיבה יכולה לה-יות נתונה לויכוח, אבל עובדה היא ששום מצביא אינו יכול להתקדם או לסגת (אף לא להישאר תחתיו), לת-קוף או להתגונן, למחוץ או להתיש, לפרוץ או לאגוף, בלי לוודא תחילה שאנשיו יקבלו 3,500 קלוריות ליום.

המאות ה-17 וה-18

מאז שלהי המאה ה-17, נטו סופרים שעס-קו בבעיות הלוגיסטיקה לחלק את ההיס-טוריה שלה לארבע תקופות. הראשונה, התקופה של "לוחמת המחסנים", בה היו צבאות מרותקים ל"טבור האספקה", כשם שהתבטא לידל-הארט ב"רוחו של נפול-יון". המחסנים ושיירות האספקה, גרמו למבצעים להיות איטיים ושיטתיים מאוד ובעקבות תקופה זו באה "לוחמת השלל" של נפוליון. הצרפתים יכלו להשתחרר מ-כבלי האספקה, אם משום שחיילי הקיסר הצרפתי היו חדורים התלהבות מהפכנית ולא ערקו כאשר נשלחו למבצעים של אי-סוף-אספקה, ואם מפני שצפיפות האוכלו-סיה באירופה ביטלה את הצורך במחסני-צבא מסורבלים: הצבא הצרפתי יכול היה לחיות מן המצוי בשטח שבו עבר, ולשנות את פני המלחמה עד כדי כך שנעשתה "מכשיר שונה לגמרי", כדברי פון קלאו-ביץ.

השלב הבא בהתפתחות הלוגיסטיקה היה, לאור פירוש זה, בתקופת מולטקה, שהיה הראשון שעשה שימוש יעיל במסילות-הברזל, כדי להזרים אספקה לכוחותיו ב-ש-

הלוגיסטיקה, כתב חכם-המלחמה הצרפתי ז'ומיני, היא "האמנות המע-שית של הזזת צבאות... והזרמת האספקה אליהם". פילדמרשל ויי-ול העיר, שלעיתים מהווה הלוגיס-טיקה תשעים אחוזים מ"נושא המלחמה", ואילו החשמן רשליה אמר כי כה רבה חשיבות הלוגיסטי-קה, עד כי "צבאות רבים" יותר נהר-סו מחמת מחסור ואי-סדר, מאשר כתוצאה ממאמצי האויב. נפוליון הרחיק לכת עוד יותר והעיר, שהבע-יות המתמטיות הכרוכות בתנועת צבאות "מתאימות לניוטון או ללייב-ניץ". אף על פי כן, נטתה ההיס-טוריה הצבאית להתעלם מעובדה זו, והקדישה מאה ספרים לאסטר-טגיה וטקטיקה לעומת כל ספר ה-עוסק בלוגיסטיקה. מעטים מאוד הם החיבורים הכלליים העוסקים בלו-גיסטיקה, וגם כאשר משלמים מס-שפתיים לנושא זה, האיזכור דל מאוד, ברוב המקרים. לדוגמה, מקו-בל להניח כי יכולתו של נפוליון לה-אכיל את חייליו מן המצוי בשטח שבו עברו, הייתה אחד הגורמים החשובים להצלחתו, אבל עובדה זו לא הניעה עד כה איש מן החוקרים לבדוק לפרטי הפרטים את ההסד-רים שאפשרו לו להאכיל עיר ניידת בת 200,000 נפש, בעודו מזרבן אותה להתקדם 25 ק"מ ביום. למרות ש-מחברים רבים כתבו על בעיות האס-פקה, שלטענת רבים גרמו לתבוסת רומל במערכת אל-עלמיין, לא טרח איש לחקור כמה משאיות עמדו לר-שותו של "קורפוס אפריקה" ומהי כמות האספקה שיכלו משאיות אלה לשאת למרחק בתוך זמן נתון.* קשה להבין מדוע כה הוזנח נושא הלוגיס-

השבון האויב" עד שייכנע לתביעותיו, ובה אפשר היה לפתוח במלחמה אך ורק כדי להאכיל את הצבא על חשבון השכן, בוודאי היו מגחכים לעצם המחשבה על המאמץ להביא הכל מן הבסיס. כמו כן, אין שחר להנחה כי הלוחמה באותה עת הייתה אנושית או תרבותית מכדי שתעסוק בבזיוה ממש (לראיה, פשיטות הבזיוה של לובואה או מאלבורו). גם כאשר צפיפות האוכלוסייה לא הגיעה לרמה שאליה הגיעה בת-קופה מאוחרת יותר, די היה בה, ברוב המקומות, להאכיל צבא כל עוד היה בת-נועה. להוגמה, צבא בן 60,000 איש נזקק ל-90,000 מנות לחם ליום. חישוב ומצאו, שנדרשו לזה 600 טונות קמח. צפיפות אוכלוסים בת 54 נפש למיל רבוע (שהיא גמוכה מאוד), באיזור שקיים את עצמו מבחינת המזון, הייתה מספקת בהחלט ל-קיום צבא כזה, כל עוד היה בתנועה. אם התקדם הצבא 15 ק"מ ביום, צרך לא יותר מעשרה אחוזים מן המלאי המצוי 8 ק"מ בכל צד משני צידי הדרך. אפשר לחשב חישוב דומה בדבר המספוא לסוסים. מר-של דה-זאקס, הנציג הראשון במעלה של לוחמת המאה ה-18, תיאר את מסעי-המל-חמה בדרך זו: ראשית, היה הצבא פולש לשטח האויב ומקים שם מחנה. אחרי ש"אכל כל מה שהיה שם" (ביטוי הלכות מ-פרידריך הגדול), פירק את מחנהו וחזר על התהליך במקום אחר. בלוחמה זו היו הקרבות מקריים בהחלט. העיקר היה לאכול, ויותר מזה: למנוע מזון מהאויב. בהתחשב באמצעים הטכנולוגיים של הת-קופה, לא היה פתרון לבעיית ההספקה של כל צרכי הצבא, מן הבסיס. בני הזמן הוא הכירו בעובדה זו ולמעשה, הכירו בה כל המפקדים של הצבאות הלא ממונעים עד ל-1914, ולא ניסו כלל לפתור אותה. מאחר שרוב מצרכי המזון מתכלים או נשחתים בלי קירור או שימור נכון, ומספוא לסוסים מסורבל מכדי לטלטלו למרחוק אלא בכ-מויות קטנות, היה קמח לאפיית לחם המצ-רך היחיד שהובא באורח סדיר מן המחס-נים שבעורף. כל השאר הושג, בדרך כלל, אם כי לא תמיד, מן השטח. מובן מאליו, שתשעים אחוזים מאספקת הצבא שלא הגיעה לתועודתה, השפיעו יותר על מבצ-עיו מאשר עשרת האחוזים שהגיעו, אבל תשעים אחוזים מן ההיסטוריונים הצבאיים התעלמו מעובדה זו. נשאלת, איפוא, השאלה, מדוע שמה הכ-תיבה הצבאית במאה ה-18, דגש אופייני

כל כך על ארגון מחסנים ושיירות? איזה שידוד-מערכות לוגיסטי חולל לובואה, ומדוע שימשה רפורמה זו דוגמה לכל הצבאות האחרים? התשובה לכך היא, כי המערכת שאירגן לובואה — מחסנים, מצ-בורים כלליים, דרגים, שיירות, לא נועדה למלא את צרכיו של צבא הפועל בשדה-המערכה, אלא צבא העוסק במבצעי מצור. (היה מי שהעיר, שהמתמטיקה הכרוכה בהספקה לכוחות בתנועה הייתה מעבר ל-השגתם של המפקדים בתקופה ההיא). בי-סודה, הייתה הבעיה כדלהלן: צבא בתנועה יכול היה לאכול; צבא נייד במשך זמן ניכר, היה רעב. משום כך היו מבצעי מצור במאות ה-16 וה-17 מרוץ בין הנצורים ובין הצרים עליהם; מי יכלה הראשון את המצרכים העומדים לרשותו. דוגמה קולעת אנו מוצאים בעימות בין ואלנשטיין ובין גוסטאבוס אדולפוס בפירת, ב-1632, כאשר מחסור באספקה אילץ את המלך, אשר רבים מייחסים לו את קידום אמנות ההס-פקה, להתמיד בתנועה, ולא חשוב לאן. מאחר שלנצורים היה, במקרים רבים, זמן להצטייד מראש, וגם להשמיד את המ-צוי בסביבה, לא תמיד היה הניצחון מובטח למטילי-המצור. מטרתן של הרפורמות של לובואה לא הייתה, כפי שרבים נוטים לח-שוב, להתארכת הטווח ולהגדלת הניידות של צבאות המלך. נהפוך הוא: המטרה הייתה לוודא שאותם כוחות יוכלו להיות ניחים זמן רב די הצורך כדי להשיג יעדם. לובואה פתר את בעיית ההספקה לצבאות בתנועה לפי מיטב המסורת של זמנו, כא-שר הורה למפקדים: "חיו ממה שתוכלו למצוא בדרך". אך לא היה זה חידוש גדול. כאשר נע מאלבורו ממאסטריכט אל בלג-היים, כשנע טאלארד משטראסבורג אל באוואריה, שעה שעבר אויגן מטירול אל טורינו, או בשעה שביצע פרידריך הגדול את מסעיו האסטרטגיים הרבים, לא נדרשו להם מחסנים או שיירות-אספקה שגישרו בינם לבין החזית. בכל המסעות האלה אכלו אנשים ובהמות את מה שמצאו ב-שטח, אם בהפקעה ואם בתשלום. אולם, אפילו מאלבורו לא יכול היה לפעול בלי מחסנים כאשר שם מצור על ליל, וכאשר לא עלה ביד הקיסר ההאבסבורגי לספק מזון לכוחותיו הניחים, נאלץ הנסיך אויגן לבצע לכל הפחות מסע-מלחמה נייד אחד. יש לציין, כי ארגון ההספקה למצור ששם מאלבורו על ליל היה הרבה יותר קשה מהורת ההספקה לכוח שניהל את המסע

המפורסם בשנת 1784. לראיה, הגאווה שבה מוצג הישג זה באנדרטת-הניצחון ש-בארמון בלנהיים באנגליה.

הלוחמה הנפולייונית

התמונה המסורתית של הלוחמה במאה ה-18 מראה צבאות מרותקים כל-כך לבע-יות ההספקה מן הבסיס, למחסנים ולשיי-רות, שכמעט אינם מסוגלים לבצע מבצעים מהירים וממושכים. תמונה זו חסרת שחר. אין רגליים גם לתדמיתו של נפוליון כמי שהתעלם בקשיחות לב מגושא ההספקה, כדי לקדם שיקולים מבצעיים, וכמצביא שכוחותיו פרשו כנפיים כיוון שהתקיימו ממה שמצאו בשטח. בזמנו נהגו לראות בלוחמה הנפולייונית משהו שונה מיסודו, שינוי רדיקאלי, מכל אשר קדם לה (קל-אזוביץ כינה את נפוליון "אל המלחמה"). המחקר החדש נטה לצמצם את הפער ול-הוכיח כי הטקטיקה והאסטרטגיה שלו ועוד נושאים רבים אחרים נבעו ישירות ממודלים קודמים. כתוצאה מכך, התחום היחיד בו ממשיכים לראות בנפוליון מחולל תמורות מהפכניות, הוא תחום הלוגיסטי-קה. זוהי ראייה נוספת, שהבעיה לא נחקרה די הצורך.

הקיסר לעתיד לא הזניח את הצד הלוגיסטי של המלחמה, אף לא במסעותיו המוקדמים ביותר. לראיה, הוא אמר לראש המטה שלו, ש"תפקידך הגדול ביותר בכל זה (מסע המלחמה באיטליה ב-1799) יהיה לדאוג לאספקה". למטרה זו נרתמו, כדבר המובן מאליו, כל האמצעים הטכניים שאפשר היה להעלותם על הדעת: עגלות, בהמות-משא, סירות באגם ז'נבה, ואפילו המחולות המפורסמות שניבנו מגזעי עץ. כמו כן, אין יסוד לטענתם של רבים כי נפוליון קיצץ בכוונה תחילה את שיירת האספקה שלו עד שהייתה בטלה בששים לעומת שיירות האספקה של אויביו. ב-1805, כאשר עמדה "הארמיה הגדולה" לפעול בשטח הפורה מאוד שבין הריינוס והדאנובה, הייתה מע-רכת התובלה שהעמיד הקיסר דומה בדיוק, יחסית לכמות הכוחות, לזו ששירתה את אויבו האוסטרי. החיפזון שבו נפתח מסע מלחמה זה מנע את השלמת כל ההכנות, אך נקודה זו תוקנת אחר-כך, כאשר אירגן הקיסר מערכת תובלה ענקית בין שטראס-בורג ובין מינכן. הצבא הצרפתי לא היה מרוצה מן השיטות המסורתיות, וב-1807 אירגן את גדודי התובלה הצבאיים-לגמרי הראשונים בעולם. ב-1812 כבר התפתחו

אלה לארגון אדיר בעל אלפי כלי רכב, סוסים ואנשים. הפלישה לרוסיה לא הייתה, כלל ועיקר, הרפתקה שלא הוכנה כראוי. היא נתמכה על-ידי מנגנון ההספקה המ- קיף ביותר שידע העולם עד אז. למעשה, היה מנגנון זה מסורבל כלי-כך, שבסופו של דבר קרס תחת משקלו שלו. לפיכך, נפוליון לא הפיח רוח חדשה במלחמה בפ- נותו חזרה אל מערכת לוגיסטית פרימי- טיבית יותר. לפיכך, חידושיו מעידים כי התקדם הרבה לפני בני-ימנו בתחום זה, כמו ברוב התחומים האחרים. נפוליון אכן השתמש בהפקעות כשיטה נורמלית להס- פקת צרכי הצבא שלו, אבל ראינו כי בזאת רק הלך בעקבות קודמיו. אם הרחיקו כו- חותיו במימוש הגוהג הזה, יותר מכל קוד- מיהם, נבע הדבר מעצמאותם של החיילים בני המהפכה הצרפתית, מאירגונם ב- "קורפוס" ומקימו של גוף מאורגן כראות של "סוכני-מלחמה" ו"ספקים", שמשימתם הייתה לנקוט כל אמצעי כדי לספק את צרכי הצבא. אבל המגבלות הטמונות ב- הספקה מקומית לא נשתנו לעולם. כמצי- ביאים שקדמו לו גם נפוליון נקלע תמיד לקשיים, כאשר נאלץ להישאר זמן רב ב- מקום אחד. לדוגמה, כאשר שם מצור: ב-1796 אצל מנטואה; ב-1805 ליד אולם; ב-1809 באי לובאו. בנובמבר 1805 על-י- לים היו קשיי ההספקה בהפוגה שבין מב- צעים שקדמו למערכת אוסטרליץ, לאלץ את הקיסר לפרק את מחנהו ולהסתלק מן השטח, אילולי היו אויביו שרויים במצוקה גדולה ממצוקתו. שיחק המול לקיסר, ולא היה עליו לנהל הרבה מבצעי מצור בקר- יירה שלו. הוא עצמו הסביר, שכוחותיו היו גדולים די הצורך לנתק מצור ולהמשיך בתנועה.

אחרי נפוליון

אחרי התקופה המהפכנית, הכירו כל החו- גים הצבאיים הגדולים בצורך להאכיל אפילו צבאות מודרניים גדולים, ממה ש- מצוי בשטח. עד מהרה נתחזר שבלי גאון בשיעור קומתו של נפוליון, קל יותר לומר זאת מאשר להוציא זאת אל הפועל. כתוצאה מכך, נאלצו כל הצבאות להתחיל בבניית מנגנון לוגיסטי נאות, שמטרתו ל- האכילם בשדה. הניסיון המפורסם ביותר בארגון, היה מערך הדרגים הפרוסי. אחרי שנכשלו כישלון מחפיר בארגון ההספקה ב-1848—1849, נערכה שורה של רפורמות בין 1853—1860. בפעם הראשונה הוקצה

לכל קורפוס גדוד תובלה בעל ארגון תקני, עם מטה ואנשי סגל מאומנים. לאות הכרה בחשיבותם, הפכו כוחות התובלה לזרוע מורעות הצבא. הם לבשו מדי קרב והיה להם קצין חיל ראשי.

במלחמת 1866 ושוב במלחמת 1870—1871 נחלו ההסדרים הללו כישלון חרוץ. אף- על-פי שהמרחק מגבול שלזיה אל סאדובה הוא כ-100 ק"מ בלבד, נוצרה צפיפות כה רבה, ומשמעת-התנועה הייתה כה ירודה, שהכוחות הלוחמים נותקו מן ההספקה שלהם וזו הגיעה אליהם רק אחרי שנערכה המערכה הגדולה ביותר באותה מלחמה, והושג בה ניצחון. כאשר העמיקו הפרוסים לחדור למוראביה, הם חיו ממה שמצאו ב- שטח, כאילו לא הייתה להם כלל מערכת תובלה, ורק סיומה המהיר של המלחמה מנע מצוקה מן הכוחות בשטח המאוכלס בדלילות.

בדומה לזה, ב-1870, כאשר פלשו הפרוסים לצרפת, הם חיו כמעט אך ורק ממה ש- מצאו בשטח. בגלל שיטת הפריסה, נשתבש מנגנון התובלה כולו לפני שהחל מסע המלחמה, ולא הושב על כנו עד לאחר שהושמד הצבא הצרפתי בסדאן. אבל, הו- דות לעושרה של הארץ, לא ידעו הפרוסים קשיים גדולים, כל עוד לא נבלמו אצל מבצר. במצור על מץ, ולא במסעם מ- סדאן אל פריס או מלורייין אל אורליאן, סבלו הגרמנים מן הקשיים הגדולים ביותר. מול פריס היו הקשיים כה גדולים עד כי הצבא שהטיל מצור על עיר-הבירה של האויב נאלץ לחדול מפעולותיו הצבאיות ולפעול כמכונה לאיסוף מזון במשך חד- שיים, עד שהובאה אספקה ברכבת.

חוקרים רבים הגזימו עד מאוד בהערכת חשיבותה של הרכבת עצמה. זו אכן מילאה תפקיד חיוני, ואיפשרה את הגיוס המהיר שקדם לשני מסעי-המלחמה הללו. אבל אחר כך קטן תפקידה עד שהכוחות פעלו כאילו לא הייתה הרכבת בנמצא. ב-1866 נשתבש ארגון הרכבות, והצפיפות על מ- סילות הברזל נעשתה כה קשה, שהרכבת לא יכלה למלא כל תפקיד שהוא עד לש- לביו הסופיים של מסע המלחמה. ב-1870 חברו יחדיו ניהול כושל והמבצרים הצר- פתיים, ויצרו מצב בו נותקו הכוחות מ- ראשי-המסילה מן הרגע בו חצו את הגבול ועד לזמן רב אחרי שהחל המצור על פריס. אין תימה בכך, בהתחשב בשיטות ההספקה שלהם, שהגרמנים מצאו את התועלת הרבה ביותר ברכבת במבצעייהם הנייחים, ואילו

השפעת הרכבת על השלבים הניידים של מסע המלחמה הייתה קטנה מאוד. מולטקה התפאר, שהצבא הגרמני בצרפת ניוון טוב יותר מכל צבא אחר בהיסטוריה. אף על פי כן, היו הקשיים כה גדולים, שסופרים צבאיים חשובים הטילו ספק באפשרות להאכיל צבא מיליונים מודרני ממה ש- מצוי בשטח. משום כך הוקם בין 1870 ל-1914 מנגנון אספקה אדיר. אבל האמצע- עים הטכניים שעמדו לרשות ההספקה, ל- צורך תובלה טקטית, לא נשתנו ועל כן ספק אם היו הסדרים אלה יכולים לעמוד במבחן המלחמה. הנחה זו סבירה במיוחד מאחר שתכנית שליפן דרשה מן הכוחות המתקדמים דרישות, אשר חרגו בהרבה מכל מה שנעשה ב-1866 או ב-1870—1871. אי-אפשר היה לדרוש שעגלות רתו- מות לסוסים, של "פלוגות התובלה הכב- דות", תוכלנה לנוע בין הבסיסים ובין החיילים המתקדמים 30 ק"מ ביום. אף- על-פי ששליפן יכול היה להפיק לקחים משתי המלחמות הקודמות, הוא העדיף להת- עלם מסכנה זו ופשוט כלל בתכניתו הו- ראה, שעל החיילים להתקיים ממה שימצאו בשטח. יורשו בתפקיד, מולטקה הצעיר, לא היה מרוצה מפתרון קל זה, ונתן הוראה לחקור את הנושא. המחקר העלה, שמנ- קודת הראות הלוגיסטית קלושים סיכויי ההצלחה של תכנית שליפן.

ב-1914 נתאמתו חששותיו. פלוגות-התו- בלה הכבדות לא היו יעילות כלל ועיקר. הן נשארו מאחור בתחילת מסע המלחמה, ולעולם לא היה להן צל של סיכוי להדביק את הגייסות עד לאחר מערכת המארנה והנסיגה אל האן. מחדל זה לא גרם להת- מוטטות המסע הגרמני אל המארנה, בעי- קר משתי סיבות: ראשית, צדק שליפן בתחזיתו, שאפשר יהיה להאכיל את הצבא ממה שיהיה בשטח. שנית מולטקה שיבץ בצבא פלוגות תובלה ממונעות. ואכן אפ- שר היה להאכיל את החיילים, אם-כי לא את הסוסים. ואפשר היה גם להזרים תח- מושת לחזית, אם-כי אי אפשר היה "לדחוף" הרבה דברים אחרים. אבל אל- תורים כאלה לא יכלו להימשך לנצח, ויש יסוד להנחה שאילו היו הגרמנים מנצחים במערכת המארנה, הייתה התקדמותם נב- למת בגלל קשיים לוגיסטיים, שהעיקריים בהם היו תשישות הסוסים, שחיקתם ה- עצומה של כלי-הרכב הממונעים, ואי- יכולתן של הרכבות למלא אחר הצרכים. שעה שהתרחשו כל הדברים האלה, נשתנו

חודשי המסע. אף-על-פי שאחרי 1870 צריך היה להיות ברור שהתפתחותם של כלי הנשק מהירי הירי תשנה במהרה את המצב הזה, יכול היה עדיין איש-צבא מפורסם לכתוב ב-1897 שצרכי הצבא ב-תחמושת, ביגוד, ציוד וכדומה, בטלים בשישים לעומת צרכיו במזון ומספוא. קור-פוס גרמני צרך ב-1914, 130 טונות מזון ומספוא ביום. לא ידוע לנו מה בדיוק היו צרכי האחרים, אבל לא יתכן שהיו יותר משליש הכמות הזאת. (חישוב זה מבוסס על השוואה עם מקורות בריטיים).

לוחמת חפרות

כאשר החלה לוחמת החפרות חל שינוי קיצוני במצב. כבר ב-1916 עלתה כמות ההספקה שנדרשה לדיביזיה בריטית כדי להילחם, על כמות המזון שנדרשה לה. בשנים הבאות גדל הפער עד שבסוף מלחמת-העולם השנייה היווה המזון לא יותר משמונה עד שנים עשר אחוזים מכלל ההספקה של ארמיה.

הגידול העצום בצריכה של ציוד-מלחמה לא נבע מלוחמת החפרות. להיפך, הגידול הזה היה הסיבה הישירה ללוחמת החפרות. אף בספטמבר 1914, לפני שקפאו המבצעים בחזית המערב, עלתה הדרישה לתחמושת על התחזיות בשיעור כזה, שהצבא הגרמני הגיע אל סוף המלאי בן 1,000 כדורים לקנה, בתוך שישה שבועות מתחילת מעשי-האיבה. גם הצבא הצרפתי והצבא הבריטי כילו את תחמושתם בקצב שחרג כל כך מאומדני המתכננים, עד כי נתגלעה שורה של משברים אשר לא גברו עליהם אלא כעבור שנים אחדות. עם ה-

לא העריכו שתוחח יירה יותר מארבעה-חמישה פגזים ביום. לדוגמה, המערכה הזוהי מאוד של בורודינו. אף על פי שטווענים כי נורו שם 1.4 מיליון כדורי-רובה ו-60,000 פגזי-ארטילריה, על ידי הצבא הצרפתי, היה המשקל הכולל של אותה תחמושת — 52 ועוד 321, שהם 373 טונות. מספר זה עדיין קטן בהרבה מכמות המזון והמספוא שצרכה "הארמיה הגדולה" באותו יום: 200 ועוד 400, שהם 600 טונות. (לצרפתים היו שם 133,000 אנשים, בהם 29,500 פרשים, ו-587 תותחים. אני חישבתי לפי 40,000 סוסים — וזה מספר קטן מאוד). משמע, אפילו במערכה הגדולה ביותר במסע-מלחמה שנמשך ששה חודשים, עלתה צריכת המזון והמספוא, בשיעור ניכר על כל הצרכים האחרים, חרף העובדה שהצרפתים כבר איבדו שני שלישי-שם מהכמות איתה יצאו לדרך.

בתנאים כאלה אי-אפשר היה להזרים הספקה סדירה מן הבסיס — והמצב לא נשתנה אף לאחר שהוכנסו לשימוש כלי-הנשק הראשונים נטעני הברית, בשנות ה-60 של המאה ה-19. ב-1866 היה כל רובה-מחט פרוסי יורה לא יותר משבעה כדורים ביום, לעומת 183 כדורים שהיו נישאים בתרמיל הגב של חייל החי"ר, בעגלה הגדודית ובממצעי התובלה האורגניים של הקורפוס. (במערכת סאדובה ירה כל רובה-מחט, בממוצע, כדור אחד בלבד). בין ספטמבר 1870 לינואר 1871, לא עלה ממוצע כדורי-הרובה שירה כל חייל, על 56. מספר פגזי הארטילריה היה 199 וצריכה זו חייבה למלא מחדש את המלאי שהוליד הקורפוס עימו, פעם אחת בחמשת

פני המלחמה עצמה עד כדי כך, שבשנתיים הבאות ניתן לה צביון חדש וחסר-תקדים לגמרי. עד 1914 היוו המזון והמספוא את חלק-הארי מצרכיכם של צבאות. כל הצרכים האחרים היו, יחסית, פעוטים כל-כך, שקשה ללקט מספרים מפורטים עליהם. החישוב הבא, המבוסס על וובאן, עשוי לתת מושג על הנושא הזה. נניח שצבא מתחילת המאה ה-18 הטיל מצור שמטרתו לכבוש מבצר חזק. בחודש של מבצעים, נורו 60,000 כדורי-רובה ו-16,000 פגזי-ארטי-לריה (130 תותחים מכל הקליברים). אם משקלם של 24 כדורי-רובה היה קילוגרם אחד, ואם המשקל הממוצע של פגז-תותח היה חצי ק"ג, מסתבר שהמשקל הכולל של התחמושת הגיע ל-132 טונות. וובאן אינו כותב דבר על מספר החיילים המעורבים במצור זה. אבל נניח שמדובר ב-40,000 חיילים. אזי נזקקו בחודש המצור ל-1,600 טונות אספקה — יותר מפי עשרה ממשקל התחמושת. אם נוסיף את המספוא ל-20,000 סוסים, ניווכח כי התחמושת תפסה פחות משני אחוזים מכלל האספקה.

החישוב דלעיל אינו אלא אומדן גס, אך סביר, של צריכת התחמושת לעומת המזון והמספוא בשעת מצור. בהיעדר מידע, אי אפשר לחשב חישוב דומה למבצעי-שדה, אבל סביר שאחוז התחמושת במבצעים אלה היה נמוך עוד יותר, בהתחשב בעובד-דה שלא בכל יום ניטש קרב, ולעיתים לא נורתה אף לא יריה אחת במשך שבועות רצופים. פרידריך הגדול לקח עימו פגז-תותח אחד ליום, במסע מלחמה שנמשך 100 ימים. (במאה ה-17 נערכו מסעי-מלחמה בני 100 ימים בלבד). אפילו בשעת מצור,

דרישה לתחמושת באה דרישה רבה לחל- פים, תחלופות, ציוד מגוון, שמני-סיכה ודלק. סוף-סוף הגיעה תלוחמה המודרנית, המבוססת על מכונות והמחייבת מילוי צר- כיהן שאינם יודעים שובע.

בגלל ההבדלים האינסופיים בתנאים, קשה ללקט מספרים מדויקים על שיעור הגידול, אבל המספרים כדלהלן יתנו מושג על משמעותה של המהפכה הלוגיסטית. בהר- עשה שנמשכה שמונה עשר ימים ושקדמה למערכת הסום, ירו הבריטים 4.3 מיליון פגזים: פי 125 מן הכמות שירו כוחות הצפון בשלושה ימי המערכה בגטיסבורג. בארבע שנות מלחמת האזרחים השתמשו בדרום ב-5,000—6,000 טונות אבק- שריפה, ואילו בחודש אחד בלבד הגיע ייצור אבק השריפה בארצות הברית, במל- חמת העולם השנייה, לכמות גדולה פי אר- בעה. ב-1944 צרכה דיביוזיה אמריקנית 675 טונות ליום. ב-1911 היה די בכמות זו כדי לקיים שלוש דיביוזיות במשך אר- בעה ימים. ב-1914 צרך קורפוס בריטי 170 טונות ליום, וקורפוס כלל שתי דיביוזיות חי"ר ודיביוזית פרשים אחת. מ- כאן, שבתוך שלושים שנה גדלו הצרכים פי שנים-עשר. מאחר שבינתיים לא היה עוד צורך בהספקת מספוא לסוסים, וה- מספוא היווה את חלק-הארי של ההספקה בצבאות לא ממונעים, קל להעריך את שיעור הגידול בצרכי הלוגיסטיקה של ה- צבא המודרני.

חשוב יותר מכמות ההספקה הדרושה: להבדיל ממזון ומספוא, אי אפשר עוד לאלתר את הצרכים "ממה שנמצא בשטח". ראינו כי מימי גוסטאבוס ועד ימי מולטקה,

היה קל יותר לצבאות להתקיים בתנועה, ואילו שהות ממושכת במקום אחד הייתה כרוכה בדרך כלל בהסדרים מסורבלים נוסח לובואה. מצב זה נשאר בעינו עד 1914: לראיה, סבלותיהם של החיילים הגרמנים ששמו מצור על אנטוורפן. בחו- דשים הבאים נשתנה המצב. כעת אפשר היה לספק צרכיו של צבא נייד, ואילו צבא מתקדם היה מסתכן, לא ברעב, אלא במח- סור אותם צרכים שבלעדם לא יוכל לפעול ככוח לוחם. לא היה לזה כל קשר עם הו- מאניות רבה יותר. אחרי ככלות הכל, הא- כיל שליפן את כוחותיו בשיטות דומות לאלה שנקט ואלנשטיין. גם ב-1941 נטלו הגרמנים בברית-המועצות חמישים אחו- זים מצרכיהם מן הארץ בה חיו — ולא הקלו במידה רבה על המנגנון הלוגיסטי שלהם, העמוס לעייפה, משום שבינתיים ניטלה כמעט כל המשמעות מן המזון, יח- סית לצרכים הגדולים בצידוד-מלחמה. (ב- של ההתקדמות אל מוסקבה, חיו הגרמנים כמעט אך ורק ממה שמצאו בשטח). מאחר שאת צרכי ההספקה החדשים אי אפשר היה להפקיע בשטח, אלא צריך היה לה- ביאם ללא הרף מן הבסיסים שבעורף, נו- צר מצב בו הפכו כל המבצעים ללוחמת מצור, כפי שהבינו אותה בעבר.

בעוד שצרכי הצבאות גדלו בצעדי ענק, לא נמצאה תשובה נאותה בתחום התובלה התובלה הממונעת, שהתפתחה עד מאוד במרוצת המלחמה, הייתה עדיין בחיתוליה ב-1914. כדי להגשים את תכנית שליפן עמדו 500 משאיות לרשותן של חמש אר- מיות גרמניות, בהן שירתו 1.5 מיליון חי- יים. כעבור שלושים שנה עמדו רבבות משאיות לרשותו של כוח דומה. עגלות

רתומות לסוסים לא יכלו למלא את הצר- כים, הגם שהמספוא היווה את המצרך המסורבל ביותר שהובא מאנגליה לצרפת בשנות המלחמה. האמצעי הטכני היחיד שיכול היה למלא את הצרכים הגדולים עד מאוד, הייתה הרכבת. אבל הרכבת אינה גמישה, אי-אפשר להניח מסילות במהי- רות, והטופוגרפיה מגבילה אותה מאוד. יתירה מזו, הנחת מסילות חדשות תגלה מתקפה חודשים אחדים מראש. והעובדה שגורמים טכניים שולטים בכושר-התובלה של המסילות, מאפשרת לאויב להעריך הערכת גסה את היקף המתקפה המתוכננת. ב-1870 העריך מולטקה את הפריסה הצר- פתית עליידי עיון במפת הרכבות הצרפ- תית. אי אפשר היה להניח מסילות רכבת במהירות מספקת, לניצול הצלחה במת- קפה.

כתוצאה מכך, כל המתקפות בחזית המע- רב בין 1915 ל-1918 נראו כך, בקירוב. צריך היה לבחור בגזרה, בדרך כלל גזרה בה היו הרבה קווי מסילה, או אפשר היה לבנות במהירות קווי-מסילה, ואחר-כך לרכו כוחות ואספקה בקוויים אלה, תהליך בו שלט לוח זמנים מסודר, ולפיכך היה קשה להסתירו מעיני האויב. מאות אלפי טונות ציוד, בסום שקלו הפגזים בלבד 107,000 טונות, הועברו ברכבות, הוטלו בתחנות, ושוב אי-אפשר היה להוליכן קדימה או אחורה. כאשר החלה המתקפה, והושגה פריצה, אי אפשר היה להזרים את ההספקה על פני השטח המשובץ מכתשי פגזים. התוצאה הסופית הייתה מין זירה אליפטית ענקית, עליה ירו שני הצדדים עד שנשחנה האדמה לבלי הכר ובה לא יכלו להתקיים אנשים, בהמות או מכונות

לא משוריינות. קל וחומר, ששום דבר לא יכול היה לנוע שם. אל פאתיה של הזירה הוזאת הוליכו רשתות עצומות של קווי תחבורה מורכבים ומסוככים. האסטרטגיה הייתה לסרח עודף של הלוגיסטיקה, במידה הרבה יותר גדולה מאשר בכל תקופה קודמת.

אחרי מלחמת-העולם השנייה

צידום של צבאות ברכב מנועי, בכמות גדולה, אחרי מלחמת העולם הראשונה, החזיר במידת מה את הניידות למבצעים צבאיים, אך אני טוען כי לא העניק להם את חופש הפעולה שהיה לקודמיהם במאה ה-18 ובתקופת נפוליון. לא נודעת חשיבות לשאלה, אם מהירות התנועה האסטרטגית גדלה במאתיים השנים האחרונות. חוקר כמו יוסטון טען כי מהירות המסעות האסטרטגיים לא גדלה בשיעור ניכר, ואילו לידל הארט האמין כי אין שחר להנחה שהתקדמות של כוחות ממוכנים במלחמת-העולם השנייה הייתה דומה דמיון ראוי לציון להתקדמות בתקופות קודמות. לעומת זאת, יש מקום לדיון בנושא זה, משום שהמהירות והטווח של אמצעי תובלה מודרניים קוזו במידה ניכרת על-ידי הצ"ריכה העצומה שצורכים צבאות בני זמננו. יתירה מזו, העובדה שלא קל להחליט מה להשוות עם מה, מעמידה בספק את כל החישובים הללו.

גישה פוריה יותר אל הבעיה הזאת היא לא להציב את המהירות המוחלטת של הצבאות בני זמננו לעומת המהירות של צבאות קודמים, כי אם להשתדל לראות באיזו מידה יכולים הם למצוא את מירב הפוטנציאל התיאורטי שלהם, באמצעות האמצעים הטכנולוגיים העומדים לרשותם. לשון אחר, למדוד את השפעת הגורם החמקמק כל כך, החיכוך. מסתבר שהמהירות הרצופה המירבית של צבאות במאה ה-18 הייתה 5 קמ"ש, מהירות צעידתו של אדם, ושלפעמים יכלו לעבור 25 קמ"ש ביום במשך שבועיים או שלושה שבועות רצופים. בהשוואה עם יחס זה של 1:5, יכר-לים כלי רכב חדישים, זחללים, לנוע ב-קלות במהירות 25 קמ"ש, אבל שום צבא, אף לא "כוח הלהב" הבריטי שרדף אחרי היפנים במנצ'וריה, לא הצליח לקיים קצב התקדמות של 120 קמ"ש ביום במשך יותר מיומיים או שלושה ימים רצופים.

משום כך לא נודעת משמעות אסטרטגית רבה (לא כן במישור הטקטי) לאפשרות

של דיביזיה משוריינת מודרנית לנוע במהירות 25 קמ"ש, או לעבור 250 ק"מ ביום. תחת זאת, השאלה היא אם אפשר לדחוף אספקה לדיביזיה שמתקדמת בקצב כזה, עבור יום או יומיים. על שאלה זו יכולה להיות תשובה אחת בלבד.

דרך אחרת לבחון אותה בעיה היא, באמצעות מה שנקרא "המרחק הקריטי", דהיינו המרחק המירבי שיכולים כוחות לעבור, ועדיין לקבל סיוע יעיל מן הבסיס בעזרת כלי-רכב נתון. תפיסה זו תלויה במספר רב של גורמים: אופי האויב, מצב הדרכים והאקלים, ועל-כן אינה מדויקת. אף על פי כן, מאלפת בחינה תיאורטית המבוססת עליה. אם ניקח עגלה שעשויה להוביל טונה אחת ושרתומה לארבעה סר-סים, שכל אחד מהם אוכל 10 ק"ג מספוא ביום, המרחק המירבי שיכולה עגלה זו לעשות לפני שתכלה את כל מטענה הוא – $30 \text{ ק"מ} \times 1,000 \text{ ק"ג} = 850 \text{ ק"מ}$ (בקירוב) 40 ק"ג

סביר שלא יותר מ-22 אחוזים ינוצלו ל-מעשה. לעומת זאת, משאית בת חמישה טונות ממלחמת העולם השנייה, עמוסה דלק בלבד, יכולה לעבור 8,000 ק"מ, בקירוב, לפני שתצרוך את כל מטענה. למעשה, לא נוצלו יותר מעשרה אחוזים במסע מלחמה כלשהו באירופה. מכאן, שצבאות המאה ה-18 לא היו איטיים ומ-רותקים למחסניהם. הם השיגו הישגים הרבה יותר טובים מהישגי הצבאות בני-זמננו, בהשוואה עם המגבלות התיאורטיות של האמצעים שעמדו לרשותם. אין זה מפתיע, משום שהחיכוך בכל מכונה, אנושית או מיכאנית, גדל ביחס ישר למספר חלקיה. במלים אחרות, זוהי דוגמה מצוינת לחוק התמורה ההולכת וקטנה.

לוחמה מודרנית

בהתחשב בעובדות אלה, וחרף כל ההתפתחויות הטכניות בשלושים השנים מאז מלחמת העולם השנייה, אי אפשר, לדעתי, לצפות שמהירותם של מבצעים ניידים תגדל בשיעור דרמטי בעתיד הנראה לעין. אפילו צבא שפועל בתנאים אידיאליים כמעט, שנהנה מעליונות אווירית ושמתיע יריב מדרגה שנייה, אינו יכול לעבור יותר מ-65 ק"מ ביום. לראיה, מלחמת ששת הימים. אבל מי שמסיק מזה, שצבא מן הדגם של 1944 "מיזשן במידה מסוכנת", אינו מבין את התפתחות הלוגיסטיקה ב-מאה זו. כהתפתחות שמאופיינת מעל לכל

על-ידי העובדה שהמהירות והטווח של אמצעי-תובלה חדשים קוזו על-ידי הכמו-יות העצומות של אספקה, שנדרשות היום. אילו הוכנס לשירות, מחר, אמצעי-תובלה חדש לגמרי ויעיל ללא-תקדים, ינוצל ל-מעשה רק חלק קטן מכושרו התיאורטי המירבי, והשפעתו על המהירות והטווח של מבצעים ניידים תהיה קטנה. אם נכון הניתוח דלעיל, מסתבר שהדרך היחידה להגדיל את הניידות היא לקצץ את הצריכה, קיצוץ דרסטי. בהסתמך על נתוני מלחמת העולם השנייה ומלחמת קוריאה, אנו למדים שדיביזיה תצרוך 1,030 טונות ביום, מזה 200 טונות תחמושת ו-450 טונות דלק ושמני-סיכה. 430 הטונות הנותרות הן במוזן וביגוד, חלפים ותחלופות, חומרי הנדסה וציוד מגוון.

האם אפשרי קיצוץ באספקה זו? אולי ה-דבר הראשון שיש לצינו הוא, שלא ניתן לפתור את הבעיה על-ידי הטלת משטר ספרטני על החיילים. בהתחשב באופיים של צבאות מודרניים, במורכבות ההולכת וגדלה של צידום ובנטיה להעלותם יותר ויותר על זחלים, במקום על גלגלים, אי-אפשר, ככל הנראה, להקטין את כמויות הדלק, השמנים ותחלפים. למעשה, הכל מרמז על ההפך מזה. הרסנותה הרבה של המלחמה המודרנית, פירושה שתמיד יהיה צורך בורם של תחלופות. כמות הציוד ההנדסי הדרוש משתנה בשיעור ניכר, ב-התאם לפני השטח, אבל גם בתחום זה המגמה הכללית היא ליותר, ולא לפחות ציוד.

נותרת התחמושת. בנושא זה הובעו לאח-רונה תקוות לתמורה משמעותית, בעקבות הפיתוח של טילים ופגזים מונחים, מדויקים ומבוקרים מרחוק, היכולים לפגוע ב-מטרה בירי הראשון ולפיכך יש בהם כדי להקטין את כמות התחמושת הדרושה לב-צע כל משימה נתונה. יש להתייחס בזה-רות אל תחזיות נלהבות בנוגע לאפשרויות הטמונות בנשק הפוגע בכדור הראשון. זיהוין של מטרות בתנאים של קרב יהיה מן-הסתם הרבה יותר קשה מאשר במטוח, וגם לאחר שתזוהה מטרה, בודאי תקוזו יעילותם של כלי-הנשק האלה לכדי חלק קטן מ-90 אחוזים של סיכויי הפגיעה ב-מטרה עליהם מדברים הפרסומים, וזאת בגין טעות אנוש, פגם מכני ופעולת-נגד מצד האויב.

מסקנה זו מחוקקת על-ידי המלחמה היחידה בה נעשה שימוש בכלי נשק אלה,

הטובים לצה"ל - כיצד?

רס"ג ניסן לוין

בעיית איכות כוח האדם בצבא הקבע היא בנפשו של צה"ל וממילא גם בנפשו של העם כולו. נושא זה מטריד רבים בצבא, והוא משתקף במאמרים שונים וגם במעשים. מכיוון שבדרגתי הנוכחית קשה לי לפעול במישור המעשי (פרט להחלטותי האישיות), לא נותר לי אלא להביע מספר הרהורים ולהעלות מספר הצעות.

המשתנים משפיעים על ההחלטה האופטימלית. לחלקם נתח מכובד יותר ולחלקם השפעה מועטה, אך אסור בשום פנים ואופן להתעלם מקבוצה מסוימת של פרמטרים ולהחליט על סמך קבוצה חלקית בלבד. לעומת חוסר הנחיצות (לפחות בשלב ראשון) בידיעת מבנה הפונקציה, יש צורך בעריכת רשימה מלאה ומדויקת עד כמה שאפשר של המשתנים. לאחר שתהיה בידענו רשימה כזו נשדל למצוא מהן הפעולות שיש לעשות כדי שכל משתנה יהיה במצב כזה שיגרום להעלאת התועלת של משרת הקבע. כדוגמה יכול לשמש שכרם של המשרתים בצבא הקבע. מבלי להיכנס לדיון על מידת ההשפעה שיש לרמת השכר על ההחלטה להתחייב לשירות בצבא הקבע, ברור שהשפעה זו אינה בכיוון השלילי. במונחים של תועלת נאמר: ככל שהמשתנה המייצג את השכר גדול יותר, כך גדלה התועלת.

הגורמים המשפיעים

לאחר הניתוח התאורטי למחצה, ננסה למנות להלן את רשימת המשתנים המשפיעים על התועלת, כלומר - על קבלת ההחלטה. **מבט למעלה:** הקצין הצעיר אינו פוסק מלהביט כלפי מעלה ולבחון את מפקדיו. למפקד בצבא סמכויות נרחבות ביותר (ולא שום פרופורציה לסמכויותיו של ה"בוס" במזר האזרחי) ולפקודותיו ישנן השלכות רבות על פקודיו, ומכיוון שהצבא אינו מושתת על דמוקרטיה, החלטות המפקד מחייבות באופן טוטלי. אם הן ניתנו על-ידי דמות מנהיגותית ואינטליגנטית, ימלאן הקצין הצעיר בהבנה (גם אם חלק מהן אינו נראה לו), אך אם המפקד הוא דמות בינונית ואפורה, קשה לפקודו המוכשר והנבון לפעול על פיהן ללא מאבק פנימי רצוף ומייגע, ובסופו של דבר הוא מותש ומחליט לוותר, היינו - לעזוב את המסגרת. יתירה מזו, הקצין הזוטר רואה

הדברים שנכתבו עד כה בנושא זה יוצאים משתי הנחות: על פי האחת נמצאים כיום בצה"ל קצינים טובים ומוכשרים, אך לא בכמות מספקת, ועל פי השניה נמצאים כיום בצה"ל לא מעט קצינים בינוניים. כלומר לבעיה שתי פנים: מחזי גיסא קיים מחסור בקצינים מובחרים, ומאידיך גיסא ישנו עודף של קצינים לא יעילים. הפתרונות המוצעים במאמרים אלה עוסקים רק בחלק מהגורם מים היוצרים את הבעיה, ומכיוון שכך, פתרון זה ישים רק עבור חלק קטן מהאוכלוסיה הפוטנציאלית לגיוס לשירות בצבא הקבע. ייחודם של הדברים הבאים הוא בניסיון לאבחן את כל, או לפחות את רוב שורשי הבעיה ולטפל בהם, ובעובדה שנכתבו על-ידי קצין המתחבט באופן אישי בשאלת המשך השירות בצבא הקבע.

תורת התועלת

חלק גדול מהמדעים העוסקים בניתוח של תהליכי קבלת החלטות נעזר בטכניקה המכונה "תורת התועלת"². על פי תורה זו בוחר מקבל ההחלטה את דרכו באופן שיביא לו תועלת מירבית. התועלת היא פונקציה של מספר משתנים והיא תלויה הן בבעיית ההחלטה והן בהעדפותיו הספציפיות של המחליט עצמו. מקבל ההחלטה במקרה הנדון הוא, כמובן, אותו מועמד פוטנציאלי לגיוס לשירות קבע. מכיוון שלכל פרט יש פונקציית תועלת אינדיבידואלית משלו, ברור שכדי לבחון את הבעיה העומדת בפנינו זרך משקפי תורת התועלת, אין צורך בהקדשת מאמץ למציאת הנוסחה המדויקת, אלא די אם נבין **שכל**

1. ראה לדוגמה מאמר של תא"ל י. בר פורת - "מערכות" 257 מאוגוסט 77, ומאמר של אל"מ (מיל') י. חסדאי - "מערכות" 265 מספטמבר 78.
2. למילה "תועלת" מלווה לעיתים נימה לא נעימה של כדאיות. כאן פירושה תרגום המילה Utility.

בשיעור ניכר. הכוונה למלחמת יום הכיפורים. אמנם, אפשר לטעון שהתיבט המשמעותי ביותר של פריסת טילים וכיוצא בזה באותה מלחמה היו המטחים של טילים נ"מ וטילים נ"ט - אותם מטחים שנדרשו להפיל מטוס ישראלי ולהשמיד טנק ישראלי. על-פי אחד האומדנים, היה היחס בין טילים שנורו ובין מטוסים שהופלו 80:1, ואילו מידותיו העצומות של המנגנון החדש לאחזק ולתפעל את מערכת ההתגנה נגד מטוסים - רבע מכל הצבא המצרי, דהיינו 75,000 איש - שימשו בלם חזק לחופש המבצעי של הערבים. על פני הקרקע, גרשמו מקרים בהם המישיכו טנקים ישראליים לנוע כשהם "עטורי" רים" חוטי-הנחיה של טילים נ"ט. אבל אפילו נגיה שטילים מונחים מדויקים יוכלו לקצץ את הצרכים בכדי 50 אחוזים, אזי מאה הטונות ליום שייחסכו בדרך זו לא יחוללו מהפכה בניידות האסטרטגית. אכן, נושא זה נראה באור שונה כאשר בוחנים אך ורק את המגזר הדיביזיוני (שם מוציאים את חלקי-הארי מהתחמושת). כאן תהא גודעת משמעות רבה לקיצוץ בן 100 טונות מתוך הצריכה הכוללת של 370 טונות. המסקנה הבולת נמנעת היא, ככל הנראה, שמערך התובלה הדיביזיוני ייצא נשכר יותר מכל, וכי הטילים המונחים מדויקים לא זו בלבד שלא יקטינו את הפער שבין גיידותם של צבאות (הנקבעת על-ידי אמצעי-התובלה שלהם) ובין יכולתו של מנגנון ההספקה שלהם למלא את צרכיהם - אלא אף יגדילו פער זה. לפיכך, אין סיבה להאמין כי הטכנולוגיה תבטל את השפעותיה של המהפכה הלור-גיסטית משנת 1914, שאף אותה חוללה הטכנולוגיה. מהות המהפכה הזאת הייתה לא רק בזינוק הכמותי הדרמטי בצרכי הצבאות, אלא, בראש ובראשונה, במעבר האיכותי מפרטים שאפשר להשיגם בשטח אל פרטים שאין להשיגם בשטח. כאשר נאלצו מפקדים להישען על הספקה מהעורף, במקום על הספקה מקומית, חדלו צבאות גייחים לסבול רעב, ואילו צבאות בת-גועה לא נהנו עוד מתנאי-הספקה גוחים. למעשה, המהפכה הלוגיסטית הפכה את כל הלוחמה למבצעי מצור, כפי שהבינו אותם בעבר. בדרך זו איפשרו לרחרו של לובואה לחלוש על האסטרטגיה במידה שאפילו הוא עצמו, שהיה אמן-ארגון ואיש השיטתיות והיסודיות, לא חזה זאת ולא התכוון לזה.

את דמותו בעתיד משתקפת דרך מפקדיו, ולכן הוא בוחן בשבע עיניים את כל התופעות המטרידות כיום את הקצינים הבכירים: קיי דום לא נאות של מפקדים מוכשרים, שיטות מינויים שאינן נהירות, מתן תפקידי מפתח לאנשים בלתי מתאימים ושחרור מוקדם ותמוה של קצינים מעולים. בראותו כל זאת הוא שואל את עצמו: מי ערב לי שגורלי יהיה שונה?

לצערי, יש היום מספר לא מועט של תפקידים בכירים המאושישים על-ידי קצינים בינוניים. הסיבה לכך ברורה: אנשים אלה הם הצעירי רים של אתמול, ומכיוון שתהליך העיבה של המוכשרים אינו תופעה חדשה — התוצאה ברורה. זאת ועוד, לתופעה זו יש תכונה של כדור שלג ההולך וגדל עם הזמן, מכיוון שה-בינוניים של היום מרתיעים את המוכשרים, ואלה הנותרים יהיו המפקדים של מחר.

ציונות ואידיאליים: בימים של טרום המדינה ובשנותיה הראשונות הייתה הסיסמה "כל בחור וטוב לנשק" (מתוך המנון הפלמ"ח) ביטוי לדרך חיים ולהלך מחשבה. החברה והפרט כאחד ראו את השירות הצבאי (במובנו הרחב, היינו, גם במחנות) כערך עליון המהווה ביטוי להגשמת הציונות. בימינו שונים הדברים, וחלק גדול ממשרתי הקבע אינו פועל מתוך מניעים ציוניים, אלא מתוך סיבות אחרות. נוסף לכך, מבלי להי-כנס להגדרה של הציונות בת זמננו, יש מקום להעלות ספקות רבים ביחס לשאלה: "האם השירות הצבאי הקבע הוא שיא ההגשמה הציונית?" במה הוא עדיף על עיסוק בה-ראה בירוחם, בריפוי בקרית שמונה, בחקל-אות בעמק הירדן או בהנדסת ייצור במפעל המייצא במיליוני ל"י מדי שנה?

סולם הערכים החברתי: קשה להתעלם מה-מקום שתופסים ההישגיות והשיקול החומרי בחברה הישראלית. ברור שבשטח זה אין הצבא יכול להתחרות בשוק הפרטי, ולכן מלחמתו אבודה מראש. אולם אסור לפתור בעיה זו בהנחה מראש כי "הטובים באמת אינם מתייחסים לעולם החומרי", שכן קשה מאד לאדם הרציונלי להתעלם מהנעשה סבי-בו. גם אצל הטובים ביותר עולים לעיתים הרעיונים בנוסח: "אם כולם מתנהגים אח-רת — אולי אני הוא הטועה", או "אין טעם להיות דון קישוט". זאת ועוד, החברה מבר-ססת על התא המשפחתי והי משפחה תקי-נים מושתתים על ויתורים הדדיים; אין שום ערובה לכך שמשפחתו של הקצין הטוב תהיה מוכנה להקריב רווחה אישית תמורת שירותו הצבאי של ראש המשפחה, ואפילו יהא זה התגלמות האידיאל והציונות. יתכן גם שהמור-עמד הפוטנציאלי לשירות בצבא הקבע יעדיף עיסוק אחר, "חלוצי" לא פחות אך משתלם הרבה יותר.

תדמית: אין זה סוד שתדמיתו של איש צבא הקבע בקרב הציבור בארץ אינה מהגבוהות (במיוחד בדרגות הבינוניות: סרן עד סא"ל). במקרים קיצוניים ישנו אפילו יחס של זלזול. כך שקשה לומר שמתקיימת היום הסיסמה: "הטובים לצה"ל", וגם מתופעה זו אי אפשר להתעלם.

שכר: ישנו צבא יחידות רבות (בעיקר בגופי המטה) שהעבודה בהן זרשת מיומנות מק-צועית שאינה בהכרח צבאית (כגון: אלקטרו-ניקה, כלכלה, משפטים וכו'). העבודה ביח-ידי דות אלה מתנהלת בצורה דומה לזו של גופים אזרחיים מקבילים, והמשרתים בהן מתיח-סים לעבודתם כאל "עובדה במדיס" — ובצדק. חלק מהמרכיבים בשיקוליהם של אנשים אלה הם השכר ותנאי השירות. ולכן, כאשר הם מקבלים תנאים טובים יותר בשוק האזרחי, ואותם נושאים שהוזכרו כאן מטרידים אותם, הם נמנעים מלהתחייב לשרת בצבא הקבע.

חיי משפחה: חיי המשפחה של קצינים המ-שרתים ביחידות שדה נפגעים לעיתים בשל חוסר אפשרותם של קצינים אלה להגיע לעי-תים קרובות לבתיהם. זאת ועוד, צה"ל מציע תנאים טובים יותר למשרתים ביחידות שדה (קידום מהיר, פנסיה מוגדלת וכד') ובכך מושך קצינים לשרת רחוק מבתיהם. ישנם אמנם קצינים המעדיפים את הריחוק מהבית ומה-משפחה ואלה, לפחות לפי אמות המידה האישיות שלי, אינם **קצינים טובים**, אך הרוב מתחבט קשות בבעיה: מהו הגבול שעד אליו הוא מוכן להקריב את חיי המשפחה למען הצבא.

שיטות קידום: רבים מתרעמים על מוסר הע-בודה הירוד במגזר הציבורי. אחת הסיבות העיקריות לתופעה זו היא העובדה שההעל-אות בשכר ובדרגה נעשות בסקטור זה על פי ותק העובד ולא על פי הצלחתו במילוי תפ-קידו. לכולנו ברור ששיטה זו לקויה, מכיוון שהיא מפחיתה את המוטיבציה של העובד הטוב ומגבירה את עזות המצח של העובד הבטלן. אבל, לצערי, נהוגה טכניקה דומה גם בצבא: הקידום נעשה לפי שיטת ה"פז"מ, שבה ההעלאה בדרגה מותנית בזמן יותר מאשר הצלחה בתפקיד. שיטה זו ישימה בדרך כלל עד דרגות רס"ן/סא"ל. מעבר להן פועלים שיקולים אחרים המבוססים בעיקרם על הכרויות אישיות בין המפקדים הבכירים ל-פקודיהם. אינני פוסל שיטה זו, שכן ניתן להבין מפקד השואף שצוות עוזריו יהיה מור-כב מאנשים שיכולתם וכישוריהם מוכרים לו, אך עם זאת מעורר תהליך כזה את קידומם של מלחי פינכה ועוצר את קידומם של קצינים "מרדניים". זאת ועוד, קידומם של קצינים לא יכול להיות מבוסס רק על הכרויות עם המפקדים המתאימים. יש להת-חשב גם בגורמים אובייקטיביים, שכן אולי זה יישמע מגוחך, אך צה"ל של היום יש צורך בבחינה כדי לקבל דרגת סמל, אך לקבלת דרגת סא"ל דרושים נתונים אחרים...

מסלול קידום: ההיסטוריה הצה"לית מלמדת שרוב בעלי הדרגות הבכירות (תא"ל ומעלה) הם יוצאי יחידות שדה, וקשה מאוד לקצין הממלא תפקידים ביחידות עורפיות (במטכ"ל ובמפקדות אחרות) להגיע לדרגות אלה. מצב כזה מתאים אולי לצבא קטן (בדומה לצה"ל בראשית ימיו), אך יהיה זה בלתי נסבל אם בצבא מודרני וגדול יתמנו אנשים לתפקידים בכירים רק על פי נסיונם ביחידות שדה. לקביעה זו שלוש השלכות עיקריות:

- לא תמיד יש לאנשי השדה הניסיון והידע

הדרושים להתמודדות מוצלחת עם המטלות של תפקידי מטה בכירים.

● מסלול הקידום של הקצינים במפקדות אלה תחום מלכתחילה על-ידי חסם עליון הנמוך בהרבה מהדרגות אליהן יכול להגיע (באופן תיאורטי) קצין מיחידת שדה. עובדה זו אינה מתיישבת עם השאיפות של אותם קצינים צעירים ומוכשרים ובעלי השכלה אקדמאית, המשוכנעים ביכולתם למלא תפ-קידו מפתח מרכזיים בעתיד.

● מצב זה מעורר שירות ביחידות שדה מחד גיסא ומקטין את המוטיבציה לצאת ללימודים אקדמאיים מאידך גיסא, ובעקי-פין גורם לתופעות לוואי בלתי רצויות.

מוסר העבודה בצבא: ישנן תופעות נוספות המקשות על הצעיר ההגון והמוסרי להת-חייב לשרת בצבא הקבע. אין טעם לננות כאן את כולן, אך עם תופעות אלה נמנים תהליך "הסחיטה" של טובות הנאה הנהוג בידי חלק מאיתנו לפני שאנו מאריכים את חוזה ההתחייבות לשרת בצבא הקבע; מתן טובות הנאה הודיות של בעלי התפקידים והגופים ה"חזקים" כגון אלה הממונים על חלוקת הרכב, כרטיסי טיסה ועוד, ותופעות אחרות כגון שיטת ה"כיסוי", שבה מטרתו של בעל התפקיד אינה למלא כהלכה את מטלותיו, אלא למלאן באופן כזה שלא יוכלו פגיעה בנהלים ובחוקים.

דרכים לפתרון

אין פתרון הבעיה יכול להתקבל בדרך מסו-ימת כלשהי אלא על-ידי אוסף של עשיות במספר תחומים. במילים אחרות, יש למצוא שיטה לשינוי רמתו של כל אחד מהמשתנים המסבירים של פונקציית התועלת — בכיוון הרצוי. חלקם יש להעלות וחלקם יש להש-תדל להוריד עד למינימום (ואפילו לחסל אם אפשר).

אינני מתיימר להציג פתרון אופטימלי, אך אנסה להציע דרך לשיפור המצב כפי שתואר בדברים שהובאו כאן.

טיפוח קצינים טובים יתבצע על ידי נקיטת שלוש פעולות:

- הקדמת מועד הפרישה של קצינים בכי-רים שאינם יעילים, ומינוי קצינים צעירים יותר במקומם.
- הימנעות מקבלתם לשירות בצבא הקבע של קצינים זוטרים שאינם עומדים בקריטר-יונים המתאימים. דבר שימנע את היווצ-רותה של שכבה בינונית בעתיד.³
- הרחבת הרקע של קציני הצבא וטיפולו על ידי השתלמויות קצרות בנושאים הקשור-ים במהותו של עם ישראל והחברה בישראל, או על-ידי העלאת רמת ההשכלה הפורמלית שלהם על-ידי הכוונתם ללימודים אקדמיים. (בשום אופן אין הכוונה לפתיחת מסלולים

3. להצעה זו יהיו מן הסתם מתנגדים אך נראה לי כי מוטב לסבול קצת בהווה כדי להגיע לעתיד טוב יותר, וכן כי ישנן חוליות במערכת שלא זו בלבד שאינן יעילות הן גורמות להורדת התפוקה של חוליות אחרות.

אקדמיים לאנשי צבא שיאפשרו להם לקבל תואר אקדמי בדרך קצרה מהרגיל שתביא ליצירת שני סוגים של אקדמאים).

חיי משפחה: בעיה זו היא חמורה וקשה, אך ניתן להקטין את רישומה על-ידי נקיטת מספר צעדים. דרך אחת היא יצירת מסלולי תפקידים שיחייבו את הקצין לשרת תקופות ממושכות ביחידות הקרובות למקום מגוריו. פעולה חשובה אחרת בתחום זה היא ניפוץ המיתוס על פיו ככל שהקצין עובד עד שעה מאוחרת יותר כך הוא קצין טוב יותר. ביטול מנהג זה יתבצע בעילות ובמהירות על-ידי דוגמה אישית של הקצינים הבכירים. (אם ראש האגף יסיים עבודתו בשעה סבירה יעשו זאת גם פקודיו, אך אם ראש האגף מקיים דיונים עם ראשי המחלקות שלו עד השעות הקטנות של הלילה אזי אלה בהכרח אינם מסיימים עבודתם בשעה סבירה. בנוסף לכך, על פי עקרון הדוגמה האישית, נוהגים כך גם ראשי המחלקות עם פקודיהם). בנושא זה עשויה לעזור גם הסברה. לא קשה להוכיח שסטנדרט עבודה של 18—20 שעות ביום מביא בהכרח לערפול חושים, לחוסר יכולת לקבל החלטות נכונות, ולעיתים אף פוגע בבריאותם של מפקדים שאינם מוצאים זמן אפילו לארוחות מסודרות.

אפשרות נוספת היא הקמת קריות-מגורים למשפחות משרתי הקבע בקרבת אזורי השי-רות. אני משוכנע שאילו הוקמה קריה כזאת באזור רפידיים לדוגמה, היו קצינים רבים יותר נכונים לשרת בסיני. נראה כי גם צימצום העידודים העקיפים לשירות ממושך ביחידת שדה על ידי עריכת בדיקה יסודית בנושאים כמו שכר, פנסיה, קידום, פז"מ וכו', יעודד קצינים לשרת ביחידות הקרובות לבתיהם. במבט ראשון עלול להיווצר הרושם שהמלצה זו תגרום לירידת המוטיבציה לשירות ביחידות שדה, אך לא כן הדבר. אין פירושה של הצעה זו השוואה טוטלית של תנאי השירות, אלא הקטנת ההבדלים בצורה מבוקרת. בנ"ס, אין לי ספק שאופי השירות ביחידת שדה כשלעצמו מושך סוג מסוים של קצינים.

צינונות: אני מודה שקשה לסתור את הטענה על פיה עומדים כיום בפני הצעיר הישראלי מספר אתגרים החשובים לא פחות מהשירות בצבא הקבע ולכן, איני חושב שניתן בדרך כלל שהיא למשוך את כל הנוער הציוני לצה"ל, אבל, ניתן להשיג נתח נכבד מאיכות זו על-ידי הסברה נאותה. איני מקבל את התיזה האר-מרת: "מי שלא השתכנע בעצמו בנחיצות השירות בקבע — אינו מתאים לצבא". יש בהחלט מקום לביצוע הסברה מקפת בקרב מקורות האוכלוסייה הפוטנציאלית לגיוס. הרעיון העומד מאחורי הצעה זו הוא שלהס"ברה יש אפקט רב מאוד על האדם החושב, ומכיוון שאנו מדברים על קבוצה אינטליגנטית — המסקנה ברורה.

שכר: ברור לי שצה"ל אינו יכול להתחרות בשטח זה במגזר האזרחי. אבל, קביעה זו אין פירושה שיש להזניח סעיף זה. אמת המידה היחידה הנראית לי כרלוונטית בנושא שכר היא שמשפחתו של איש הקבע תוכל להת-קיים בכבוד.

קידום: לגבי שיטות הקידום נראה לי כי שיטת ה"פז"מ" אינה טובה. יש לבטל אותה, ולאפשר קידום מהיר למוכשרים בהתאם ל"קריטריונים ומבחנים שייקבעו, וכל זאת כמובן בנוסף להמלצת המפקד. אמות מידה אלה צריכות להיקבע לאחר מחשבה ובדיקה, אך ברור שהן חייבות להתבסס על נתונים ספציפיים (כגון סוג התפקיד) ועל נתונים כלל צה"ליים (כגון הדרגה). יש למנוע מצב לפיו לסוג מסוים של קצינים חזקה בלעדית על קבוצת התפקידים הבכירים. במילים אחרות, יש לתת הזדמנות שווה לכולם כאשר מחליטים על המינויים לתפקידים אלה.

מוסר העבודה בצבא: יש לעקור מן השורש את כל הפגעים הרעים בנושא זה על ידי נקיטת מספר אמצעים: עריכת בדיקות של מפקדים או צוותי בקרה (אד-הוק ולא קב"ר עים, אחרת ישנה סכנה מוחשית שצוותים אלה יעברו לצד השני של המתרס) לבחינת תהליכי קבלת ההחלטות באותם גופים "חזקים". (כפי שהוגדרו לעיל); חיסול שיטת ה"סחיטה" על-ידי קבלת המסקנה הטבעית שהקצין ה"סחטן" אינו הקצין הטוב ומקומו לא יכירונו בצבא; גם בשאר התופעות הקשרות בתחום מוסר העבודה יש לטפל בצורה דומה.

תדמית, סולם ערכים חברתי: בתחום שיפור התדמית תביא נקיטת הפעולות דלעיל לה-עלאת הרמה של קציני הצבא ומכאן קצרה הדרך להעלאת תדמיתם בעיני הציבור. יתירה מזאת, שיפור איכותו של הצבא יביא (כך אני מקווה) לשינוי בסולם הערכים של החברה כולה.

סיכום

התעלמות מהאמיתות שהובאו לעיל כמוה כמיתנת הראש בחול, אך עם זאת ברור לי שלא קל להודות בקיומן. הפתרון הוא הקד-שת מעיינינו לטיפול בבעיות הללו כדי להביא ליצירת צבא-טוב יותר, מוסרי יותר, בריא יותר ובהכרח — כשיר יותר למילוי משימותיו ועוודיו.

הגישה של תורת התועלת הוצגה כאן כדי להדגיש ולהמחיש את העובדה שאין בנמצא פתרון פלאים, אלא יש צורך בטיפול בכל סייפי המשנה של הבעיה. יתירה מזאת, בהח-לט ייתכן שלא יהיה קשר נראה לעין בין הפתרונות המוצעים לגורמים המשפיעים. רעיון התועלת מרמז גם על הצעה נוספת: עריכת סקר/מחקר/משאל, שבעזרתם יתקבלו לא רק רשימה מפורטת של המשתנים המס-בירים אלא גם דירוג חשיבותם.

על שיטת המינויים

ברשימתו "על הפיזיולוגיה של ארגונים הי-רארכיים בירוקרטיים ודרך רפואתם" (מערי-כות 266), חולק אל"מ א' שפי על עצם הרעיון להנהיג מה שמכונה על ידו, "שיטת קידום בדרגות על ידי תהליך מנגנוני ביר-קרטי לא-אישי". דבריו הביקורתיים מכוונים כלפי הצעתו של אל"מ י' חסדאי (מערכות 265), שעיקרה הנהגת בחינות לדרגה לתפ-קיד, שיבוצים בשיטת "מכרז פתוח", והק-מתה של ועדת מינויים לקצינים בכירים מדר-גת תא"ל ומעלה.

אל"מ שפי טוען בין השאר: "... במשרדי הממשלה, למשל, שיטת הקידום בדרגות, בי-אמצעות מכרזים וועדות, היא **בדיוק** השיטה המוצעת על ידי המחבר. מדוע זה התוצאות בפועל של השיטה הן אפילו פחות משביעות רצון מן התוצאות בצבא?"

שאלתו-קביעתו של אל"מ שפי אינה נראית לי כלל ועיקר, וזאת על רקע ניסיוני כעובד ציבור במשך תקופה של כ-22 שנה, מהן: למעלה מחמש שנים כקצין במשטרת ישראל, כשנה בתפקיד משפטי במשרד האוצר, למעלה מ-12 שנה כפרקליט בפרקליטות המדינה,

וכשלוש שנות שירות בצבא הקבע (בדרגת סא"ל ייצוג) כשופט-משפטי ונשיאו של בית-דין צבאי. על סמך ניסיון זה הנני מעז להביע הערכת, לפיה שיטת המכרזים בשירות הצי-בורי, עם כל היותה פגומה ולוקה בחסר, יש בה לפחות כדי למנוע (כשמדובר בתפקי-דים בכירים) מינויים שיש בהם מסממני האבסורד.

אינני רואה עצמי מוסמך לקבוע או להעריך, אם הרמה הממוצעת של הקצונה הבכירה בצה"ל משתווה לרמתם הממוצעת של עובדי ציבור אחרים במעמד ובדרגה מקבילים. כן אינני מוסמך לחוות דעה, אם **העילית** שבצ-מרת הצבא הינה שוות-ערך לעילית שבדרגים הגבוהים של השירות הציבורי, אם לאו. אך מניסיוני נוכחתי לדעת, כי שיטת המכרזים ועודת המינויים משמשת מנגנון בקרה וסי-נון, המונע במידה משמעותית עליות לדרגות בכירות של פקידים ועובדי ציבור חסי כישר-רים מינימליים. מאידך גיסא, התרשמותי הברורה היא, כי עקב היעדרו של מנגנון דומה בצבא, הגיעו קצינים רבים מזי לדרגה ומעמד בכירים על אף נתוניהם האישיים (המוסריים, האינטלקטואליים והמקצועיים) הדלים ביר-תר. משנתקלתי בקצינים כאלה, וניסיתי למ-צוא להם מקבילה בדרגים הבכירים בשירות הציבורי — לא עלה הדבר ביד.

נראה לי כי אימוץ הצעתו של אל"מ חסדאי, עשוי לתרום תרומה של ממש להעלאת ה-משמעותית של דרישות המינויים. אם הנהגת שיטת המכרזים והוועדות תשיג, ולו אך יעד מוגבל זה, של הרמת **תחתית** החבית בכל דרג מהדרגים הבכירים בצבא — מן הראוי לאמ-צה, ובהקדם.

עמרם ש' בלום

הופיע:

ב.ה. לידל-הארט הוא, ללא ספק אחד מהוגי הדעות הצבאיים החשובים ביותר במאה ה-20.

במהלך חייו (1895—1970) פירסם עבודות רבות, שעסקו במכלול נרחב של נושאים — החל בטקטיקה חדשה לחי"ר ופיתוח תורות-שריון, עבור דרך ביוגרפיות היסטוריות וניתוחים היסטוריים של מלחמות העולם, וכלה בניחות השלכותיו של הנשק הגרעיני.

המהדורה הראשונה של "אסטרטגיה של גישה-עקיפה" התפרסמה ב-1929. הספר מנתח 100 דורות של מלחמה ומגיע למסקנה, שהיסוד הפסיכולוגי הוא שהכריע בהן. בניהול מלחמה יש לנקוט באותה שיטה לה מצפה האויב פחות מכל; לגישה-עקיפה יתרון ברור על הגישה הישירה. "כאסטרטגיה עשויה הדרך הארוכה ביותר, סחור-סחור, להיות הקצרה ביותר למטרה". "הגישה-העקיפה" היא אמצעי פסיכולוגי ואין להחליפה בגישה-העקיפה הפיסית, כלומר באיגוף.

דומה, שה"אסטרטגיה של גישה-עקיפה" הוא הספר הידוע והחשוב מבין כתביו של לידל-הארט. הספר תורגם לעברית ב-1956, והמהדורה שלפנינו — השניה — כוללת פרק חדש (על הגרילה) אותו כתב לידל-הארט למהדורה האנגלית של שנת 1967.